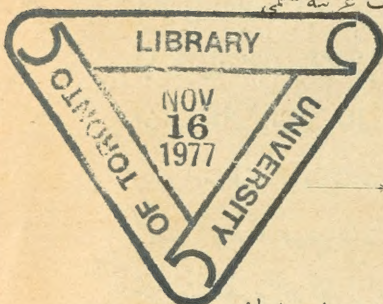

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 10 02 03 07 007 6

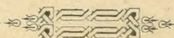
منطق

مؤلفی

مكتب اعدادیهٔ حربیهٔ شاهانه صنف مخصوصی عربی
ومكتب نمونهٔ ترقی منطق وتطبیقات عربیه معلمی

سلیمان سرّی

معارف نظارت جلیله‌سنك رخصتیله طبع اولنمشدر

استانبول

قره‌بت مطبعه‌سی — باب عالی جاده‌سنده

ناشری : (رسملی غزته) و(مكتب) رساله‌سی صاحب امتیازی كتابجی قره‌بت

١٣١٠

بیان حقیقت

من لا معرفة له فی المنطق لا ثقة بعلمه

افق تکوینده جوهر عقل ایله زهنمای وجوده انتقال ایدن بشرك تشکیل ایلدیکی شعبات وتوالیٔ ادوار ایله شعباتده حاصل اولان طبقاتده یتشمش اعاظم دهاتك تمادیٔ اعصار ایله عنوانده مجللرینك متوازی اولمسنه باعث مطلق؛ تدوین علومده مزین مقال؛ مربیٔ حال اولان منطقه اجتهادلریدر.

هرهنده که مدنیةٔ عمده‌ده اصناف متنوعه اوزره بزم ظهوره کلمش اولان موجودات عمومیه‌ده نوع مقدس بولنان بشرك شرافت فطریه‌سی نطق ایله ثابت اولمش ایسه‌ده حادثات عمومیه غلبه‌سی مزایای منطقیه‌دن خبیر اولان ارکان حکمانك فتوتیله حصوله کلمشدر.

منطق که هادیٔ فکر وفطانتدر چونکه مبادیٔ مدنیة یازهادهٔ کمال اولان برقوم ایچنده ظهور ایدن مجتهداند فضیلتك افکار کرامت باریله مقاصد اعتلایه آچیلان شهراه کمالاتده یوریانه اولدقچه آز زمانه ایچنده کسب عمران ایلدیکی کوریلیور. بوکا دلیل ایسه عقل بشرك احتوا ایتدیکی کرامات متنوعه‌نك براهین

متسلسله‌سی اولان مبادئ عجیبهٔ ماضیه‌ده هر بری که جهات
ریاضیه‌نك ابرهٔ صحتنماسی بولنان فن منطقله وجوده کلمشدر.

منطق که ام الکمالاتدر. چونکه فنون کلیه‌نك معیار تصحیحی
اولان ریاضیه مهد صباوتده ایکن اجل علوم اولان منطق کبی
بر دایهٔ سلیم النظرك تربیهٔ دقیقانه‌سیله پرورش بولمسندن جولانگاه
لاتناهیسی اولان اذهان بشرده حاصل ایلدیکی قوهٔ ایجاد ایله
ارباب فکرك خزائن فطرتنده جهانی تماشایه کتیردکلری خوارق
عقلیهٔ که نظر عرفانده دوام عالمله دائمیتلری مسلم اولدیغندن
هر بری حیرتکده فطانتدر.

نه حاجت پامال انقلاب اولان اسلافك صحائف احوالنه
کوز کزدیرملم تشکلات اقوام تاریخ ابتدائیسنده بری ظهوره
کلمش اولان نقدر حکومت وار ایسه اسی الکمالات اولان نظر
انصاف ایله هر برنك تشریح احوالنه کیریشلسه مبادئ تشکیلنده
ایثار حیات ایدن غیرتورانه نسبتله مقاصد اعتلاسنده افنای عمر
ایلیان فضیلتپروراننك درجهٔ اولیده قالدقلری کوریلور که سبب
محض کلیاتده بدرقهٔ حسنات اولان منطق کبی ندیم حقیقتله مزج
فکار ایتمشلردر.

منطق که قانون عدل وافعالدر وبو قانون عظیمك بوکونده
ك معظم مروجی اك محتشم ملتزمی اعدل زمان اکرم جهان

اولدقلری مسلم اقوام اولان متبوع مفخممز مطاع عالم قدرتلو
شوكتلو سوگیلی پادشاهمز الغازی «عبدالحمید» خان ثانی افندمز
حضرتلری اولدقلرندن شكرانهٔ عبودیت معرضنده «یكی منطق»
عنوانیله شو كتابی نشر ایلدم

مكتب اعدادیهٔ حربیهٔ شاهانه صنف
مخصوصی عربی ومكتب نمونهٔ ترقی
منطق وتطبیقات عربیه معلمی

سلیمان سری

بسم الله الرحمن الرحيم

١ — علم منطقه مناسبتی بولنان بعض مسائل مهمهٔ حکمیه بیانندهدر.

جسم: ابعاد ثلثه‌یه، یعنی طول، عرض و عمقه مالك اولان شیدر انسان، آت، کتاب وقلم کبی اشبو ابعاد ثلثه‌دن یالکز طول و عرضه مالك اولان شیئه سطح ویالکز طوله مالك شیئه‌ده خط تسمیه اولنور.

جسملر؛ برچوق صورتله تقسیم اولنه‌بیلیرلرسه‌ده درسمزه مناسب تقسیمی بر وجه آتی‌در.

جسملر، ذی‌روح وغیرذی‌روح ناملریله ایکی‌یه منقسمدر، بالاده بیان اولنان مثاللردن انسان ایله آت ذی روح قلم ایله کتاب دخی غیر ذی روح در.

اجسامك ذی‌روح قسمنه حیوان دینلوب حیوان ایسه کندی اراده‌و اختیاریله حرکت ایدن بر جسم حساسدر انسانلرله حیوانات سائره‌ده وجودینه بالضروره عقلك حکم ایتدیکی قوهٔ حساسه بشدر (١) قوهٔ سامعه یعنی ایشتمکه مخصوص بر قوت اولوب واسطه‌سی قولاقدر (٢) قوهٔ باصره یعنی کورمکه مخصوص بر قوت اولوب واسطه‌سی کوزدر (٣) قوهٔ شامهٔ یعنی بر شیئك قوقوسنی المغه مخصوص بر قوتدرکه واسطه‌سی بروندر (٤) قوهٔ ذائقه یعنی برشیئك لذتنی اکلامغه مخصوص برقوت اولوب

واسطه‌سی جرم لساندر (٥) قوهٔ لامسه یعنی بر شیئه یاپیشوب او شیئك صغوق و یا صیجاق، سرت ویا یومشاق اولدیغنی اکلامغه مخصوص برقوتدرکه بونکده واسطه‌سی جمیع بدندر اشبو قوای خمسه‌یه حواس خمسهٔ ظاهره تسمیه اولنور.

جنس حیوانی تحتنده‌یك چوق نوعلر وار ایسه‌ده بونلرك ایچنده نوع بشر یعنی انسان انلرك کافه‌سندن اشرف وافضلدر چونکه خلاق کائنات حضرتلری انسانلره قوهٔ حسیه‌دن بشقه برده قوهٔ ناطقه احسان بیورمشدر بوسایه‌ده خالقنی طانیر ورضای باری‌یی تحصیل ایچون لازمکلان شیلره تشبث ایده‌بیلیر بوندن بشقه بر یوزنده وبلکه‌ده جو سما وقعر دریاده واقع حیوانات اوزرینه اجرای احکام ایدر. حیوانات سائره بو خصلت جلیله‌دن محرومدر.

انسانك حیوانات سائره ایله اولان فرقی شووجهله خلاصه ایدیله‌بیلیر، برنجیسی جسم ایکنجیسی نطق ظاهری ویا «تلفظ» اوچنجیسیده نطق باطنی ویا روح جهتیله‌در . انسانك جسماً اولان فرقی انسانك شکل و شمائلی حیوانات سائره‌یه اصلا بکزه‌مز، انسانك اعضاسی غایت موزون ومتناسب یعنی احسن تقویمده یرادلمشدر انسان دهاکوزل کورر، دهاکوزل ایشیدر، برشیئی دهاکوزل طوتار کرچه حیوانات سائره‌نك بعضیلرنده دها قوتلی وسالم بر خصلت بولنه‌بیلیر ایسه‌ده انلرده جمعیت یوقدر. انلرده منفرداً ومتفرقا بولنان خصائل انسانلرده متفقا

ومجتمعاً بولنور انسانك نطق ظاهری ایله اولان فرقی، انسان طبیعی اوله‌رق تلفظ استعدادینه مالکدر. حیوانات سائره‌نك بعضیلرنده تلفظ کبی برشیء اکلاشیلیر ایسه‌ده انلرده اولان تلفظ تعلیم و تربیه سایه‌سنده اولوب هر قنغی کلمه‌لر کندیسنه تعلیم ایدلمش ایسه یالکز انلری تلفظ ایده‌بیلوب او دائره‌نك خارجنه چیقاماز.

انسانك نطق باطنی ایله اولان فرقی — اوقومق، یازمق حساب ایتمك، کائناتك نه نظام اوزره حرکت ایتدیکنی و نصل قواعد و قوانینه تابع اولدقلرینی بالفرض کونشك صورت حرکتنی ارضك قوهٔ جاذبه‌سنی خسوف وکسوفك نه‌دن ایلرو کلدکلرینی الحاصل فکر و نظره محتاج اولان شیلرك کافه‌سنی اکلامغه انجق انسان مقتدر اولوب حیوانات سائره بو نعمت الهیه‌یه مظهر دکلدرلر.

۲ — روح انسانی — نفس ناطقه

بونده اوچ قوت واردرکه کندیسندن اصلا ایرلماز. برنجیسی تعقل قوتیدرکه خارجده و داخلده‌کی شیلری کورر و اکلار. ایکنجیسی حس قوتیدرکه بونکله کوردیکی و اکلادیغی شیلردن تلذذ و یا تنفر ممنون و یا مأیوس اولور. اوچنجیسی اراده قوتیدرکه کوروب حس ایتدیکی شیلری یاپوب یاپمامق قوتیدر.

علمك تعريف وتقسيمی

عند الحكماء علم: صورت مطلقه‌ده عقلك ادراكنه اطلاق اولنور.

بو تعريفه نظراً علم، تصور وتصديق قسملرينه ايريلير.

تصور: ذهنده برشيئك صورتنك حصولندن عبارتدر.

تصديق: نسبتك وقوع ويا عدم وقوعنی ادراكدن عبارتدر يعنی (بر شیء حقنده بويله‌در ويا بويله دكلدر) ديمك اولوب بو تعريفه نظراً حكم ايله تصديق الفاظ مترادفه‌دن اولورلر بو حالده (انسان) (عنقا) (انسان ايله كاتب) (حيوان ناطق) (حسن افندينك كتابی) (بياض كاغد) (شو كتابی وير) لفظلرينك معنالرينی ادراك تصور قبيلندن اولوب (حسن افندی كاتبدر) (احمد افندی چالشقان دكلدر) لفظلرينك معنالرينی ادراك ايسه تصديق قبيلندن اولور. علمای متكلمين و منطقيين علمی برچوق صورتلرله تعريف ايتمشلر ايسه‌ده بونلرك احسنی اهل حقدن صاحب مذهب اولان (شيخ ابو منصور ماتريدی حضرتلرينك شو (صفت يتجلی بها المذكور لمن قامت هی به) تعريفلريدر يعنی علم: بر صفتدركه لسان ويا قلب ايله ذكر وكنديسندن الفاظ ايله تعبير اولنمق ممكن اولان شی متصف اولان ذات ايچون اول صفتله‌وا ضح وظاهر اولور. ظاهر اوله‌جق شیء؛ ايستر بالفرض (انسان) كبی موجود اولسون ايسترسه (عنقا) كبی معدوم اولسون شو تعريفه نظراً علم؛ هم

حواسك وهمده تصورات ايله تصديقات يقينيه وغير يقينيه‌دن عبارت اولان عقلك ادراكنه شامل اولور. برده فن معناسنه استعمال اولنان علم واردركه اوده برماده‌نك اصول واحكامنه دائر ومتعلق اولان مسائلك هيئت مجموعه‌سيدر ديه تعريف اولنور.

فكر ونظر — برمجهولی استخراج ايچون اقتضا ايدن معلوماتی ترتيب وتنظيم ايتمكدر. اشبو ترتيب اولنه‌جق معلوماتك هيئت مجموعه‌سنه «قياس» تعبير اولنور.

ديمك اوليوركه بر فنه متعلق مسائلك تزايديله انلره متعلق قوانين وقواعدك تكثری هب بوفكر ونظر وتعبير اخرله قياس سايه‌سنده حصول بوليور ودها طوغريسی هر علمك مسائل وقواعدی بر طاقم قياسات مرتبه‌دن عبارت اولمش اولور.

مثلا كلمه‌لرك احوالنه دائر مسائلی وبو مسائلك ضبطی خصوصنده بيان اولنان قواعدی برطاقم قياسلر ايله اثبات ايدن علمه، علم نحو. وخطوط وسطوحه دائر مسائلك حلليچون بيان اولنان قوانينی اثبات ايدن علمه؛ علم هندسه كذلك طپراقدن محصول المانك قواعدينی كوسترن علمه، علم زراعت تسميه اولنور، ديمك اوليوركه فكر ونظر سايه‌سنده آنافآنا دائما استحصال معلومات ايتمكده اولديغمز كبی علوم فنونك ترقيسی دخی قوهٔ ناطقه‌نك بوفكر ونظره مراجعتی سايه‌سنده حصول بوليور. مثلا ايكی بيلنان شیء واسطه‌سيله ديكر برشیء بيلنوب اول شيئه بودرويا بو دكلدر. ديه حكم اولنور. ايشته بويولده ايكی وايكيدن

زياده معلومات ترتيب اولنورسه بوصورتله ديكر مجهولاتك استخراجنه موفق اولنور. بوسايه‌ده الى ماشاءالله علوم ومعارف ترقى ايدوب كيدر . هله رياضه‌دن هندسه وحساب دعوالرى ملاحظه اولنورلرسه بوحقيقت قولايلقله منفهم اولور . مثلا بر خط مستقيمك اوزرنده واقع بر نقطه‌دن رسم اولنان خطوط متعدده ارەسنده واقع زوايانك مجموعنك ايكى قائمه‌يه وخطين متوازيينك بر خط مائل ايله تقاطعندن حاصل اولان زاويتان متبادلتان داخلتان ايله زاويتان متوافقتانك مساوى اولدقلرى معلوم اولدقده مثلثك زواياى ثلثه‌سى بر خط مستقيم اوزرنده واقع برنقطه‌دن رسم اولنان خطوط ارەسنده‌كه زوايايه مساوى اولدقلرى و بونلر ايسه ايكى قائمه‌يه مساوى اولدقلرندن مساويلرى اولان مثلثك زواياسنك ده ايكى قائمه‌يه مساوى اوله‌جغى اشكار اولور . بو حقيقت معلوم اولدقدنصكره بر مثلثده بر زاويهٔ قائمه ويابر زاويهٔ منفرجه‌دن غيرى ديكر بر زاويهٔ قائمه ويا زاويهٔ منفرجه بولنه‌ميه‌جغى و مثلثك هرقنغى بر ضلعنك اخراجيله حاصل اوله‌جق زاويه‌نك مثلثك غير مجاور بولنان ديكر ايكى زاويه‌سى مجموعنه مساوى اوله‌جغى استنتاج اولنور .

بونك كبى برچوقه‌نك سكز ارشوننه ٢٠٠ غروش ويرلديكى حالده ٢٤ ارشوننه قاچ غروش ويرلمك لازم كله‌جكنى بيلمك ايچون علم حسابك تناسب بحثنه عائد اصول ايله معلوماتمز شو

(٨ : ٢٠٠ :: ٢٤ : س) وجه‌ایله ترتب اولنوب هر تناسبده طرفینك حاصل ضربی وسطینك حاصل ضربنه مساوی اوله‌جغی بزجه معلوم فرض اولنمغله تناسب مذکور شو (٨×س = ٢٠٠ × ٢٤) هیئتنه راجع اولور (س) نی امثالدن قورتارمق ایچون مساواتك ایکی طرفنی ٨ ایله تقسیم ایتمك اقتضا ایده‌جکندن هیئت سابقه شو ($\frac{٨ × س}{٨} = \frac{٢٤ × ٢٠٠}{٨}$) هیئتنه راجع اولور بوندن (س = ٦٠٠) یعنی ٢٤ ارشون چوقه‌یه ٦٠٠ غروش ویرلمك لازمکلدیکی معلوم و بوندنده مذکور چوقه‌نك بهر ارشوننك فیئاتی ٢٥ غروش اولدیغی استنتاج اولنور .

٣ — علوم و معارفك ترقی و تزایدینك فائده‌سی .

بونك فائده‌سنه کلنجه انسانلرك کرك دنیوی و کرك اخروی دائرهٔ رفاه و سعادتلرینك توسیعیدر . عندالله مقبول اوله‌جق عمل و عبادتده بولنمق ایچون علمه محتاجز مثلا نماز قیلمق ایچون انك ارکان و شرائطنه علم لازمدر. بو علم اولمازسه نمازده اولماز نماز اولمینجه امر الهی‌یه اطاعت ایدلمامش اولور. بو عدم اطاعت دخی رفاه اخرویدن محرومیته سبب اوله‌بیلر. و اکر بن بیلمیورمکه نماز قیله‌یم دینورسه عبادت ایچون علمك فرض اولدیغنه قارشو درمیان ایدیله جك معذرت جهل عندالشرع مقبول و معتبر اولماز . بناءً علیه عملك علمه متوقف اولدیغی استنتاج اولنور. کذالك علم و صنعت اولمسه اقطار عالمده واقع افراد بشردن

نصل خبردار اولورز سعادت بشریه‌نك سبب مستقللی مبادلهٔ مالیه‌در بو حالده محال بعیده‌ده واقع اولان افراد بشرله نه صورتله مبادلهٔ مالیه حاصل اوله‌بیلر برآ بیوك سفرلر اجرا ایتمك ایچون شمندوفرلره انلردن از بر زمان ظرفنده معلومات المق ایچون تلغرافلره بحراً بیوك سفرلر اجرا ایتمك ایچوننده واپورلره محل مقصودك استقامتنی تعیین ایچون کمی پوصله‌لرینه اثنای راهده فورتونه‌یه تصادف اولنوب اولنمیه‌جغنی بیلمك ایچون بارومترولره قازغانلری محافظه ایچون بخارك درجهٔ ثقلتنی مبین مانو-مانومترولره محتاج اولیورز. علوم ومعارف بو درجه ترقی ایتمزدن یعنی بیان اولنان وسائط ایجاد اولنمزدن اول مذکور سفرلرك بر قسمی بغایت صعوبتلی و بر قسمیده محال عادی درجه-سنده بولنورلردی دیمك اولیورکه نقدر علوم وصنایع وارایسه جمله‌سی انسانلرك رفاه وسعادتنه خدمت ایدییور ایشته بو حقیقت لایقیله ملاحظه ایدیله‌جك اولورسه تحصیل علم خصوصنده تصادف ایدیله‌جك محن ومشاقهٔ بلا فتور تحمل ایدوب جهل ایله حاصل اوله‌جق ثروته اصلا اهمیت ویرمیه‌رك دائما تحصیل علم ایله اوقات گذار اولماز واولاد وطنی ولوکه فخری اولسون تعلیم، ویا تعلیملر یچون اقتضا ایدن وسائطی احضار ایتمامز لازمدر.

علمك انسانلره لابد و فرض اولدیغنی اك اول شریعت غرای اسلامیه نشر بیورمش وبو بابده پك چوق ایات واحادیث

واثار اسلامیه وارد اولمشدر. ازان جمله حضرت فخری کائنات افندیمز (اطلبوا العلم من المهد الی اللحد) یعنی بشکدن مزاره قدر علم تحصیل ایدیکز. و (العلم فریضة علی کل مسلم و مسلمة یعنی علم کرك ارکك وکرك قادین هر مسلم اوزرینه فرضدر. و (اطلبوا العلم ولو بالصین) یعنی علم چینده اولسه بیله ینه طلب وتحصیل ایدیکز دیه بیورمش اولدقلرندن بو حدیث شریفلر ایله تحصیل علمك درجهٔ وجوبده اولدیغنی صورت واضحه‌ده تفهیم واعلان بیورمشلردر.

اشبو اوچنجی حدیث شریف ایله حضرت پیغمبر افندمز تحصیل علمك لزومنی بیان بیوردقلری کبی ایکی شیئه دخی اشارت بیوریورلر برنجیسی علم؛ چین کبی بر بعید مسافه‌ده بولنسه بیله فدا کارلق ایدوب اورایه کیتمانك لزومنه ایکنجیسی اصحاب علم ومعروفت ولوکه چین اهالیسی کبی پت پرس ومشرك اولسه لر بیله بوجهت سنك دیننه ضرر ویرمیوب انلردن کیدوب تحصیل علم ایتمانك لزومنه دائر اولان اشارتدر.

شریعت اسلامیه‌نك وضع ایتدیکی بو حقیقتك اجراسنه عصر حاضرده ابتدا المانیا دولتی تشبث ایدوب سائر دولتلر ازان جمله فرانسه باچیقا انکلتره وامریقا دولتلری المانیایه تبعیت ایتمشلردر.

شویله‌که «مجبوریت تعلیم» اصولی وضع وقبول وبونك وسائطی تهیه واکمال ایدلمشدر. المانیا واکا تبعیت ایدن یرلرده

«تربیهٔ اولیه» عموم ایچون مجبوری ومجاناً اولوب مصارفی اغنیایه تحمیل ایدلمشدر.

تربیهٔ اولیه اوچه منقسمدر. برنجیسی هرکس کندی لسانی اوقویوب یازمق ایکنجیسی علم حال وعقائد دینیه‌سنی اوکرنمك اوچنجیسی علم اخلاق ایله مقدمات علومی تحصیل ایتمکدر.

روح انسانیده بولنان قوتلر امور ذهنیه‌دن عبارت اولوب امور ذهنیه‌یه ایسه «معقولات» تسمیه اولنور.

ایشته علم حکمت؛ معقولاته متعلق قوانین وقواعددن بحث ایدن بر علمدر. دیه تعریف اولنور.

٤ .— حکمای متقدمینه کوره «حکمت»؛ اعیان موجوداتك احوالندن بحث ایدن برعلمدر. بو تعریفه نظراً علم حکمت؛ علوم عقلیه‌نك کافه‌سنه شامل اولوب علوم نقلیه‌نك مقابلی اولمش اولور. بوندن اوّل بیان اولندیغی اوزره انسانلرده ایکی قوت اولوب بری — «ادراك» قوتی (قوهٔ مدرکه) که بوکا «قوهٔ عاقله» و «قوهٔ عالمه» ده دیرلر. بو قوتله بز تحصیل علوم ومعارفه مقتدر اولورز. دیکریده — اراده قوتی «قوهٔ عامله» که بوکاده «قوهٔ فاعله» ولسان شرعیده دخی «ارادهٔ جزئیه» قوتی دیرلر بونکله ده قدرتمزك تعلق ایتدیکی درجه‌ده برشیء اجرا ایدوب فعله کتیریرز. بوصورتده — برنجی قوتك حصوله کتیردیکی شیلر؛ عقلیات دیکرینك حصوله کتیردیکی شیلر دخی فعلیاتدن — عبارتدر.

حكمت ؛ ایکی قسمدر بری حکمت نظریه دیکریده
حکمت عملیه‌در .

حکمت نظریه : معارف انسانیه‌نك احکامنی بیلدیرن
احوال وافعالدن عبارتدر . که بونلرك وجودی بزم قدرت
واختیارمزك فوقنده‌در .

حکمت عملیه : بزم قدرت واختیارمزله اوله‌بیله‌جك
شیلرك نه‌کونا اولمسی اقتضا ایتدیکنه دائر اولان قواعدی
کوسترن علمدن عبارتدر .

حکمت نظریه ؛ اوچه آیریلیر برنجیسی علم الهی، که
نه‌وجود خارجی ونه‌ده وجود ذهنیده ماده‌یه توقف ایتمز .
ایکنجیسی علم ریاضی‌که وجود ذهنیده ماده‌یه توقف ایتمیوب
یالکز وجود خارجیده ماده‌یه توقف ایدر . کرهٔ مصنعه‌لر
اوزرنده کوستریلان دوائر متوازیه ودوائر نصف‌النهارلر کبی‌که
بونلر دوائر موهومه‌دن عبارتدر . یوقسه حقیقةً نه‌دوائر
متوازیه ونه‌ده دوائر نصف النهار یوقدر . اوچنجیسی علم
طبیعیدرکه هم وجود خارجی وهمده وجود ذهنیده ماده‌یه
توقف‌ایدر . مثلاهرجسم ؛ جزئی ؛ کلی؛ حرارت واسطه‌سیله
انبساط وبرودت واسطه‌سیله انقباض‌ایدر . بو بر حکمت طبیعیه
مسئله‌سیدر . بومسئله‌یی کرك ذهناً تصور وکرك خارجده
تطبیق ایت هر ایکی صورتده دخی ماده‌یه محتاجدر .

حکمت‌عملیه ؛ کذا اوچه ایریلیر. برنجیسی علم اخلاق‌درکه

بر شخصك حسن اخلاقنه متعلق اولان علمدر . ایکنجیسی « علم تدبیر منزل » درکه بر فامیلیانك حسن اداره‌سنه متعلق اولان علمدر . اوچنجیسی‌ده « علم تدبیر مدنیه » درکه برشهرك ویا برمملکت ویاخود حکومتك ضبط وربط و تصرفنه دائر ومتعلق اولان علمدن عبارتدر . تفصیلات سابقه‌دن ظاهر اولدیغی «حکمت» کافهٔ علومك احکام عالیه‌سنی جامعدر . هیچ برعلم یوقدرکه اوعلمك قانون وقاعده‌لری علم حکمتك اساسی‌اوزره مبتنی اولمیه . حکمت؛ عقل انسانینك مساعد اولدیغی مرتبه اشیا وحادثاتك علل واسبابنی وحقایقنی بیلدیرر . حکمت؛ موجوداتك یکدیکرینه قارشو ــ محافظه ایتدکلری حدود وموازنتلری کوستررر؛ وبالخاصه حکمت؛ خالق تعالی حضرتلریله صنوف مخلوقات اراسنده واقع مناسباتی بیلدیرر .

بالاده بیان اولندیغی وجهله هرعلم ــ برطاقم مسائلدن وبومسائلك اثباتنه مدار اولان برطاقم قیاسات مرتبه‌دن عبارت اولوب حالبوکه برمسئله‌یی بیلمك، وبردعوایی اثبات ایتمك ایچون نصل قیاس ترتیب ایده‌لم ، نصل دلیل کتیره‌لم ؟ بوقیاسلرك ترتیبنده اکثریا خطا اوله‌بیله‌جکندن بو ترتیبك صحت وفسادینی یعنی طوغری اولوب اولمدیغنی بزه کوستره‌جك وبیلدیره‌جك الزده برقانون ودستور بولنمق لازمدرکه اوقانونده علم منطقدر . ایشته منطقك غایت وفائده‌سی افکار

وترتيباتك صحت وفسادینی بیلمکدر . بوغایته نظراً منطق : ذهنی فکرده واقع اوله‌جق خطادن حفظ ایدن برفن جلیل الشاندر دیه تعریف اولنور .

برده برعلمی تحصیل ایتمزدن مقدم اوعلمی سائرلرندن فرق وتمییز ایتمامز لازمدر. بوده اولامرده اوعلمده نه‌دن بحث اولنه‌جغنی بیلمکله حاصل اولور . علم طب، علم فقه، علم نحو » علم منطق بونلر برعلمدر دیرلرسه برعلم اولمدیغنی بیلدیکمز حالده عجبا نه‌یولده جواب ویره‌بیلیرز ؟ ایشته ابتدا بوراسنی تحری ایده‌لم ! بوده بوعلملرك موضوعلرینی بیلمکله اولور . بز بیلیرزکه علم طبك موضوعی بدن انسانیدن عبارتدر . چونکه بوعلمده صحت ومرض جهتیله بدن انسانیدن بحث اولنور . علم فقهك موضوعی‌ده افعال مکلفیدر. زیرا بونده‌ده حلال، حرام، مباح، مکروح، مندوب اولمق جهتیله افعال مکلفین دن بحث اولنور . علم نحوك موضوعنه کلنجه بوده کلماتدن عبارتدر . چونکه بونده دخی اعراب وبنا جهتیله کلمه‌لرك احوالندن بحث اولنور . بوصورتده اشبو تعداد اولنان علملرك موضوعلری بشقه بشقه اولدقلرندن بونلرك جمله‌سی برعلم اولمیوب هربررلری ایری ایری برر علم اولدقلری ظاهر اولور . تفصیلات سابقه‌نك خلاصه‌سی « علومك تمایزی موضوعاتك تمایزیله‌در » شمدی درسمز

اولان منطقك موضوعنی بوله‌لم . فن منطقك موضوعی : معلومات تصوریه ومعلومات تصدیقیه دن عبارتدر . موضوع اعتباریله علم منطق : معلومات تصوریه ومعلومات تصدیقیه‌دن بحث ایدن بر علمدر . دیه تعریف اولنور .

بونلردن هر برلرینك مبادی ومقاصدی واردر . معلومات تصوریه‌نك مبادیسی « کلیات خمس » یعنی جنس، نوع، فصل، خاصه وعرض عامدر .

بونلرك اوچ اولکیسی ذاتی، صوك ایکیسی عرضیدر . کلیات خمس طوغریدن طوغری‌یه «موصل الی التصور» اولمیوب یعنی مجهولات تصوریه‌نك استخراجنه خدمت ایتمیوب بلکه بونلر اصل موصل الی التصور اولان و « مقاصد تصورات » تعبیر اولنان « قول شارح » ك موقوف علیه‌لریدر . چونکه زیرده مفصلاً بیان اولنه‌جغی وجه ایله (کلیات خمس) یکدیکریله ترکب ایدرسه اول وقت «قول شارح» حاصل اولور .

معلومات تصدیقیه‌نك مبادیسیده قضایا، تناقض، وعکسدن عبارت اولوب بونلرده اصل « موصل الی التصدیق » اولمیوب بلکه مجهولات تصدیقیه‌نك استخراجنه خدمت ایدن و « مقاصد تصدیقات » تعبیر اولنان « قیاساتك » موقوف علیه‌لریدر .

ایشته بوفنده اساس اولان « کلیات خمس »، « قول شارح »، « قضایا »، « تناقض »، « عکس » وقیاس بحثلریدر .

لفظ : انسانك تلفظ ایتدیکی شی‌دن عبارتدرکه جمعی

الفاظ کلیر . معنی : ازاسنه وقارشوسنه لفظ وضع اولندیغی جهتله ـــ (صورت ذهنیه) دن عبارتدرکه جمعی معانی کلیر .

٥ ـــ الفاظ ایله معانی بیننده برمناسبت واردرکه اوده الفاظك معانی‌یه اولان دلالتیدر .

لفظك معنایه اولان بودلالتی یاوضع ، یاطبع ویا عقل اقتضا ایدر . اکر مقتضی وضع ایسه اودلالته « دلالت لفظیهٔ وضعیه » دینور . (مثلث) لفظنك اوچ خطك احاطه‌سندن حاصل اولان شکله دلالتی کبی . واکر مقتضی طبع ایسه اودلالته دخی « دلالت لفظیهٔ طبیعیه » دینور . (اقصیرق واوکسورك) ك دلالتی کبی . واکر مقتضی وضع وطبع اولمیوبده عقل اولور ایسه اکاده « دلالت لفظیهٔ عقلیه » دینور . دیوارك ارقه‌سندن ایشیدیلان لفظك اوراده انسان بولندیغنه دلالتی کبی .

دلالت غیر لفظیه : بودخی ایکی قسمدر . بری وضعیه دیکری عقلیه‌در .

دلالت غیر لفظیهٔ وضعیه : انسانلر طرفندن وضع اولنان برطاقم خطوط وعقود واشاراتك لازمکلان شیلره دلالتی کبی . مثلا برطاقم ابنیه اوزرنده کوردیکمز پاراتونرلرك اوابنیه‌لرك صاعقه‌دن محافظه‌سنه دلالتی کبی . واپورلر وقایقلر وجامعلر وسائر شیلرك هرنه ایچون ایجاد اولنمشلر ایسه اوشیلره دلالتی ینه بو قسمدندر .

دلالت غیر لفظیهٔ عقلیه : کائنات ومصنوعاتك وجود صانعه دلالتی کبی .

تنبیه — دلالت لفظیهٔ وضعیه‌نك غیری سائر دلالتلر تفهیم وتفهمده هیچ برمزیتی حائز اولمدقلرندن انلردن بحث اولنمیه‌جقدر .

دلالت لفظیهٔ وضعیه : مطابقه ، تضمینه ، التزامیه نامليله اوچه منقسمدر .

دلالت لفظیهٔ وضعیه : برلفظك معنای موضوع لهنه دلالتیدر .

دلالت مطابقه : لفظك معنای موضوع لهنك تمامی تمامنه دلالتیدر .

دلالت تضمینه : لفظك معنای موضوع لهك اکر جزئی وار ایسه جزئنه دلالتیدر .

دلالت التزامیه : لفظك معنای موضوع لهنه لازم کلان دیکر برمعنایه دلالتیدر . او لفظنك طام ، دوشمه ، وديوارلرك هیئت مجموعه‌سنه دلالتی ؛ مطابقه ، يالکز برديوار ويادیوارلره وياخود ـ يالکز دوشمه‌یه ، الحاصل هیئت مجموعه‌سندن ولو برقسمی نقصاننه دلالتی تضمنیه اولوب بیتوتت واقامت ایچون یاپیلمش اولدیغنه دلالتی‌ده « دلالت التزامیه » اولمش اولور .

الفاظك کندی معانیسنه نسبتله تقسیمی

لفظ ایکی قسمدر بری لفظ مفرد دیکری لفظ مرکبدر .

لفظ مفرد : کندی جزئی معناسنك جزئنه دلالت ایتمیاندر . انسان قلم حسن استانبول لفظلری کبی .

لفظ مرکب : کندی جزئلری معناسنك جزئلرینه دلالت ایلیاندر . کتاب صاتیجی ونشان آتیجی لفظلری کبی .

لفظك معنایه نسبتله تقسیم دیکری

لفظ مفرد بش قسمدر . برنجیسی کندی جزئی اولمیاندر . علم اولان (ه ، ر ، د ، ب) لفظلری کبی ،

ایکنجیسی کندی جزئی اولوب معناسنك جزئی اولمیاندر . نقطه (٠) لفظی کبی .

اوچنجیسی کندی جزئی وار معناسنك دخی جزئی وار لکن کندی جزئی معناسنك جزئنه دلالت ایتمز . انسان حسن کتاب سلانیك لفظلری کبی .

دردنجیسی کندی جزئی وار معناسنك ده جزئی وار وکندی جزئی معناسنك جزئنه دلالت ایدر لکن مراد اولان معنانك جزئنه دلالت ایتمز . علم اولان عبدالله لفظی کبی چونکه بو لفظك جزئلرینك دلالت ایتدیکی معنای عبودیت والوهیت حال علمیتده مراد اولنمیوب بلکه مراد اولان شخص معیندر .

بشنجیسی — لفظك جزئی وار ، معناسنك ده جزئی وار ولفظك جزئی معناسنك جزئنه دلالت ایدر فقط دلالتی مراد اولماز . علم اولان حیوان ناطق کبی — چونکه انسانك جزئلری

اولان ناطق ایله حیواندن هر برلرینك معناسی حال علمیتده شخص معلمك جزئی اوله‌ماز، زیرا حال علمیتده حقیقت وذات انسانیدن صرف نظر اولنوب بو ایکی جزئك هیئت مجموعه‌سیله ذات معین مراد اولنور .

٦ — بالاده بیان اولنسان لفظ مفرد ؛ ادات ، کلمه ، اسم ناملریله اوچه منقسمدر . چونکه بر لفظ مفردك ؛ معناسی تام اولمدیغی جهتیله نه محکوم علیه ونه‌ده محکوم به اوله‌ماز ایسه اولفظ مفرده ؛ ادات دینور . (دن) (ده) (اوت) (خیر) کبی .

تنبیه — افعال ناقصه دخی لفظك ادات قسمندن معدوددرلر . اولدی، اولور، ایدی، ایلر ، کبی

واکر لفظ مفرد؛ معناسی تام اولدیغی حالده دخی محکوم علیه اوله‌ماز ایسه او لفظ مفرده ؛ کلمه دینوکه نحوجه فعل دیمکدر . یازدی ، یازار ، کلدی، کلیر لفظلری کبی آنجق اکر لفظ مفردك معناسی تام اولوبده هم محکوم علیه وهمده محکوم به اوله‌بیلیرسه ؛ اولفظ مفرده دخی اسم تسمیه اولنور . (شو اغاج قلمدر) — (قلم ؛ انسانه لازمدر) مثاللرنده اولدیغی کبی برنجی مثالده اغاج ایکنجی مثالده قلم ؛ محکوم علیه اولوب برنجیده بولنان قلم ایله ایکنجیده بولنان لازم، محکوم به در .

لفظ مفردك قسم اخیری اولان اسم ؛ بونك معناسی یا بر اولور . ویاچوق اولور بر اولدیغی صورتده دخی یا یالکز بر شخصه منحصر اولور ، (بر اشخصه انحصار ؛ یا بحسب الوضع

اولور، اعلام اشخاصده اولدیغی کبی و یا بحسب الاعتبار اولور، ضمیرلر اسم موصوللر اسم اشارتلرده اولدیغی کبی) و یا بر شخصه منحصر اولمیوب بر چوق شخصلره شامل اولور. بر شخصه منحصر اولورسه (علم — جزئی حقیقی — اسم خاص) تسمیه اولنور. حسن، حسین، محمد کبی. و اگر معناسی بر شخصه منحصر اولمیوبده افراد کثیره‌یه شامل اولورسه بو صورتده اشخاص کثیره‌یه شمولنده یا اولیت و اولویت ملاحظه‌لری بولنور ویا بولنماز، بو ملاحظه‌لر بولنماز ایسه او اسمه «کلی متواطیء» واسم متواطیء تسمیه اولنور. و اگر بو ملاحظه‌لر بولنورسه او اسمه دخی «کلیء مشکك» و یا اسم مشکك تسمیه اولنور. مثلا انسان، اسمدر بونك معناسی واحددر که اوده (حیوان ناطق) دن عبارتدر. بو معنا حسن، حسین، زینب، فاطمه‌یه بلا ترجیح و مساواتا شامل اولدیغندن بوکا اسم متواطیء دینور. کذالك شمس لفظیده عینیله انسان لفظی کبیدر. یعنی بونك معناسی دخی واحددرکه (عالمی ضیادار قلان کوکب) دن عبارتدر. بو معنی خارجده کورینان فرد ایله افراد ذهنیهٔ سائره‌یه مساواة شاملدر.

انجق «وجود» مفهومی؛ قدیم، حادث، جوهر. و «بیاض» مفهومی؛ قار، پاموق، سود. و بونلره مماثل شیلره مساوات اوزره شامل اولمیوب ضعف و شدت، اولویت، اولیت، ملاحظه‌لری وهلهٔ خاطره کلدیکندن اشبو وجود و بیاض اسملرینه اسم مشکك تسمیه اولنور.

— واكر بر اسمك بر چوق معناسى وار ايسه بو صورتده يامساواة اومعنالره دلالته موضوعدر. وياخود بويله دكلدر. مساواة دلالته موضوع ايسه اوسه؛ اسم مشترك دينور. عين لفظى كبى بولفظ؛ چشمه، كوز والتون معنالرينه مساواة دلالت ايدر. ويا مساواة دلالته موضوع اولميوب — بلكه اولا او اسم بر معنايه وضع اولنمش ايكن صكره‌دن او معنادن ديكر بر معنايه منقول اولور. نقل اولنديغى صورتده يا اولكى معناسى كلياً ترك اولنور. ويا اولنماز. ترك اولنورسه او لفظه؛ لفظ منقول تسميه اولنور. بوصورتده لفظ منقولك ناقلى يابر قومك هيئت مجموعه‌سى اولور. بوحالده «ناقل غير معين» ديمكدر. ويا انلردن بر صنف اولور. اكر ناقل بر قومك هيئت مجموعه‌سى يعنى عرف عام ايسه اولفظ منقوله «منقول عرفى» دينور. واكر ناقل بر قسم وبر صنف اهالى ايسه اكاده «منقول اصطلاحى» دينور.

منقول عرفى‌يه مثال مسافر، مغلق. روزكار، مركب، دار الشفا لفظلرى كبى چونكه بواسملر معناى موضوعلرينه دلالت ايتمكله برابر بومعنالر ترك اولنوب «مسافر» مهمان. «مغلق» قپالى سوز؛ «روزكار» متموج هوا، «مركب» حيوان معهود «دار الشفا» دار المجانين معنالرينه نقل اولنمشلردر منقول اصطلاحى‌يه مثال فعل، حاضر، غائب، قديم، حادث لفظلرى كبى چونكه فعلك اصل معناسى فاعلدن صادر اولان ايش، «حاضر»ك معناسى

حضورده بولنان. «غائب»ك معناسی كوزدن نهان اولان (قديم) اسكی (حادث) يكی ديمك ايسه‌ده نحويون فعل، حاضر وغائبك بيان اولنسان معنالرينی ترك ايله «فعل»ی زمانه مقارن معنايه دلالت ايدن كلمه «حاضر»ی‌ده كنديسنه توجيه خطاب اولنسان «غائب» ی‌ده مخاطبك غيری معنالرينه نقل ايتدكلری كبی اهل فلاسفه «قديم»ی (وجودينه ابتدا اولميان) (حادث) ی‌ده عدم ايله (مسبوق اولان) معنالرينه نقل ايلمشلردر.

تنبيه — اكر ناقل شرع شريف ايسه اكاده «منقول شرعی» دينور.

مثلا «صلاة» لفظی فی الاصل دعا معناسنه موضوع ايكن اهل شرع بو معنايی ترك ايله «صلاة»ی بر طاقم اركان معلومه و افعال مخصوصه‌يه اسم تسميه ايتمشلردر. اكر بر اسمك اولكی معنای موضوع عليهی ترك اولنمامش اولديغی حالده او معنا ايله برابر ديكر معناده دخی مستعمل ايسه او اسم؛ برنجی معناسنه نظراً «حقيقة» وايكنجی معناسنه نظراً «مجاز» تسميه اولنور. «اسد» لفظی كبی كه بو لفظك ارسلان معناسنه استعمالی «حقيقت» وشجيع ادم معناسنه استعمالی «مجاز»در.

(مفردك تقسيميله انك قسمی اولان اسمك تقسيمنك خلاصه‌سی)

مفرد؛ اوچ قسمدر. ادات، كلمه، اسم در.

اسم طقوز قسمدر. علم، متواطیء، مشكك، مشترك، منقول عرفی منقول اصطلاحی، منقول شرعی، حقيقة، و مجازدر.

بر لفظ مفردك لفظ مفرد اخره نسبتله تقسيمی.

بر لفظ مفرد لفظ مفرد اخرك يا مرادفی ويا مباينيدر. اكر برنجی لفظك معناسی مقايسه ايتمك ايسته ديكمز لفظ اخرك معناسيله توافق ايدرسه يعنی ايكيسنك معناسی براولورسه او بله اولان لفظلره يكديكرينه نسبتله الفاظ «مترادفه» دينور. واكر برنجی لفظك معنىسی مقايسه ايديلان لفظ اخرك معناسيله تخالف ايدر ايسه يعنی هر برلرك معناسی بشقه بشقه اولورسه اولفظلره يكديكرينه نسبتله «الفاظ متباينه» تسميه اولنور.

الفاظ مركبه بحثی

مركبلر؛ تام وغير تام (ناقص)ناملريله ايكی قسمه منقسمدر.

مركب تام؛ شول مركبدر كه متكلم انی سويلديكی وقتده مخاطب تام بر معنا — ا كلايوب متكلمدن ديكر بر سوزك صادر اولمسنه انتظار ايتمز. بوده ايكی قسمدر بری كلام اخباری ديكريده كلام انشائيدر.

شويله كه بر مركب تام سويلنديكی وقت نفس الامره تطبيق ايله بو مركب طوغريدر وياخود يلاندر دنيلمك احتمالی وار ايسه يعنی او مركبك صدق وكذبه احتمالی وار ايسه اكا «كلام اخباری» — خبر — وقضيه دينوركه تصديقات بابنده عمدهدر. واكر اومركب حقنده نفس الامره تطبيق ايله طوغريدر ويا

یالاندر، دینلمکه محل ـ یوق ایسه اکاده «کلام انشائی» — «مرکب تام انشائی» دنیلور حسن افندی چالیشقاندر حسین افندی زکی دکلدر . دینلدیکی وقت بو سوزلردن مخاطب تام بر معنا اکلا- دیعی ـ جهتله بونلر مرکب تام دیرلر. لکن مخاطب عجبا بو سوزلر طوغریمیدر ؟ — یالانمیدر ؟ دیمك احتمالی اولدیغندن بونلر «خبر — قضیه» درلر. آنجق فلان شیء یاپ، دیه برکمسه‌یه امر، ویافلان شی بویله‌میدر ؟ دیه استفسار، ویاخود ـ کاشکه فلان شیء بویله اولسه ایدی ، دیه تمنی ایدلدیکی وقت؛ ینه مخاطب تام بر معنا ـ اکلادیغی جهتله‌بونلر کلامك مرکب‌تام قسمندن درلر. انجق بو مثاللرك هرقنغی بریسی حقنده‌مخاطبك طوغریدر.ویا یالاندر دیمسنه محل اولمدیغندن‌بونلره؛ «مرکبات انشائیه — جملهٔ انشائیه — یاخود «کلام انشائی» دینور .

مرکب ناقص: شول مرکبدرکه متکلم انی سویلدیکی وقتده مخاطب تام بر معنا اکلامدیغی جهتله متکلمدن دها دیکر برسوزك صدورینه منتظر اولورکه اوسوز؛ یا محکوم‌علیه و یا محکوم‌به‌در .

مثلا بیاض حقه، حقه‌نك بیاضی، حقه‌ده ، حقه‌دن ، دیه سویلندکده سوز تام‌اولمیوب مخاطب؛ الت طرفنده‌نه‌سویلنه‌جك دیه منتظر اولور . اویله ایسه بونلر؛ کلامك مرکبات ناقصیه قسمندندرلر .

تنبیه — مفردك معناسنی بیلمك تصوردن عبارت اولدیغی

كبی نسبت ناقصه و نسبت تامهٔ انشائیه‌لری بیلمك دخی تصوردر.
انجق نسبت تامهٔ خبریه‌یی بیلمك تصدیق در .

باب اول

تصورات بیانده‌در

٧ — معنائی مفرده بحثی

عقلده حاصل اولان هر مفهوم ایکی قسمه ایریلیر. بری کلی دیکری جزئیدر. اکر بر مفهومك بردن زیاده اشخاص واشیایه اطلاقی عقلاً صحیح یعنی بر مفهومك برچوق شیلر اوزرینه صدقنی فرض ایتمك عقلاً ممکن ایسه او مفهوم؛ کلیدر. طاش، اغاج، کتاب، قلم، انسان، ادم کبی چونکه بونلردن هر برلرینك مفهومی برچوق شیلره اطلاق اولنه‌بیلیر که بونلره «اسم عام» دینور. واکر بر مفهومك یالکز بر شخص ویابر شیئه اطلاقی صحیح اولوب کثیرین اوزرینه صدقنی فرض ایتمك عقلاً ممتنع اولورسه او مفهومده «جزئی» درکه بوکاده «اسم خاص» دینور. حسن. حسین شو انسان، شوقلم، وشو آت کبی.

اخطار — بر مفهومه کلی دینلمك ایچون خارجده افرادی چوق اولمق لازم کلمز. بلکه اونك افراد ذهنیه‌سنه اعتبار اولنور اکر بر مفهومك افراد — ذهنیه‌سی چوق ایسه ایستر او مفهومك خارجده یالکز بر فردی بولنسون

«شمس» كبی ایسترسه خارجده اصلا افرادی بولنمسون «لاشیء» و «عنقا» مفهوملری كبی چونكه كلیت : (بر چوق شیلرده اشتراكی فرض ایتمه‌نك امكاننندن) جزئیت دخی ؛ بر چوق شیلرده اشتراك مفروضك استحاله‌سندن عبارتدر .

بو صورتده بر مفهوم كلی ؛ كلی حقیقی، و كلی فرضی قسملرینه ایریله‌بیلیر. اگر بر كلینك ذهنده اولدیغی كبی خارجده دخی افراد كثیره‌سی وار ایسه او كلی‌یه؛ كلیء حقیقی، والا؛ كلی فرضی، دینور. انسان مفهومنك افراد ذهنیه‌سی اولدیغی كبی حسن حسین، احمد محمد كبی افرادخارجیه‌سی دخی بولندیغندن بومفهوم؛ كلی حقیقی، وشمس مفهومنك خارجده یالكز بر فردی، عنقانك دخی خارجده هیچ بر فردی اولمدیغندن بونلرده‌ده كلی فرضی دینور.

بر مفهوم كلی ؛ افراد ذهنیه‌سنه نسبتله ماهیت ؛ وافراد خارجیه‌سنه نسبتله حقیقت تسمیه اولنور . بناء علیه حقیقت انسان وماهیت انسان دنیله‌بیلیر ایسه‌ده ماهیت عنقا دنیلوب حقیقت عنقا دنیله‌مز .

هویت: عوارض مشخصه ایله متمیز اولان حقیقته اطلاق اولنور .

مثلا حقیقت انسان؛ بیاضلق وسائر عوارض مشخصه ایله برابر ملاحظه اولنورسه هویت دینور .

نسب اربعه بحثی

هر ایکی مفهومك بیننده صدق وشموللری اعتباریله نسب اربعه‌دن بری بولنور. بونلرك اولکیسی «مساواة» درکه هر برینك صادق اولدیغی افراده دیکرینك دخی صادق اولمسیدر. (انسان ایله ناطق) کبی انسان مفهومی کیمه صادق ایسه ناطق مفهومی دخی عین صورتده اکا صادق اولور، ایکنجیسی «عموم وخصوص مطلق» درکه برینك صادق اولدیغی افرادك کافه‌سنه دیکری صادق اولوب فقط بونك صادق اولدیغی افرادك کافه‌سنه اولکینك صادق اولمامسیدر.

(انسان ایله حیوان) کبی اوچنجیسی «عموم وخصوص من وجه» درکه هر برینك صادق اولدیغی افرادك کافه‌سنه دیکری صادق اولمیوب بلکه بری دیکرینك بعض افرادینه و دیکری دخی بونك افرادندن بعضیسنه صادق اولمسیدر. (انسان ایله بیاض) کبی چونکه افراد انسانك بعضیسی بیاض اولدیغی کبی بیاض مفهومی تحتنده بولنان بعض افراد دخی انساندر.

دردنجیسی «مباینتدر» که هیچ برینك صادق اولدیغی افراده دیکرینك صادق اوله‌مامسیدر. (انسان ایله آت) کبی.

مبادیٔ تصورات

٨ — کلیات خمس — احزاء تعریفات بحثی.

بر مفهوم کلی — یعنی بر اسم عامك معناسی کندی تحتنده

واقع افراد وجزئیاتك حقیقتنه نسبت اولندیغی وقتده یعنی تحتنده واقع افراد ایله مقایسه ایدلدیکی تقدیرده اوکلی جزئیاتنه نسبتله (جنس ، نوع ، فصل ، خاصهٔ ، وعرض عام) لك بری اولمقدن خالی اوله‌ماز . چونکه اوکلی ؛ یانسبت اولندیغی کندی افرادینك حقیقتندن خارج اولماز ، ویاخارج اولور . خارج اولماز ایسه ؛ اوکلی‌یه : کلی ذاتی ، خارج اولور ایسه کلی عرضی دینور .

کلی ذاتی ؛ یاتحتنده واقع افراد و جزئیاتك حقیقت و ماهیتنه مساوی یعنی اوکلینك حقیقت و ماهیتی نه ایسه تحتنده واقع افرادك حقیقت وماهیتی‌ده اندن عبارت اولورکه بوكا « نوع » دیرلر . مثلا (انسان) کبی . چونکه انسانك حقیقتی حیوان ناطق اولدیغی کبی کندی افراد وجزئیاتی اولان (حسن ، حسین ، احمد ، محمد) لك حقیقتی دخی عینیله اودر . انجق بوجزئیات ؛ ماهیتدن خارج وکندیلرینه مخصوص برطاقم عوارض شخصیه ایله یکدیکرلریندن فرق وتمیز اولنورلر . مثلا (حسن)ه عارض اولان شکل و شمائل (حسین)ه عارض اولان شکل وشمائله تماماً بکزه‌مز بوجهتله یکدیکرلرندن فرق و تمیز اولنورلر . یوقسه ایکیسنك حقیقتی بردرکه (حیوان ناطق) دن عبارتدر . ویا تحتنده واقع‌افرادك حقیقتنه مساوی‌اولمیوب بلکه اوافرادك تمام جزء مشترك یعنی جزءاعمی اولورکه بوكا «جنس » دینور . مثلا انسان فرس وحماره نسبتله حیوان کبی . ویاخود

كلى ذاتى ؛ تحتنده واقع افرادك تمام جزء مشتركى اولمازكه بوكاده «فصل» دينور . ايسته اصلا جزء مشتركى اولميوبده « ناطق » ى بر ماهيته مساوى اولسون ، بو صورتده او ماهيتى جنسنده شريكى اولان ديكر ماهيتلرك جمله‌سندن تمييز ايدن برجزء مميز اولور. ايسترسه «حساس» كبى تمام جزء مشتركدن بعض وماهيتدن‌اعم اولسون بو صورتده او ماهيتى يالكز اغيار ماهيتك بعضى سندن تمييز ايدر .

مثلا
انسان : حيوان ناطقدر
فرس : حيوان صاهلدر
حمار : حيوان ناهقدر

دينلدكده كوريلوركه (انسان ، فرس ، حمار) ماهيتلرندن هر برى ايكيشر جزئدن تركب ايتمش وبوجزئلرك بريده حيواندر. اوچنده مشترك اولان بوحيوان مفهومى اوچينك تمام جزء مشتركى يعنى جزء اعمى اولوب غير مشترك اولان (ناطق ، صاهل ، ناهق) جزء ديكرلريده متناظراً (انسان ، فرس ، حمار)ه مساويدرلر .

يعنى انسانك صادق اولديغى افراد نه‌قدر ايسه ناطقكده صادق اولديغى افراد اوقدر ، كذالك فرسك صادق اولديغى افراد نه‌قدر ايسه صاهلك صادق اولديغى افرادده اوقدر وكذالك (حمار) ك صادق اولديغى افراد نه‌قدر ايسه (ناهق) كده صادق اولديغى افراد اوندن عبارت اولمش اولور. اويله ايسه

عمومیتله (ماهیتلر ایکیشر جزئدن ترکب ایدوب بری اول ماهیتله دیکر برماهیت بیننده مشترك برجزء اعم اولوب دیکریده اوماهیته مساوی وانی دیکر ماهیتلردن تمییز ذاتی ایله تمییز ایدن برجزء ممیزدر .

کلی عرض ؛ یابر حقیقت وماهیته مخصوص اولور ویابرچوق حقیقت وماهیتلره شامل اولور . برنجیسنه « عرض خاص ــ خاصة » ایکنجیسنه‌ده « عرض عام » دینور .

خلاصهٔ کلام ــ برکلی ؛ یاذاتی ویا عرضی اولور . ذاتی اولورسه یانوع ، یاجنس ، ویا فصل اولور . عرضی اولورسه اوحالده‌ده یاخاصه ویاعرض عام اولوب بوبشدن خالی اولمیه‌جغی ثابت اولور .

تفصیلات سابقه‌یه نظراً : نوع حقیقی : برکلی درکه حقیقتلری برانجق عوارض مشخصه ایله متغایر افراد کثیره‌دن ویا بوافرادك یالکز برندن (اونلر نه‌در ؟ ویا اوندر ؟) تعبیریله ایراد اولنان سؤاله جواب اولور .

مثلا (علی) نامذات نه‌در ؟ دیه سؤال اولنسه سائلك مرادی (علی) نك تمام ماهیت مختصه‌سنی اکلامق اولوب (علی) نك تمام ماهیتی ایسه انساندن عبارت اولدیغندن (انساندر) دیه جواب ویریلور .

کذالك حسن ، حسین ، احمد ، محمد ، اسملریله مسمی

اولان ذاتلر نه‌در ؟ دیه سؤال اولنسه بو حالده سائلك مرادی بونلرك تمام ماهیت مشترکه‌لرینی اکلامق اولدیغندن و بونلرك ماهیت مشترکه‌لرینك تمامی ایسه (انسان) اولدیغی جهتله (انساندر) دیه جواب ویریلور . اویله ایسه انسان ؛ بو جزئیاته نسبتله نوع حقیقی اولوب جزئیات و افرادی ایسه عوارض مشخصه‌ایله متمایز برطاقم اسم‌خاصلردن عبارت‌اولور .

انفا تعریف و بیان اولنان نوعه ؛ نوع حقیقی دینلدیکی کبی (نوع الانواع) دخی دینورکه تحتنده بشقه بر نوع بولنماز دیمکدر .

نوعك دها بر قسمی واردرکه اکا «نوع اضافی» دینور .

نوع اضافی : شول‌ماهیتدرکه کندیسیله دیکر بر ماهیتدن (اونلر نه در ؟) دیه سؤال اولنسه بر جنس بو سؤاله جواب اولور .

مثلا جوهره نسبتله جسم ، وجسمه نسبتله جسم نامی جسم نامی‌یه نسبتله حیوان‌وحیوانه نسبتله انسان نوع اضافیدر . چونکه بالفرض جسم ایله نفس ناطقه‌دن بونلرنه‌در ؟ دیه سؤال اولنسه ایکیسنه بر جواب اولمق اوزره جوهردر دیه جواب ویریلیر . و جسم نامی ایله طاشدن بونلر نه‌در ؟ دیه سؤال اولنسه جسم در دینور کذلك حیوان ایله اغاجدن بونلر نه‌در ؟ دیه سؤال اولنسه جسم‌نامی در دینلور . و انسان ایله اتدن بونلر نه‌در؟ دیه سؤال اولنسه؛ حیواندر دیه‌رك جواب

ویریلیر . اشبو امثلەدن اکلاشیلەجغی وجە ایلە نوع اضافینڭ
مراتبی درت اولمش اولور چونکە برنوع اضافی یادیکر نوع
اضافیلرڭ اعمی اولور . ویااخصی اولور . ویا بعضیسندن اعم
وبعض اخرندن اخص اولور ویاخود اونوع اضافی دیکرلرینە
کلیاً مباین اولور . برنجیسنە یعنی اعم اولان نوع ایضافییە «نوع
عالی» دینور . مثالمزدە جسم کبی کە فوقندە نوع یوقدر .
ایکنجیسنە یعنی اخص اولانەدە «نوع سافل» دینور انسان کبی
کە تحتندە نوع یوقدر . اوچنجیسنە نوع «متوسط» دینور .
حیوان ایلە جسم نامی کبی کە هم تحتندە وهم فوقندە نوع بولنور .
دردنجیسنە «نوع فرد» دینور . (اکر جواهر کندیسنڭ
جنسیدر دینلور ایسە) عقل کبی کە دیکرلرینە مباینددر .

جنس : بر کلیدرکە حقیقتلری مختلف افرادن بونلر نەدر ؛
تعبیری ایلە ایراد اولنان سؤالە جواب اولور . مثلا حقیقتلری
مختلف اولان — (انسان فرس غنم) بونلر نەدر ؟ دیە سؤال
اولنسە بو سؤال ایلە مراد بونلرڭ بیندەکی تام جزء مشترکی بیلمك
اولوب وبینلرندەکی تام جزء مشترك یعنی جزء اعم ایسە ؛ حیوان
اولدیغندن حیواندر دیە جواب ویریلر ایشتە حیوان بونلرە
نسبتلە جنس اولمش اولور .

تنبیە تعریفدە واقع (افراد) قیدندن مثال سابقدە اولدیغی کبی
افراد نوعیەدە مراد اولنە بیلیر حقیقتلری مختلف افراد شخصیەدە
النە بیلیر . مثلا (حسن ، حسین شو ات ، بو اث) بونلر نەدر ؛

دیه سؤال اولنسه بو افراد شخصیه سؤالنه دخی حیواندر؛ دیه‌رك جواب ویریلیر. انجق یالکز برماهیتدن مثلا انسان ماهیتندن (انسان) نه‌در؟ دیه سؤال اولنسه بو سؤال ایله مراد انسانك تمام ماهیت مختصه‌سنی بیلمك اولدیغندن (بوکا حیواندر) تعبیری جواب اوله‌ماز. بلکه بو سؤاله (حیوان ناطقدر) جوابی ویریلیر.

جنس ایکی قسمدر. بری قریب دیکری بعیددر. اکر نوع ایله او نوعك جنسی بیننده بشقه برجنس بولنماز ایسه اول جنس؛ نوع مذکوره کوره؛ جنس «قریب» درکه بوکا «جنس سافل» ده دینور. مثلا حیوان انسانه نسبتله جنس قریبدر. چونکه نوع اولان انسان ایله جنس اولان حیوان بیننده بشقه برجنس یوقدر. واکر نوع ایله جنس بیننده بشقه برجنس بولنورسه اکاده «جنس بعید» دینور. مثلا انسانه نسبتله جسم نامی، جسم، جوهر «جنس بعید» درلر. چونکه انسان ایله جسم نامی اراسنده «حیوان» جنسی وانسان ایله جسم اراسنده حیوان وجسم نامی جنسلری بولندیغندن بونلر جنس بعیددرلر.

انجق حیوان ماهیتنه نسبتله جسم نامی وجسم نامی ماهیتنه نسبتله جسم، واکا نسبتله جوهر ایشته بونلرك بینلرنده بشقه برجنس بولنمدیغندن بونلر دخی نسبتاً جنس قریب وجنس بعید اوله‌بیلیرلر.

شو افاده‌لری دها زیاده ایضاح ایده‌لم. شویله‌که مثلا

﴿ انسان . ات . قیون ﴾ بونلر نه‌در ؟ دیه سؤال اولنسه بو سؤالدن مراد بینلرنده‌كه تمام جزؤ مشتركی بیان ایتمك یعنی مراد : سؤال اولنمیان برشیٔ جوابده داخل اولمامق شرطیله برجواب ویرمك اولدیغندن ایشته بوحالده (حیواندر) دیه جواب ویرمكه مجبورز . كرچه سؤال مذكوره جسم نامیدر . جسمدر ، جوهردر . دیه جواب ویریله‌بیلیر ایسه‌ده برنجیده سؤالدن خارج اولان نباتات ، ایكنجیسنده نباتات واحجار . اوچنجیسنده بونلردن فضله اوله‌رق جوابده برده عقل داخل اولور . شو ایضاحاته نظراً جنس قریب : كندیسی جواب اولدیغی حالده مجرد سؤال اولنان شیلره جواب اولان جنسدر .

جنس بعید دخی : سؤال اولنانلردن زیاده شیلره جواب اولان جنسدر . مثلا ﴿ انسان . فرس ﴾ بونلر نه‌در ؟ جسم نامیدر ، جسم در ، جوهردر دینلسه بونلرك كافه‌سی جنس بعید اولور . چونكه هرنده سؤالك خارجنده فضله شیلر واردر .

تنبیه جنسلر دخی نوعلر كبی درت مرتبه‌یه تقسیم اولنورلر اكر برجنسك فوقنده بشقه برجنس مرتبه‌سی بولنماز ایسه اویله اولان جنسه « جنس عالی » و جنس الاجناس » دینور . جوهر كبی واكر تحتنده بشقه برجنس مرتبه‌سی بولنماز ایسه اكاده « جنس سافل » دینور . حیوان كبی واكرهم فوقنده وهم تحتنده جنس بولنور ایسه اكاده « جنس متوسط » دینور .

جسم نامی وجسم کبی واکر جنس دیکر نوعلرك کافه‌سنه مباین اولورسه اکا دخی «جنس فرد» دینور عقل کبی.

فصل بر جنسك تحتنده بولنان نوعلری یکدیکرندن تمییز ذاتی ایله تمییز ایدن اوصافه اطلاق اولنورکه بر ماهیتدن اوماهیت ذاتنده نه‌در؟ سؤالنه جواب اولور. بوده ایکی قسمدر. بری فصل قریب دیکری فصل بعیددر.

فصل: اکر برماهیتی جنس قریبنده‌کی مشارکلرندن تمییزایدرسه؛ فصل قریبدر واکر جنس بعیدنده‌کی مشارکلرندن تمییز ایدرسه فصل بعیددر.

کلیٔ عرضی بحثی

١٠ — بالاده بیان اولندیغی وجه‌ایله کلیٔ عرضی ایکیدر بری خاصه دیکری عرض عام‌در.

خاصه: نوع واحده مخصوص اولان کلیدرکه اونوعك ممیز عرضیسی قنغیسیدر سؤالنه جواب اولور. کاتب، ضاحك، معلم، متعلم کبی.

عرض عام: برقاچ نوعك تحتنده واقع افراده شامل اولان کلیدر. ماشی، متنفس، آکل، شارب کبی‌که حیوان جنسی تحتنده واقع افرادك جمیعسنده بولنور اوصاف عرضیه‌دندرلر.

تنبیه — خاصه‌لر نوع حقیقیلرده بولندقلری کبی (جنسلرك ماهیتلری نظر اعتباره النددقلری حالده) اونوعلرك جنسلرنده دخی بولنورلر.

مثلا تنفس. اكل، شرب نوع انسانك عرض عامی ایسه‌ده (حیوان) ایله ماهیت حیوان مراد اولنور ایسه بو حالده بونلر؛ حیوانك خاصه‌لریدر دیمك اولدیغی هر جنسك خاصه‌سی تحتنده‌کی جنسك ویا نوعك عرض عامی اولمش اولور.

خاطره — (نطق، ضحك، تعجب) بونلر انسانه مخصوص خواص مترتبه وجمله‌سی نوع انسانه مساوی اولدقلری حالده بونلرك ایچندن یالکز نطقی وصف ذاتی. دیکرلرینی وصف عرضی اعتبار ایتمکده حکمت نه‌در؟ دیه سؤال اولنورسه برنوعده برطاقم خواص مترتبه بولنورسه انلرك اقدمی ذاتی دیکرلری عرضی اعتبار اولنمق) برقاعدهٔ کلیه‌در.

حالبوکه نطق؛ تعجب وضحکه نسبتله انسانك ماهیتی ایچون دها مقدمدر. بناءً علیه نطق؛ ذاتی ودیکرلری عرضی اعتبار اولنمشلردر.

انسان ایچون نطق؛ دیکرلرندن مقدم اولدیغنك سببنه کلنجه. چونکه ضحك تعجبدن نشئت ایدوب تعجب ایسه برطاقم امور غریبه‌یی ادراك وتعقلدن ایلرو کلدیکندن ادراك وتعقل معناسنه اولان نطقك دیکرلرندن مقدم اولمسی لازمکلیر دیه جواب ویریلیر.

خاصه ایله عرض عامدن هر بری یاعرض مفارق ویاعرض لازم اولور.

عرض مفارق : ماهیتدن انفکاکی (ایرلمسی) ممکن اولان

عرضدر . بويولده تعريف اولنان عرض مفارق ؛ يا بالفعل ماهيتدن ايريلير وياخود بالفعل ايرلمازايسه‌ده‌ايرلمسى ممكن اولور.

بالفعل ماهيتدن ايريلان يا ايرلمسى سريع اولور . وجهه انسانه اوتانمقدن عارض اولان قزللق وقورقمقدن عارض اولان صاريلق كبى ويا بطى اولور انسانه عارض اولان كنجلك كبى انجق انسانلره عارض اولان فقردائم؛ هرنه‌قدر كنديلرندن بالفعل مفارقت ايتمز ايسه‌ده مادامكه مفارقتى ممكن اولوب محال دكلدر اويله ايسه بوده عرض مفارقدر .

١١ — عرض لازم؛ اوچ قسمدر. برنجيسى يالكز وجود خارجيده‌لازم‌اولوركه بوكا (لازم وجودخارجى) دينور . يعنى شيء اولك وجودندن منفك اوله‌رق شيء ثانينك خارجده وجودى‌ممتنع اولور. آتشه حراتك، وجسمه حدوثك لزومى كبى ايكنجيسى يالكز وجود ذهنيده لازم‌اولوركه بوكاده (لازم وجود ذهنى) دينور . يعنى شيء اولك حصولندن منفك اوله‌رق شيء ثانينك ذهننده حصولى ممتنع اولور . وتعبير آخرله شيء اوّلى ادراك ايتمكسزين شيء ثانينك ادراكى ممتنع اولور . عمى اولان كمسه‌يه بصرك، وعنقايه كلى اولمقلغك‌لزومى كبى . اوچنجيسى هم وجود ذهنيده وهم وجود خارجيده لازم اولوركه بوكاده (لازم الماهيه) دينور . مثلا اربعه‌يه زوج اولمانك لزومى كبى . بولزومى ذهنك جزم ايتمسى دليله محتاج ايسه بوكا (لزوم غربين) دينور مثلثك زواياى ثلثه‌سنك

ایکی قائمه‌یه مساوی اولمسنك لزومی کبی . وبویله دلیله محتاج
دکل ایسه بوکاده (لزوم بین) دینور . (درت) ه ایکی مساوی
قسمه انقسامك لزومی کبی بوکا (لزوم بین بالمعنی الاعم)
دینور . برده (لزوم بین بالمعنی الاخص) واردرکه ملزومی
تصور ایله لازمی تصور اقتضا ایدر . جهلك تصوری علمك
تصورینی مستلزم، واثنین واحدك ضعفی اولمسی کبی .

لاحقه

ماهیتلر ایکی قسمدر . بری حقیقی اولان ماهیتلردرکه
اعیان وخارجده موجوددرلر . انسان وفرس ماهیتلری کبی‌که
بونلر خارجده موجوددرلر . ایکنجیسی اعتباری ماهیتلردرکه
خارجده اوماهیتلرك وجودی اولمیوب بالکه معتبرك اعتباریله
اوماهیتلرك وجودی فرض اولنور . ویکدیکرلرندن اول وجه
ایله تمییز اولنورلر . مثلا جنسك ماهیتی شودر . نوعك
ماهیتی شودر، فصلك ماهیتی شودر ، کذالك خاصه وعرض
عامك ماهیتلری شونلردر، دینور . بونلر هپ بزم اعتبارمزدن
عبارتدر مثلا ماهیتلرك مفهوماتنده داخل اولان قیود یاجنس
ویا فصل اولوب ذاتی اولور .

ومفهوماتندن خارج اولان قیود دخی یاخاصه ویا عرض
عام اولوب عرضی اولور. بوجهتله امور اعتباریه‌دن عبارت
اولان ماهیتلرك حدود ورسومنی بیلمك بزم ایچون پك
قولایدر . انجق حقیقی اولان ماهیتلرك قیود ذاتیه وعرضیه‌سنی

٢ — نفس ناطقه‌ده قاچ قوت واردر؟ بوقوتلرك وظیفه وخدمتی نه‌دن عبارتدر؟ فکر و قیاس نه‌در؟ حکم ویا ویا تصدیق نه‌در؟ انسانلر جمیع حیواناته اجرای احکام ایدوب جهانی تحت تصرفنه المسی نه‌دن نشأت ایدییور؟

٣ — علم نه‌در؟ (ایکی صورتله بیانی) علوم و صنایعك تزایدندن مقصد نه‌در، تحصیل علوم؛ حقیقت جلیله‌سنك درجهٔ وجوبده اولدیغنی الك اول کیم اعلان ایتدی.

٣ — شریعت اسلامیه‌نك وضع ایتدیکی بوحقیقتك اجراسنه ابتدا قنغی دولتلر باشلادی؟ تربیهٔ اولیه قاچه منقسمدر؟ معقولات نیه دیرلر؟ علم حکمت نیه‌دیرلر؟

٤ — حکمای متقدمینه کوره «حکمت» نه‌در؟ قوهٔ عاقله قوهٔ عامله نه‌در حکمت نظریه وحکمت عملیه نه‌در؟ حکمت نظریه قاچ قسمدر؟ اوقسملر نه‌دن عبارتدر؟ کذالك حکمت عملیه قاچ قسمدر؟ اوقسملرندن عبارتدر؟

٤ — منطقك غایت وفائده‌سی نه‌در؟ غایت اعتباریله منطق نیه دیرلر؟ علومك تمایزی نه‌ایله‌در علم منطقك موضوعی نه‌در؟ موضوع اعتباریله منطق نیه دیرلر؟

تصوراتك مبادی و مقاصدی ، کذالك تصدیقاتك مبادی و مقاصدی نەدن عبارتدر؟ لفظ ومعنی نیه دیرلر؟ دلالت لفظیه نیه دیرلر ؟

لفظك معنایه اولان دلالتنی قاچ شی اقتضـا ایدر .؟ دلالت لفظیهٔ وضعیه نیه دیرلر ؟ و قاچ قسمدر ؟ و او قسملرك تعریفلری نەدن عبارتدر ؟ ٥

معنایه موضوع لفظ قاچ قسمدر؟ واو قسملرك تعریفلری ندن عبارتدر ؟لفظ مفرد قاچ قسمدر ؟ ٥

لفظ مفرد قاچ قسمدر؟ واو قسملرك تعریفلری نەدن عبارتدر؟ جزئی حقیقی، کلیء متواطیء، وکلیء مشکك نیه دیرلر ؟ بونلردن بهرینك خارجدن برر مثال ایله ایضاحی . ٦

اسم مشـترك، لفظ منقول ، منقول عرفی ، منقول اصطلاحی ومنقول شرعی نیه دیرلر؟ وبهرینك بررمثال ایله ارائەسی .

خلاصة اسمك اقسامنك ارائەسی ، الفـاظ مترادفه والفاظ متباینه نیه دیرلر ؟ الفاظ مرکبه قاچ قسـمدر ؟ واو قسملر ندن عبارتدر؟ مرکب تام قاچ قسمدر؟ واو قسملر نەدن عبارتدر ؟ ٦

٧ — كلی و جزئی نه‌دیرلر؟ كليت وجزئيت نه‌دن عبارتدر؟ كلیء حقیقی وكلیء فرضی نه‌دیرلر؟ حقیقت، ماهیت وهویت نه‌دیرلر؟ بونلردن هربرینك بر مثال ایله ایضاحی
نسب اربعه نه دیرلر؟ هربرینك بر طاقم امثله ایله ایضاحی

٨ — تحتنده واقع افراد ایله مقایسه ایدیلان بر مفهوم كلی: كلیات خمسك بری اولمقدن خالی اولمدیغنك اثباتی

٩ — نوع حقیقینك تعریفی، نوع اضافینك تعریفیله مراتبنك مفصلا بیانی؟ جنسك تعریفی جنسك قسملریله مرتبه‌لرینك مفصلا بیانی؟ فصل نه دیرلر؟ وقاچ قسمدر؟ وقسملری ندن عبارتدر؟

١٠ — خاصه ایله عرض عام نه دیرلر؟ عرض لازم ایله عرض مفارق نه دیرلر؟

١١ — لازم وجود خارجی، لازم وجود ذهنی ولازم الماهیه نه دیرلر؟ ماهیتلر قاچ قسمه منقسمدر؟
كلیات خمسك تعریف حدیلری نه‌دن عبارتدر اولدقلرینك بیانی.

تعریف بحثی

١٢ — تعریفه قول شارح دخی دینور: بر شیئی كنه و

حقیقتی وجه ایله و یاخود برشیئ کندینك غیری اولان شیلردن فرق وتمییز اولنه بیله جك بر صورتده ـ تصور ایتدیرن سوزه تعریف وتصور اولنان سوزه یعنی تعریف اولنان سوزه دخی رانك فتحیله (معرف) دینور. تعریفلره علی الاطلاق رانك کسریله (معرِّف) ده دینور ایسه ده تعریف ایلین لفظلرك هر برینه منفردا (معرف) دیمك دها مناسبدر مثلا (مثلث): (اوچ خط ایله محدود اولان سطحدر) جمله سی بر جملهٔ تعریفیه اولوب مثلث لفظندن اکلاشیلان معنایی (اوچ خط ایله محدود اولان سطح) لفظلری هیئت مجموعه سیله افاده ایلیورلر. بو صورتده بو جمله ده واقع (مثلث) لفظی: (معرف) و (اوچ خط ایله محدود سطح) لفظلرینك هر بری (معرف) و بو لفظلرك هیئت مجموعه سی دخی تعریفدر.

تنبیه — . تعریف ایله معرفك محللرینك تبدلی جملهٔ تعریفیه یه خلل ویرمز. مثلا، بالاده مثلث: اوچ خط ایله محدود اولان سطحدر. دینلمش ایدی. تعریف ایله ـ معرفك محللرینی تبدیل ایله (اوچ خط ایله محدود اولان سطح؛ مثلثدر دینلسه ینه عین معنا افاده ایدلمش اولور تعریفك تعریفندن اکلاشیله جغی وجه ایله تعریف ایکیدر. بری حد دیکری رسمدر. برشیئك حقیقت وماهیتنه دلالت ایدن تعریفه؛ حد) وبرشیئ ماعداسندن تمیز ایدن تعریفه دخی؛ رسم دینور. بونلرك هر بریده تام وناقص قسملرینه ایریله جغندن؛ تعریفك حد تام، حد

ناقص، رسم تام و رسم ناقص نامليله درده منقسم اولمسی لازمكلير .

حد تام : جنس قريب ايله فصل قريبدن تركب ايدن تعريفدر . انسانی حيوان ناطق ايله تعريف كبی

حد ناقص : جنس بعيد ايله فصل قريبدن تركب ايدن تعريفدر . انسانی جسم نامیٔ ناطق ، جسم ناطق و جوهر ناطق ايله تعريف كبی

برشيیٔ يالكز فصل قريب ايله تعريف دخی ، حد ناقص قسمندندر . انسانی ؛ ناطق ايله تعريف كبی انجق بو مثللو مفرد ايله برشيیٔ تعريف ؛ حكمای متقدمينه كوره جائز اولميوب متأخرينه كورهدر .

رسم تام : جنس قريب ايله خاصهدن تركب ايدن تعريفدر . انسانی ؛ حيوان ضاحك ويا حيوان كاتب ايله تعريف كبی

رسم ناقص : جنس بعيد ايله خاصهدن ، ويافصل قريب ايله خاصهدن ويا فصل قريب ايله عرض عامدن ويا جنس بعيد ايله عرض عامدن وياخود خاصه ايله عرض عام دن تركب ايدن تعريفدر .

متأخرينه كوره يالكز خاصه ايله تعريف دخی رسم ناقص قبيلندندر ،

خلاصهٔ تعريفات — بر تعريف . اكر مجرد ذاتياتدن مركب ايسه ؛ حد . ذاتيات ايله عرضياتدن وياصرف عرضياتدن مركب ايسه رسمدر .

تنبیه — . بر شیئی مثال وتقسیم ایله ایضاح ایتمك دخی تعریفك رسم ناقص قسمندندر .

مطلق تعریف : حقیقی وتنبیهی نامریله ایکی یه منقسمدر .

تعریف حقیقی : کندیسیله معلومات جدیده استحصالی قصد ومراد اولنان تعریفه اطلاق اولنور .

تعریف تنبیهی : بویله اولمیوب بلکه (صورتی مخاطبك ذهننده محفوظ اولوبده خاطرینه کتیرهمدیکی بر شیئی کندیسیله احضار ایتمك ومخاطبك خاطرینه کتیرمك قصد ومراد اولنان تعریفه اطلاق اولنور . مثلا (دائرهیی : بر خط مستقیم محدودك بر نهایتی ثابت اولمق شرطیله دیکر نهایتنك بولندیغی نقطهیه عودت ایدنجیه قدر بر سطح مستوی اوزرنده دوران ایلمسی توهم اولنسه ؛ او خط مستقیمك بووجه ایله دورانندن حاصل اولان سطحه دائره دینور .) دیه تعریف ایدرسهك بو تعریف ایله دائرهنك نه اولدیغنی بیلمیان بر افندییه دائرهیی بیلدرهمیهجکمزدن بو تعریف ؛ بر تعریف حقیقی اولمش اولور .

انجق بالفرض بر قاچ کشی اثنای صحبتده (بسیم بك) شویله بر ذاتدر ؛ بویله بر ذاتدر دیه بسیم بکی مدح ایتسهلر صحبتده بولنانلردن بریده دیکرینه بو (بسیم بك) کیمدر ؟ دیه سؤال ایتسه — سؤال اولنان ذاتده (بسیم بك) : بز برابر فلان یره کیدرکن یولده تصادف ایدوبده بزه — برر قلم اهدا

ایدن ذاتدر) دیه تعریف ایتسه سؤال ایدنه اساساً بیلوبده خاطرینه گتیره مدیکی بر ذاتی خاطرینه گتیردیگندن بوده ؛ بر تعریف تنبیهی اولمش اولور .

تنبیه — تعریف لفظی‌که (مبهم اولان بر لفظك معناسنی دها واضح واچیق بر لفظ ایله تعیین ایتمکدن عبارتدر .) بو دخی تعریف تنبیهی قبیلندندر ، (لیث) ی اسد ، وبشری انسان ایله تعریف کبی . کذالك (۱) متوازی‌الاضلاع) دیو هر ایکی ضلع مقابلی حطین متوازیین اولان ذواربعة‌الاضلاعه) دینور تعریفندن علم هندسه‌یه واقف اولمیان بر ادم : (ذو اربعة‌الاضلاع) و (حطین متوازیین) نه اولدیغنی بیلمه‌مدیکی جهتله بوندن هیچ بر معنا استخراج ایده‌میوب بو تعبیرلرك کندیسنه بشقه بشقه تعریف اولنمسی اقتضا ایدر . ایمدی ابتدادن (ذو اربعة‌الاضلاع) درت خط مستقیم ایله محدود بر سطح مستویدر .) و (حطین متوازیین) : شول ایکی خط — مستقیمدرکه استقامت اوزره اخراج اولنسه‌لر اصلا بر برینه تلاقی ایتمیوب هر ایکی مقابل بولنان نقطه‌لری بیننده‌کی بعد ومسافه مساوی اوله) دیو تعریف اولنوب اندن صکره (متوازی‌الاضلاع) بر وجه سابق تعریف اولنسه اولوقت تعریف سابقك معناسی میدانه چیقار . لکن متوازی‌الاضلاع ؛ تعبیری دفعة بو معنایه اولمیوب (بر برینه مقبل بولنان هر ایکی ضلعی ؛ متوازیین اولان ذو اربعة‌الاضلاع) — لفظلرینه دلالت

ایدر و بونلر دخی (٢)(درت خط مستقیم ایله محدود اولان سطح مستویدرکه بر برینه مقابل اولان هر ایکی ضلعی استقامت اوزره اخراج اولنسه‌لر . اصلا بر برینه تلاقی ایتمیوب بینلرنده‌که بعد و مسافه دائما مساوی اوله) لفظلرینه دلالت ایدوب بولفظلرده شو (متوازی الاضلاع) تصور مرکبنك اجزاسی اولان تصورات بسطه‌یه طوغریدن طوغری‌یه دلالت ایدرلر . اشبو ایکی رقمیله ارائه اولنان تعریف : بررقمیله ارائه اولنان تعریفی ایضاح و تفسیر ایتدیکندن بو ؛ برتعریف لفظی اولمش اولور .

تعریفلر بووجه بالا ایکی قسمه ایرلدیغی کبی ینه تعریف : حقیقی واسمی ناملریله ایکی‌یه انقسام ایدر . بر (ماهیتك وجود خارجی‌یه تعلقی اعتباریله تعریفی ؛ تعریف حقیقیدر .) (وجود خارجیسندن صرف نظر یالکز وجود ذهنیسی اعتباریله تعریفی : تعریف اسمیدر .) خارجده وجودی اولوبده وجود خارجیلرندن صرف نظر اولنان ماهیات حقیقیه‌لرله علی العموم ماهیات اعتباریه‌لرك تعریفی ؛ تعریف اسمی قبیلندندر . مثلا افراد خارجیه‌سندن صرف نظر ایدرك انسانی ، کذالك عنقا واجتماع نقیضینی تعریف کبی . بر ده علوم وفنون اصطلاحاتنه متعلق اولان تعریفاتك کافه‌سی ینه تعریفات اسمیه قبیلندندرلر .

تنبیه . — معلومدرکه انسان حقیقتی تحتنده واقع افراد شخصیه برطاقم عوارض مخصوصهٔ کلبه ایله برچوق صنفلره ایرلمشلردر . مثلا افرادبشریه (دین ، مملکت ، رنك ، بوی وسائره کبی) برطاقم

عوارض مخصوصهٔ کلیه ایله اسلام، یهودی، نصرانی، وعثمانلی، فرانسز انکلیز، وبالفرض رومی، زنجی واوزون، قیصه مثللو برچوق صنفلره ایریلورلر. ایشته بوصنفلر ماهیات حقیقیه اولمیوب بلکه ماهیت حقیقیه اولان انسان ماهیتی تحتنده واقع برطاقم ماهیات اعتباریه‌لردرکه نوع انسانك خاصه‌لری قبیلندندرلر. بناءعلیه بوصنفلرك تعریفلریده تعریفات اسمیه جمله‌سندن اولوب بونلرك تعریفلرنده واقع نوع حقیقی، جنس اعتبار اولنور. مثلا اسلام: شریعت احمدیه‌یه تابع انساندر.

یهودی: جمعه‌ایرتسی کونی ایش طوتمیان انساندر.

رومی: بیاض انساندر.

زنجی: سیاه انساندر.

دیه تعریف ایتسه‌ك بوتعریفده واقع انسان قیدی جنس اعتباری اولدیغندن بونلربرر تعریف اسمی اولوب حقیقی دکلدرلر.

تعریفك شرائطی

برنجیسی افرادینی جامع اولملی یعنی معرفك افرادندن اولان شیلرك هیچ بری تعریفدن خارج قالماملی. مثلا انسانی؛ زنجی ایله تعریف ایتسه‌ك معرفك افرادندن اولان بیاضلرك تعریفدن خارج قالمسی لازمکلیر. ایکنجیسی اغیارینی مانع اولملی یعنی معرفك افرادندن اولمیان برشیء تعریفده داخل اولماملی. انسانی یالکز حیوان ایله تعریف کبی بوتعریفده معرفك

افرادندن اولمیان فرس ، غنم ، و سائر حیوانات داخل اولدیغندن بو تعریف؛ صحیح دکلدر .

اوچنجیسی — معرف؛ تعریفه معرفت وجهالتده مساوی اولمیوب بلکه تعریف معرفدن دها جلی وواضح اولملی . اویله اولماز ایسه تعریفدن مقصد؛ (بر لفظ ایله افاده اولنه‌میان بر معنایی برقاچ لفظ ایله افاده ایتمك) اولدیغندن بو مقصد حاصل اولماز . مثلا زوجی فرد اولمیان ، وفردی دخی زوج اولمیاندر . دیه‌رك تعریف کبی .

دردنجیسی — بر شیئ بیلنمسی کندیسنه موقوف اولان برشیئ ایله تعریف ایتماملی . بو یولده اولان تعریفه؛ دور دیرلر . مثلا هفته : یدی کونك مجموعیدر . کون دخی هفته نك یدی جزئندن بریدر. دینلدکده هفته ؛ یدی کوندن مرکب اولنجه البته کون دخی هفته‌نك یدی جزئندن برجزئی اوله‌جغی درکاردر . بناءعلیه بو ایکی طاقم الفاظ هیچ برمعلومات جدیده ویرمز چونکه تعریفك اولکی قسمیله هفته‌نك معناسنی اکلایه‌میان ایکنجیسیله دخی اکلایه‌ماز . حالبوکه تعریفدن غرض معلومات جدیده استحصال ایتمکدر .

دور؛ ایکی قسمدر . بری دورمصرحدرکه مرتبهٔ واحده ایله اولان دوردر . مثال سابقده اولدیغی کبی دیکری دور مضمردرکه بردن زیاده مرتبه‌ایله اولان دور در . مثلا (ایکی: اعداك برنجی چفتیدر) دیه تعریف ایتدکدنصکره «چفت»

دخی (قسمین متساوینه منقسم بر عدد در .) دیه تعریف
ایدوب بعده « متساویین » شول ایکی شیدر که انلرك بری
دیکرندن فضله اولمیه) دیه تعریفدن صکره اول ایکی شیء؛ ایکی
عددیدر . دیر ایسه‌ك ایشته بو بردور مضمردر . چونکه
(ایکی)ی بیلمك زوجی بیلمکه «زوجی» ی بیلمك متساویین»ی
بیلمکه « متساویین »ی بیلمك « شیئین »ی بیلمکه؛ (شیئین)ی
بیلمك — « اثنین »ی بیلمکه که ایکی‌یی بیلمك بالواسطه ینه
ایکی‌یی بیلمکه توقف ایدیور . بو مثللو اولان تعریفلرده
باطلدر .

بشنجیسی . — الفاظ غریبه وغیر مأنوسه استعمال ایتماملی .
یعنی تعریفده — استعمال اولنه‌جق الفاظك افاده ایده‌جکی
معنا اچیقدن اچیغه قولایجه اکلاشیلملی .

آلتنجیسی . — عموم وخصوص جهتیله تعریف معرفه مساوی
اولمالی . یعنی معرفك صادق اولدیغی هر شیئه تعریف دخی
صادق اولمق و تعریفك صادق اولدیغی هر شیئه معرف دخی
صادق اولمق، وکذالك معرفك صادق اولمدیغی شیئه تعریف دخی
صادق اولمامق وتعریفك صادق اولمدیغی شیئه معرف دخی
صادق اولمامقدر .

تقسیم بحثی

برشیئی تقسیم و تمثیل ایله ایضاح ایتمك؛ تعریفك رسم ناقص

قسمندن اولدیغی بالاده بیان اولنمش ایدی. تمثیل بحثی ایسه انشاالله
قیاس بحثنده مفصلا بیان اولنه جغندن بوراده یالکز تقسیم بحثنی بیان
و ایضـاح ایده لم! مطلق تقسیم ؛ برشیئی تحلیل وتجزیه ایتمکدن
عبارت اولوب ایکی قسمه منقسمدر. برنجیسی (کلی)نك کندی
جزئیاتنه تقسـیمیدر. یعنی کلی اولان بر مفهومك کندیسنه
نسبتله جزئی اولان برطاقم مفهوملره تقسیمیدر. مثلا کلیء ذاتینك ؛
جنس، نوع وفصله، وکلیء عرضینك ؛ خاصه ایله عرض عامه
تقسیمی کبی ایکنجیسی (کل)ك کندی اجزاسـنه تقسیمیدر.
یعنی کل اولان بر مفهومك کندی جزئلرینه تقسـیمیدر مثلا
هوا: (مولدالحموضه. ازوت، وبر مقدار بخارماء) ترکبندن
عبارتدر. دیه‌رك (هوا) نك تقسیمی کبی.

کل: اجزادن ترکب ایدن مقداردر.

جزء کندیسیله غیریدن برشیء ترکب ایدن مقداردر.

هر تقسیمده اوچ شیء نظر اعتباره النیر. برنجیسی (مقسم)
وتعبیر اخرله (موردقسـمت) که کلی ویا کل دن عبـارتدر.
ایکنجیسی (اقسام)که جزئیات ویااجزادن عبارتدر. اوچنجیسی
(قسیم)که یکدیکرینه نسبتله قسملردن عبارتدر. مثلا کلیء ذاتی؛
یاجنس، یانوع ویا فصل دن عبارتدر دینلدیکی صورتده بوراده
(کلی ذاتی) تعبیری (مقسم) وجنس، نوع، فصل، تعبیرلرندن
هر بری(قسم) وبونلر یکدیکرینه نسبتله بربرینك (قسیمی)ی در
کذالك (هوا مولدالحموضه، ازوت، وبر مقدار بخارماء)

دن عبارتدر . دینلدیکی وقت : بوراده هوا تعبیری « مقسم »
و(مولدالحموضه ، ازوت ، وبخارماء) تعبیرلرینك هر بری (قسم)
وبونلر یکدیکرلرینه نسبتله بر برینك (قسیم)ی‌در .

فائده — تقسیم کلی ایله تقسیم (الکل)ك یکدیکرندن تفریقی :
اکر تقسیمده واقع اقسامدن برینی مبتدا ، ومقسمی خبر یاپدیغمز
صورتده معنا صحیح اولورسه بو تقسیم (کلینك : جزئیاتنه تقسیمیدر)
و اکر صورت مذکورده معنا صحیح اولمازسه او تقسیمده
(کلك اجزاسنه تقسیمیدر) . بو قاعده بالاده بیان اولنان مثاللره
تطبیق اولنه .

تقسیمك شرائط صحتی

برنجیسی مقسم : قسملردن اعم اولمالی ایکنجیسی تقسیمده
(منع) بولنمالی یعنی تقسیم مقسمك اغیارینی مانع اولمالی اوچنجیسی
تقسیمده (جمع) و تعبیر اخرله (حصر) بولنمالی یعنی تقسیم
مقسمك اقسامنی — جامع وحصر اولمالی .

(حصر) ایکی قسمدر . بری (حاصر عقلی) دیکری
(حصر استقرائی)در .

حصر عقلی : کندیسنده عقل : قسم اخرك وجودینی
تجویز ایتمیوب نفی ایله اثبات بیننده متردد اولان حصردر . مثلا
(حیوان) : یا ناطقدر ویاغیر ناطقدر . کذالك (کلیء ذاتی) :
یاجنسدر یادکلدر . جنس اولمیانده یا نوعدر یادکلدر . شوایکی

تقسیمده واقع حصر: حصر عقلیدر چونکه بو ایکی مثالده عقل؛ قسم اخرك وجودینی تجویز ایتمامکله برابر نفی ایله اثبات بیننده متردد در .

حصر استقرائی: کندیسنده عقل قسم اخرك وجودینی تجویز ایتمکله برابر مقسمك؛ تحری و تتبع واسطه‌سیله بولنان اقسامنه حصرندن عبارتدر . بلاده کی هوا تقسیمنده بولنان حصر کبی .

باب ثانی

تصدیقات بیانده‌در

مبادیء تصدیقات

قضیه بحثی

معلومدرکه ذهنمزده بر طاقم اشیانك صورتلری حاصل اولدیغی وقت او اشیانك بعضیسنی بعضیسنه ذهنا مناسب و بعضیسنی ده غیر مناسب بولورز . مناسب بولدقلریمزی ایجاباً، غیر مناسب بولدقلریمزیده سلبا یکدیکرینه ربط ایدرز . ایشته بوصورتله بر مرکب‌تام خبری حاصل اولورکه «قضیه» دنیلان شیده بوندن عبارتدر .

قضیه : برمرکبدرکه انی سویلیانه او مرکبده صادق‌در ویا کاذبدر دیمك صحیح اولور .

قضیه دخی تعریف وقیاس کبی یا ملفوظه ویامعقوله اولور.
قضیهٔ ملفوظه: واقعدن خالی اولان جملهٔ خبریه‌دن عبارتدر.
قضیهٔ معقوله: محکوم علیه، محکوم به برده نسبت تامهٔ خبریه‌دن ترکب ایدن معنادن عبارتدر محمد افندی کاتبدر، علی افندی تنبل دکلدر. تحسین افندی مکتوب یازییور مدیربك کلدی. ناظر پاشا کله‌جك. بزم صندال کلیرسه تنزهه چیقارز یاصندال کلیریا کلمز. ترکیبلری کبی.

اجزاء قضیه

اجزاء قضیه اوچدر. برنجیسی (محکوم علیه) که کندیسی اوزرینه حکم واقع اولان شیدر. ایکنجیسی (محکوم به) که کندیسیله دیکر بر شی اوزرینه حکم واقع اولان شیدر. اوچنجیسی ایسه محکوم علیه ایله محکوم به بیننده واقع نسبته دلالت ایدن (رابطه) در.

طرفین اعتباریله قضیه‌نك تقسیمی

قضیه ایکی قسمدر بری حملیه دیکری شرطیه‌در.
قضیهٔ حملیه: رابطه طی اولندقده طرفلری مفرده ایریلان قضیه در.
قضیهٔ شرطیه: رابطه طی اولندقده طرفلری برر قضیه‌یه ایریلان قضیه در.

فائده

قضیهٔ حملیه‌نك محکوم علیهنه (موضوع) محکوم بهنه (محمول)

قضیه شرطیه‌نك ایسه محکوم علیهنه (مقدم) و محکوم بهنه (تالی) تسمیه اولنور .

نسبت اعتباریله قضیه‌نك تقسیمی

قضیه ایکی قسمدر. بری موجبه دیکری سالبه‌در .

قضیه موجبه: محکوم علیه ایله محکوم بیننده‌کی نسبتك وقوعیله حکم اولنان قضیه‌در .

قضیه سالبه: محکوم علیه ایله محکوم به بیننده‌کی نسبتك لاوقوعیله حکم اولنان قضیه‌در .

مثلا محمد افندی کاتبدر . قضیه‌سنده رابطه اولان (در) لفظی طی اولندقده محمد ایله کاتب لفظلری قالیرکه ایکیسیده مفرد اولدقلرندن بو قضیه؛ حملیه در .

وینه بوراده (زید)ه نسبت اولان کتابتك وقوعیله حکم اولندیغندن قضیهٔ حملیه‌نك موجبه‌سی اولوب محکوم علیه اولان (زید)ه موضوع و محکوم به اولان (کاتب)ه دخی (محمول) تسمیه اولنور کذالك علی افندی تنبل دکلدر قضیه‌سنك دخی شمدی ویریلان تفصیلاته قیاساً بر قضیهٔ حملیه اولدیغی ظاهر اولوب بوراده (علی)ه نسبت اولان تنبلك وصفنك لاوقوعیله حکم اولنمش اولدیغندن بو قضیه؛ حملیه‌نك سالبه‌سی اولمش اولور .

تنبیه — قضیهٔ حملیه‌نك طرفلری بعضا بالفعل مفرد اولمیوب

بلكه بالقوه مفرد اولور . يعنى مفرد ايله تأويللرى ممكن اولور . دنيافانيدر . قضيه سنك طرفلرى اولان (دنيا ايله فانى) طرفلرى حقيقة مفرد درلر .

انجق (كونشك طوغمسنه ؛ نهارك وجودى لازمدر) و (شمندوفر ؛ سريع السيردر) (حسن افنديك مخدومى ضيا افندى ؛ ذكيدر) بو اوچ قضيه دن برنجيسنده هم محكوم عليه و همده محكوم به ، ايكنجيسنده يالكز محكوم به ، و اوچنجيسنده ايسه يالكز محكوم عليه بالفعل مفرد دكل درلر مع مافيه مفرد ايله تأويللرى ممكن اولديغندن بونلر دخى برر قضيۀ حمليه درلر .

صورت تأويل

موجبلرده — (موضوع ؛ محمولدر) ويا (شو ، شودر) وياخود (فلان ؛ فلاندر)

سالبه لرده دخى (موضوع ؛ محمول دكلدر .) ويا (شو ؛ شو دكلدر) وياخود (فلان ، فلاندر .) ديه رك اجرا اولنور .

بو تأويللر ايله مذكور اوچ قضيه دن هربرينك طرفلرى مفرد اوله جغندن كنديلرينك قضيۀ حمليه — اولدقلرى ثابت اولور .

رابطه

بالاده بيان اولنديغى اوزره (محكوم عليه ايله محكوم به بيننده واقع نسبت تامه يه دلالت ايدن لفظه ؛ رابطه دينور .)

رابطه ایکی قسمدر. بری زمانیه دیکری غیر زمانیه‌در.

رابطهٔ زمانیه: منحصراً فعللر ایله شبه فعللرك اخرلرینه التحاق ایدر.

رابطهٔ زمانیه؛ ماضی شهودینك مفرد غائبنده (دی) مفرد متکلمنده (دم) جمع متکلمنده (دك — دق) مفرد مخاطبنده (ك) ترکی، جمع مخاطبنده (ك) ترکی ایله (ز) حرفلرندن عبارتدر.

رابطهٔ زمانیه؛ ماضی نقلینك مفرد غائبنده (مش) دن عبارت اولوب دیکر صیغه‌لرنده بولنان رابطه‌لر ایسه قواعد عثمانیه‌ده بیان اولنان اصول ایله بولنه‌بیلیر.

کذالك (حال) ك مفرد غائبنده (یور) واستقبالك مفرد غائبنده دخی (جك) مضارعك مفرد غائبنده ایسه «ر» دن عبارتدر.

رابطه غیر زمانیه‌یه کلنجه اوده «در» لفظنه منحصردر.

قضیهٔ شرطیه؛ ایکی قسمدر. بری متصله دیکری منفصله‌در.

قضیهٔ متصله: کندیسنده واقع محکوم علیه ایله محکوم بهك یکدیکرینه اتصالیله (موجبه‌لره بو اتصالك وقوعیله و سالبه‌لرده بو اتصالك لاوقوعیله) حکم اولنان قضیه‌در.

قضیهٔ منفصله: کندیسنده واقع محکوم علیه ایله محکوم بهك یکدیکرندن انفصالیله (موجبه‌لرده بو انفصالك وقوعیله وسالبه‌لرده لاوقوعیله) حکم اولنان قضیه‌در،

یعنی مقدم وتالی بیننده صدقا وکذبا، یا یالکز صدقاً، ویا یالکز

كذبا منافات ايله (موجبه‌لرده بومنافاتك وقوعيله وسالبه‌لرده ايسه منافاتك سلبيله) حكم اولنان قضيه‌در .

مثلا (شو قارشوده كورينان جسم؛ انسان ايسه حيواندر) قضيهٔ شرطيه‌سنده قارشوده‌كى جسمه حيوانيتله اولان حكممز؛ انجق اوجسمه انسانيتله اولان حكممزك صادق اولديغى تقديرده صادق اوله بيله جكندن ـ بو قضيه؛ شرطيه‌نك (متصلهٔ موجبه)‌سى اولور .

وشو قارشيده‌كى كورينان شئ انسان ايسه جماد دكلدر) قضيهٔ شرطيه‌سنده قارشوده‌كى شيئدن جماديتك سلبيله اولان حكممز انجق او شيئه انسانيتله اولان حكممزك صادق اولديغى زمان صادق اولديغندن بو قضيه‌ده شرطيه‌نك (متصلهٔ سالبه)‌سى اولمش اولور . و بو قضيه‌لرك ايكسنده دخى رابطهٔ اتصال؛ ادات شرط اولان (ايسه) لفظى‌در . و (ايسه) لفظنه قدر مذكور اولان (عباره‌لرده) (مقدم) و اندن صكره كلنلرده (تالى) تسميه اولنور

كذالك (يا بر عدد تك اولور و يا چفت اولور) شرطيه‌سنده عدد واحدك هم تك و هم چفت اولمسى بيننده منافاتك وقوعيله حكم ايتمش اولديغمزدن منفصله‌نك موجبه‌سى اولور .

و (شو كورينان ادم؛ يا اسوددر و يا كاتب دكلدر) شرطيه‌سنده كورينان ادمك اسود و كاتب اولمه‌سى بيننده

منافاتك سلبيله (يعنى منافاتك عدم وقوعيله) حكم ايتمش اولد-
يغمزدن بوده قضيهٔ منفصله‌نك سالبه‌سى اولور . وبوراده ايسه
رابطهٔ انفصال (يا) و (ويا) لفظلرى اولوب بونلر طى
اولندقده قلان مقدم وتالى بر ر قضيهٔ حمليه اولورلر .

تنبيه — قضيهٔ منفصله‌لر هرنه‌قدر شرطيه صورتنده كورنمز
ايسه‌لرده يعنى بحسب اللغه هر نه‌قدر منفصله‌لرده (بر شيئى شىء
اخره تعليق) دن عبارت اولان معناى شرط ظاهر دكل ايسه‌ده
منفصله‌لرك شرطيه صورتنه افراغى ممكندر . بالفرض بالاده
ذكر اولنان شو (يا بر عدد تك اولور ويا چفت اولور) —
منفصله‌سنك شرطيه صورتنه افراغى مطلوب اولسه شو (اكر
بر عدد تك اولورسه چفت دكلدر) و (اكر بر عدد چفت
اولورسه تك دكلدر) هيئتنه ارجاع اولنمسى لازمدر .

قضيهٔ حمليه‌نك موضوع اعتباريله تقسيمى

موضوع اعتباريله قضيهٔ حمليه درت قسمدر . (شخصيه —
مخصوصه) ، (طبيعيه) ، (مهمله) (مسوره) در . زيرا قضيهٔ
حمليه‌نك موضوعى يا (جزئى حقيقى — اسم خاص) اولور . ويا —
(كلى — اسم عام) اولور . (موضوعى جزئى حقيقى اولان
قضيه‌يه ؛ قضيهٔ شخصيه) دينور . واكر موضوعى كلى اولورسه
يا حكم اوكلينك نفس ماهيت وطبيعتى اوزرينه اولور ، ويا او
ماهيتك ماصدق عليهسى اولان افراد اوزرينه اولور .

(كنديسنده حكم ؛ نفس ماهيت وطبيعت اوزرينه اولان

قضــيه‌یه ؛ قضیهٔ طبیعیه) دینور . وا كر حكم؛ نفس ماهیت اوزرینه اولمیوبده اوماهیتك ماصدق علیهسی اولان افراد اوزرینه اولورسه؛ بوحالده یا كندیسنده كمیت افراد بیان اولنور ویا بیان اولنماز. (كندیسنده كمیت افراد بیان اولنان قضیه‌یه ؛ قضیهٔ مسوره — محصوره) دینور. و(حكم افراد اوزرینه اولدیغی حالده كندیسنده كمیت افراد بیان اولنمیان قضیه‌یه دخی؛ قضیهٔ مهمله) دینور .

بو درت قسمك خلاصه‌سی

قضیهٔ شخصیه؛ موضوعی؛ شخص معین اولان قضیه‌در. حسن افندی كاتبدر. حسین افندی عاقل دكلدر قضیه‌لری كبی بونلرك موضوعلری اولان حسن وحسین جزئی حقیقی اولدقلرندن بونلر قضیهٔ شخصیه درلر . قضیهٔ طبیعیه : كندیســنده حكم ؛ نفس طبیعت موضوع اوزرینه اولان قضیه‌در .

حیوان جنسدر . انسان نوعدر . نهر كلیدر . طــاغ اسم عامدر. فضیلت سویلیر قضیه‌لری كبی بو قضیه‌لرده حكم؛ حیوان، انســان ، نهر ؛ طاغ وفضیلت موضــوعلرینك نفس طبیعت وماهیتلری اوزرینه اولدیغندن بو قضیه‌لر ؛ قضیهٔ طبیعیه درلر .

قضیهٔ مسوره : كندیسنده كمیت افراد بیان اولنان قضیه‌در هر كس كندی منفعتنی كوزه‌در . — بعض كمســه‌لر منفعتنی ملاحظه ایده‌مز . قضیه‌لری كبی بونلردن برنجی قضیه‌ده حكم؛ موضوعك ماصــدق علیهسی اولان افرادك جمیعیسی اوزرینه

وایکنجیده موضوعك ماصدق علیهی اولان افرادك بعضیسی اوزرینه اولدیغندن ؛ بوقضیه‌لر ؛ قضیهٔ محصوره‌درلر .

قضیه مهمله : کندیسنده حکم ؛ افراد اوزرینه اولدیغی حالده نه کلاً ونه‌ده بعضاً کمیت افراد بیان اولنمیان قضیه‌در . انسانلر منفعتنی کوزه‌در . انسانلر منفعتنی ملاحظه ایده‌مز . قضیه‌لری کبی .

تنبیه — قضیهٔ مهمله‌لر ؛ قضیه جزئیه‌لر قوه‌سنده‌درلر . یعنی بونلر مثلا زماندر . هر نه زمان بری صادق اولورسه دیکریده صادق اولور . مثلا انسانلر منفعتنی کوزه‌در . قضیهٔ مهمله‌سی ، صادق اولورسه بعض انسانلر منفعتنی کوزه‌در . قضیهٔ جزئیه‌سی دخی صادق اولور . چونکه برنجی قضیه‌ده حکم ؛ علی الاطلاق افراد انسان اوزرینه اولدیغی جهتله جمیع افراد اوزرینه ویا بعض افراد اوزینه اولمق احتمالی واردر .

هر ایکی احتمال اوزرینه دخی بعض افراد اوزرینه حکمك صادق اولمسی لازمکلیر .

حالبوکه کندیسنده بعض افراد اوزرینه حکم اولنان قضیه ؛ قضیهٔ جزئیه‌در . اویله ایسه هر هانکی ماده‌ده‌که قضیهٔ مهمله صادق اولور اوراده قضیهٔ جزئیه‌نك دخی صادق اولمسی وبالعکس هر هانکی ماده‌ده‌کی قضیهٔ جزئیه صادق اولور اوراده قضیهٔ مهمله‌نك دخی صادق اولمسی لازمکلدیکی ثابت اولور .

محصورات بحثی

١٨ — قضیهٔ مسوره‌لر کلیه وجزئیه اولمق اعتباریله ایکی قسمه ایریلیرلر. شویله‌که (بر قضیه‌ده حکم افرادك کافه‌سی اوزرینه اولورسه اوقضیه ؛ کلیه اولور. و (اکر حکم بعض افراد اوزرینه اولورسه — اوقضیه‌ده ؛ جزئیه اولور) بونلردن هر بریده موجبه وسالبه اولمق اعتباریله ایکی قسمه ایریلیر. بناء علیه قضایای محصوره‌نك بر وجه اتی درت قسمه منقسم اولدیغی ظاهر اولور.

برنجیسی موجبهٔ کلیه‌در. (هر مثلث شکلدر) و (هر انسان ناطقدر) قضیه‌لری کبی. — بر قضیهٔ موجبهٔ کلیه ؛ محمولی موضوعندن اعم ویا اکا مساوی اولدیغی صورتده صادق اولور. نتکم برنجی مثالده محمول اولان (شکل) موضوع اولان (مثلث)دن اعم‌در. وایکنجی مثالده محمول اولان (ناطق) موضوع اولان (انسان)ه مساویدر. واکر موضوع محموله مباین ویا اندن اعم اولورسه) موجبهٔ کلیه‌لر ؛ صادق اولماز. (هر طاش اغاجدر) و (هر شکل مثلدر) قضیه‌لری کبی. بونلردن برنجیسنده موضوع اولان (طاش) محمول اولان (اغاج) ه — مباین وایکنجیسنده موضوع اولان (شکل) محمول اولان (مثلث) دن اعم اولدیغندن بو قضیه‌لرك هر ایکیسی دخی صادق اوله‌میوب کاذبدرلر.

ایکنجیسی سالبهٔ کلیه‌در. (هیچ بر انسان فرس دکلدر)

و (هیچ بر طاش اغاج دکلدر) -- قضیه‌لری کبی سالبه کلیه‌لر ؛ موضوع ایله محمول بیننده بحسب‌الحمل مباینت بولندیغی صورتده صادق اولورلر . نتکم برنجی مثالده (انسان ایله فرس) و ایکنجی مثالده — (طاش ایله اغاج) بیننده مباینت اولوب (انسان فرسدر) و (طاش اغاجدر) وبالعکس دنیله‌مدیکندن بو جهتله بالاده‌کی مثاللر صادق اولورلر . واکر سالبه کلیه‌لر بیننده — مساوات ، عموم وخصوص مطلق وعموم وخصوص من وجه بولنورسه صادق اولمازلر . مثلا (هیچ بر انسان ناطق دکلدر) و (هیچ بر انسان حیوان دکلدر) و (هیچ بر شکل مثلث دکلدر) — و (هیچ بر بیاض انسان دکلدر) سالبه کلیه‌لرندن برنجیسنده موضوع ایله محمول بیننده مساوات وایکنجی ایله اوچنجیسنده عموم خصوص مطلق و دردنجیسنده دخی عموم وخصوص من وجه بولندیغندن بو درت قضیه‌نك دردیده صادق دکلدرلر .

اوچنجیسی موجبهٔ جزئیه‌در . (شکلرك بعضیسی مربعدر) و (انسانلرك بعضیسی حیواندر) و (انسانلرك بعضیسی متعجبدر) و (طاشلرك بعضیسی سیاهدر) قضیه‌لری کبی اشبو مثاللردن اکلاشیله‌جغی وجه ایله موجبهٔ جزئیه‌لر ؛ موضوع ایله محمول بیننده مباینت اولمدیغی صورتده دائما صادق اولورلر انجق (طاشلرك بعضیسی اغاجدر (قضیه‌سنده اولدیغی کبی موضوع ایله محمول بیننده مباینت اولورسه بو حالده موجبهٔ جزئیه‌لر ؛ صادق اوله‌مازلر .

دردنجیسی سالبهٔ جزئیه‌در (شکلرك بعضیسی مربع دکلدر) و (طاشلرك بعضیسی اغاج دکلدر) و (شکلرك هر بری مربع دکلدر) و (هر بر طاش اغاج دکلدر) قضیه‌لری کبی سالبه جزئیه‌لر؛ محمول ایله موضوع بیننده مساوات، ومحمول موضوعدن اعم اولمدیغی صورتده صادق اولورلر. بناء علیه (انسانلرك بعضیسی ناطق دکلدر) و (مثلثلرك بعضیسی شکل دکلدر) سالبه جزئیه‌لری کاذبدرلر. چونکه برنجیسنده موضوع محموله مساوی ایکنجیسنده دخی محمول موضوعدن اعمدر.

فائده

۱۹ — برنجیسی — رفع ایجاب کلی؛ سالبهٔ کلیه‌یه هرنه‌قدر مشابه کورینورسه‌ده بینلرنده فرق کلی واردر. شویله‌که رفع ایجاب کلی؛ حقیقة بر قضیهٔ کلیه اولمیوب بلکه بری موجبه دیکری سالبه اولمق اوزره ایکی قضیه جزئیه‌دن عبارتدر. وعین ماده‌دن الندقلری صورتده سالبهٔ کلیه صادق ایسه رفع ایجاب کلی مطلقا کاذب وبالعکس رفع ایجاب کلی صادق ایسه سالبه کلیه کاذب اولور.

مثلا (هیچ بر انسان جماد دکلدر) سالبهٔ کلیه‌سی صادق ایکن (هر بر انسان ویا انسانلرك هر بری جماد دکلدر) رفع ایجاب کلیسی کاذبدر. وبالعکس (هیچ بر انسان بیاض دکلدر) سالبهٔ کلیه‌سی کاذب ایکن — (انسانلرك هر بری بیاض دکلدر)

رفع ایجاب کلیسی صادقدر. وبو قضیه؛ بری موجبه دیکری سالبه وهر ایکیسی صادق اوله‌رق شو (انسانلرك بعضیسی بیاض دکلدر) و(انسانلرك بعضیسی بیاضدر) قضیهٔ جزئیه‌لرینه ایریلیر.

ایکنجیسی رفع ایجاب کلی؛ سالبهٔ جزئیه‌لرك لوازم وضرورياتندن اولدیغندن رفع ایجاب کلی اولان بر قضیه: محصوراتك سالبه جزئیه قسمندن عد واعتبار اولنور. سالبهٔ جزئیه‌نك لوازم وضرورياتندن اولدیغنك سببی! معلومدرکه بر ماده‌ده ایجاب کلی رفع اولنمق دیمك؛ اوماده‌ده سلب جزئی اثبات اولنمق وصادق اولمق دیمکدر. زیرا بو دیمك دکلدر دیه‌جك اولورسه‌ك اول زمان محمولار — افراد موضوعك کافه‌سنه ثابت اولمق لازمکلیر. بوایسه بزم فرضمزك خلافیدر، بناء علیه رفع ایجاب کلی اولان برقضیه؛ سالبهٔ جزئیه‌نك لوازم وضرورياتندن اولمق لازمکلیر.

لاحقه

لفظده اختصار اولمغله برابر هرماده‌دن کله‌بیله‌جکنه اشارت ایچون منطقیون قضایای محصوره‌نك موضوعندن (ح) ومحمولندن (ب) کمیتلریله تعبیر ایدرلر. و «هر (ح) (ب) دردر» دینلدیکی وقت هر موضوع محمولدر دینلمش اولور.

وبومثللو قضیهٔ محصوره‌لرده اوچ شیء تصور اولنور.

برنجیسی (ذات موضوع - موضوع - حقیقی) درکه اوده (ح) مفهومنك ماصدق علیهی اولان افراددرکه اصل محکوم علیه اولان بو افراددر. ایکنجیسی (ح) مك اصل مفهومیدرکه بوکا (موضوع ذکری، وصف موضوع، وعنوان موضوع) دینور. اوچنجیسی - (ب) ك مفهومیدرکه بوکاده (عنوان محمول ووصف محمول) دینورکه دائما محکوم به اولان؛ محمولك مفهومیدر. ذات موضوعك عنوان موضوع ایله اتصافی برترکیب تقییدیدرکه بوکا (عقدوضع) دینور. وذات موضوعك عنوان محمول ایله اتصافی برترکیب خبریدرکه بوکاده (عقدحمل) دینور. بالفرض (هر (ح؛ د) در) قضیه‌سی (هرانسان کاتبدر) قضیه‌سندن کنایه اولسه بوقضیه‌یه موضوع دوشن (انسان) مفهومیکه (حیوان ناطقدن عبارتدر موضوع ذکری، وصف موضوع وعنوان موضوعدر. اصل محکوم علیه اولان بومفهوم دکلدر، چونکه بومفهوم برامر عقلیدن عبارتدر. کاتب اولەماز. بلکه محکوم علیه اولان؛ بو مفهومك ماصدق علیهی اولان (حسن، حسین، احمد، محمد) نام افراددرکه ذات موضوع، موضوع حقیقی اصل بوافراددر. چونکه کتابت وصفی ایله متصف اولەجق انجق بوافراددر. و(کاتب) مفهومیکه یازیجی دیمکدر ایشته بومفهوم؛ ذات موضوعك وصفی اولوب دائما محکوم به اولان کندیسیدر. شمدی ذات موضوع اولان بو افرادك انسانیتله اتصافنه (عقد وضع) وکتابتله اتصافنەده (عقدحمل) دینور.

ملاحظه — محصورات اربعه ایله مهمله‌لرده موضوع ذکری ایله موضوع حقیقینك بشقه بشقه اولدقلری انفاوریلان تفصیلاتدن مستبان اولور. و بو مثللو قضیه‌لرده موضوع ذکری‌لر یالکز موضوع حقیقیلری ملاحظه ایچون بر واسطه اولمقدن عبارت قالیرلر. انجق قضیهٔ شخصیه‌لرله برده قضیهٔ طبیعیه‌لرده موضوع ذکری ایله موضوع حقیقی ایکیسی متحد اولورلر. مثلا (حسن افندی کاتبدر) قضیهٔ شخصیه‌سنده (حسن) ك مفهومی بر شخص معیندن عبارت اولوب محکوم علیه ایسه ینه او ذاتدر. کذالك انسان نوعدر قضیهٔ طبیعیه‌سنده انسانك مفهومی: انسانك نفس ماهیتی اولان (حیوان ناطق) دن عبارتدر. محکوم علیه اولان ینه او ماهیت و مفهومدن عبارتدر. او ماهیتك تحتنده واقع افراد محکوم علیه اوله‌ماز. زیرا افراد انسان کلی دکلدرکه حتی نوعیتله محکوم علیه او افراد اولسون. بناً علیه قضیهٔ طبیعیه‌لرده دخی موضوع ذکری ایله موضوع حقیقینك متحد اولدقلری ثابت اولور.

؛ افراد ذهنیه و خارجیه اعتباریله قضیه حملیه‌نك تقسیمی ؛

ذهنیه اولسون خارجیه اولسون اشیایه عارض اولان احوال واوصاف: بر وجه آتی اوچ قسمه ایریلیر. شویله که یا او احوال؛ اشیانك افراد ذهنیه و (محققه اولسون مقدره اولسون) افراد خارجیه‌سنه شامل اولورکه بوکا: (لازم الماهیه) تسمیه اولنور. اربعه‌یه زوجیت، ثلاثه‌یه فردیت، و مثلثك زوایای

ثلثه‌سنه ایکی قائمه‌یه مساواتك لزومی کبی ویا اواحوال ؛ اشیانك افراد محققهٔ خارجیه‌سنه مخصوص اولور که بوکا (لازم وجود خارجی) دینور . اجسامه عارض اولان حرکت ، سکون ، اضائه ، احراق و تبرید وصفلری کبی ویاخود اواحوال ؛ اشیانك فقط افراد موجودهٔ ذهنیه‌سنه مخصوص اولور که بوکاده (لازم وجود ذهنی) دینور . کلمه‌لرك مفهوملرینه عارض اولان کلیت ، جزئیت ، جنسیت ، نوعیت کبی ایشته اشیایه عارض اولان احوال اوچه ایرلدیغی کبی قضیه‌لرده اوچ قسمه ایریلیر شویله که اکر بر قضیه‌ده حکم ؛ موضوعك ذهنیه اولسون (محقق ویا مقدر اولدیغی حالده) خارجیه اولسون جمیع افرادینه شامل اولورسه اوقضیه‌یه ؛ قضیهٔ حقیقیه تسمیه اولنور. قضایای هندسیه وجبریه‌لر هپ بوقبیلدندرلر واکر حکم ؛ موضوعك (محقق اولسون مقدر اولسون) افراد خارجیه‌سنه مخصوص اولورسه اوقضیه‌یه‌ده قضیهٔ خارجیه دینور . علوم طبیعیه‌ده مستعمل اولان دعاوی وقضایا هپ بو قبیلدندر .

واکر حکم ؛ موضوعك یالکز افراد ذهنیه‌سی اوزرینه اولورسه اوقضیه‌یه‌ده (قضیهٔ ذهنیه) تسمیه اولنورعلم منطقده مستعمل اولان قضیه‌لر هپ بوقبیلدندر . مثلا (هر انسان حیواندر) دینلدیکی تقدیرده اکر بو قضیه ایله (مقدما خارجده افرادی بولنمش ویاشمدی بولنیور ویا بولنه‌جق هرجسم ؛ انسان ایسه اوجسم ؛ خارجده حیواندر) قضیه‌سی مراد اولنورسه

بوقضیه؛ بر قضیهٔ خارجیه اولور. واکر مذکور قضیه ایله (خارجده بولنمسی ممکن اولان هرجسم؛ انسان ایسه اوجسم؛ خارجده بولندیغی تقدیرده حیواندر) قضیه‌سی مراد اولنورسه بوقضیه؛ بر قضیهٔ حقیقیه اولور. اشبو ایکنجی معنایه کوره قضیه‌ده حکم؛ افراد خاجیه‌یه مقصور اولمیوب بلکه هم افراد خارجیه؛ وهمده افراد مقدره‌یه شامل اولور. بناء علیه قضیهٔ حقیقیه ایله قضیه خارجیه بیننده عموم و خصوص مطلق واردر هر قضیهٔ خارجیه؛ قضیهٔ حقیقیه‌در. لکن هر قضیهٔ حقیقیه؛ قضیهٔ خارجیه اوله‌ماز. بالفرض موضوعك خارجده وجودی اولمامغله برابر اکر اولمسی ممکن ایسه اویله اولان قضیه‌لر؛ حقیقیه اولوب خارجیه اوله‌ماز (هر عنقا اوچار) قضیه‌سی کبی چونکه بوقضیه‌ده افراد موضوعك خارجده وجودی یوقدر. بوجهتله خارجیه اوله‌ماز. مع‌مافیه خارجده افرادینك وجودی ممتنع اولمیوب ممکن اولدیغندن مذکور قضیه؛ حقیقیه‌در. انجق (شریك‌الباری ممتنعدر) و (اجتماع نقیضین محالدر) قضیه‌لرنده اولدیغی کبی افراد موضوعك خارجده وجودی اولمدیغی کبی خارجده وجودینی فرض ایتمك دخی ممکن اولمدیغندن بویله اولان قضیه‌لره (قضیهٔ ذهنیه) دینور.

خلاصه

قضیهٔ خارجیه‌لر؛ خارجده موضوعك وجودینی اقتضا

ایدرلر . قضیهٔ حقیقیه‌لر ایسه خارجده موضوعك وجودینی اقتضا ایتمیوب خارجده موجود اولمسیده جائز اولمامسیده جائز وموجود اولدیغی تقدیرده حکم ؛ افراد موجوده‌یه منحصر اولمیوب بلکه هم انلره وهمده افراد مقدره‌یه شامل اولور .

قضیهٔ ذهنیه‌لر ؛ خارجده موضوعنك وجودی ممتنع اولوب یالکز ذهنا وجودی ممکن اولان قضیه‌لردر .

تنبیه — قضیه‌لر بیننده ذهنیه، ویا خارجیه اولمق مسورهٔ کلیه‌لره مخصوص اولمیوب بلکه دیکر محصوراتده دخی جریان ایدر و مسورهٔ کلیه‌لره دائر شمدی ایراد اولنان مثاللره تطبیقا انلرکنده مثاللری استخراج اولنه بیلیر .

فائده

٢١ — قضیه‌نك موضوع اعتباریله واقع اقسام اربعه‌سندن علوم وفنونك ترقیسنه خدمت ایدن وترتیب اقیسه ده استعمال اولنان انجق قضیهٔ مسوره‌لردر . طبیعیه‌لرك اصلا استعمالی یوقدر . قضیه مهمله‌لر بعضا استعمال اولنورلر ایسه‌ده انلرده علوم وفنونده جزئیه‌لر، فنونك غیریسنده ایسه مثلا افعال وحکایاتده کذلك ادبیاتده کلیه‌لر مقامنده استعمال اولنورلر .

قضیهٔ شخصیه‌لره کلنجه: بعضا کندیلریله شکل اولك ضرب اولندن ترتیب اقیسه اولنه بیلدیکندن انلرده قضیهٔ کلیه‌لر

حکمنده‌درلر . مثلا (شو کورینان ادم سارقدر) دعواسنی اثبات ایچون بر وجه آتی قضیهٔ شخصیه‌لرله شکل اولك ضرب اولندن برقیاس ترتیب اولنه بیلیر (شو کورینان ادم حسین‌در) — (حسین ایسه سارقدر) قیاس کبی‌که (شو کورینان ادم سارقدر) قضیه‌سنی نتیجه ویرر .

حرف سلب قضیه‌نك طرفلرندن جزء اولوب اولمامق اعتباریله قضیه‌نك تقسیمی

قضیه ایکی قسمدر . بری محصله دیکری معدوله‌در . اکر حرف سلب ؛ قضیه‌نك طرفلرندن جزء اولماز ایسه اوقضیه‌یه (کرك موجبه وکرك سالبه اولسون) محصله تسمیه اولنور . زید کاتب‌در علی چالشقان دکلدر . قضیه‌لری کبی انجق اکثریا محصله اسمی موجبه‌لره تخصیص اولنوب سالبه‌لره بسیطه دینور . واکر حرف سلب قضیه‌نك طرفلرندن جزء اولورسه اوقضیه‌یه معدوله تعبیر اولنور . بوحالده حرف سلب یالکز موضوعدن جزء اولورسه اوقضیه‌یه معدولة الموضوع و یالکز محمولدن جزء اولورسه معدولة المحمول وهر ایکی طرفدن جزء اولورسه معدولة الطرفین دینلور . (جانسز اولان جماددر) (طاشلر جانسزدر) (ترقی ایتمیان چالشمیاندر) قضیه‌لری کبی بونلرك برنجیسی معدولة الموضوع ایکنجیسی معدولة المحمول اوچنجی‌سیده معدولة الطرفین‌در .

تنبيه — بر قضیه‌نك موجبه ویا سالبه اولمسی کندیسنده حرف سلب بولنوب بولنمامق اعتباریله دکلدر ، بلکه بالاده بیلدیککمز وجهله نسبت اعتباریله‌در. یعنی ایجاب وسلبده اعتبار؛ قضیه‌نك اصل طرفلرینه اولمیوب بلکه طرفلری بیننده‌کی نسبته‌در . اکر بر قضیه‌ده نسبتك وقوعیله حکم اولنورسه او قضیه؛ موجبه ونسبتك رفعیله حکم اولنورسه اوقضیه؛ سالبه‌در . مثلا (ترقی ایتمیان ؛ چالشمیاندر) قضیه‌سنك هر ایکی طرفی عدمی اولدیغی حالده ینه بو قضیه موجبه‌در، سالبه دکلدر. زیرا بوقضیه‌ده حکم؛ کندیلرینه (ترقی ایتمیاندر) دیه صادق اولان افرادك کافه‌سنه (چالشمیاندر) مفهومنك ثبوتیله‌در . رفعیله دکلدر .

(قضیه معدولة المحمول ایله سالبهٔ بسیطه بیننده‌کی فرق)

برنجیسی موجبهٔ معدولة المحمولده موضوعك وجودی شرطدر. چونکه بوقضیه‌ده موضوعه؛ محمول عدمینك ثبوتیله حکم اولنیور . حالبوکه بر شیئه بر وصفك ثابت اولمسی اوشیئك موجود اولمسنه متوقفدر. یعنی برشیئ بروصف ایله توصیف ایتمك ایچون ابتدا اوشیئك وجودی لازمدر . زیرا وصف؛ شیئك وجودینه تابعیدر . مثلا دنیایه کلمامش بر ادم ایچون اوادم زنکیندر . زنکین ایدی . زنکین اوله‌جقدر . دیه حکم اولنه‌ماز . زنکینلك وصفنك بر ادمه ثابت اولمسی ایچون ابتدأ امرده اوادمك وجودی لازمدر .

سالبهٔ بسیطه‌یه کلنجه : مادامکه معدومات اوزرینه بر وصفك ثبوتیله حکم ایتمك جائز اوله‌ماز ، اویله ایسه انلرك اوزرندن اووصفك رفع و سلبیله حکم ایتمك ضرویدر . چونکه ارتفاع نقیضین لازمکلیر بوایسه باطلدر . بناءعلیه سالبهٔ بسیطه ؛ موضوعك وجودینی اقتضا ایتمیوب هم موجود اولان موضوعدن وهمده معدوم اولان موضوعدن بر وصفك رفع وسلبی جائزدر .

شو تفصیلاته نظراً (قضه معدولة المحمول ایله سالبه بسیطه) بیننده عموم وخصوص مطلق اولوب سالبهٔ بسیطه دیکرندن اعمدر . مثلا موجود اولان زید حقنده (زید لاکاتبدر) — و (زید کاتب دکلدر) دیه‌رك شخص مذکوره (لاکاتب) مفهومنك ثبوتیله حکم ایده بیلدیکمز کبی او شخصدن (کاتب دکلدر) دیوبده (کتابت مفهومنك سلبیله‌ده حکم ایده بیلیرزکه قضیه‌لرك ایکیسیده بوحالده عین معنایی افاده ایتمش اولور. انجق (عنقا اوچماز) — و (شریك‌الباری بی بصردر) دینله‌میوب بلکه (عنقا اوچار دکلدر) و (شریك‌الباری بصیر دکلدر) دینلیر. چونکه بوقضیه‌لردن ایکیسنك دخی موضوعلری معدوم اولدیغندن انلره (اوچماز) و (بی بصر) مفهوملرینك ثبوتیله حکم اولنه‌ماز . فقط موضوع عدمیلردن وصفلر سلب اولنمق جائز اولدیغندن مذکور موضوعلردن (اوچار) و (بصیر) مفهوملرینك سلبیله حکم ایدوب (عنقا اوچار دکلدر) — و (شریك‌الباری بصیر دکلدر) دینلیر .

اشبو بیان اولنان اصل فرق ایله برابر موجبهٔ معدولة ـ المحمولاره بعض الفاظی وسالبه‌لره دیکر بعض الفاظی تخصیص ایله‌ده بینلرنده بر فرق لفظی بولنه بیلیر. مثلا موجبه‌لره (بی. لا، غیر، میان، سز) لفظلری تخصیص اولنوب عبارەده ربط السلب معناسی وسالبه‌لره (دکل) لفظی تخصیص اولنوب عبارەده (سلب الربط) معناسی قصد اولنور. (بو افندی بی کناهدر) — (بو ایشك وقوعی لاشك‌در) (بو ایشك وقوعی شبهه‌سزدر) (مجازات کورنلر چالشمیانلردر) — (بو ایش غیر مطلوبدر) (بو فکر نامعقولدر) قضیه‌لری موجبه، و (بو ایش معقول دکلدر) قضیه‌سی سالبهٔ بسیطه‌در.

قضیهٔ شرطیه بحثی

۲۲ — قضیهٔ شرطیه بالاده بیان اولندیغی وجهله متصله ومنفصله ناملریله ایکی‌یه منقسم ایدی. شمدی متصله ایله منفصله‌نك اقسامنی بیان ایده‌لم.

قضیه متصله ایکی قسمدر. بری لزومیه دیکری اتفاقیه‌در. چونکه متصله‌ده حکم؛ علیت و تضایف کبی اتصالی موجب بر علاقه‌دن ایچون تالینك مقدمه‌وجوب اتصالیله ویاخود وجوب اتصالك سلبیله حکم اولنورسه او متصله؛ لزومیه اولور. علیت اوچ صورتله اولور برنجیسی مقدم تالی‌یه علت اولمق ایکنجیسی تالی مقدمه علت اولمق اوچنجیسیده مقدم ایله تالینك ایکیسیده دیکر برعلته معلول اولمق صورتلرندن عبارتدر.

(١) (هرنه‌وقت كونش طوغارسه كوندوز اولمق لازمكلير)
(٢) (هر نه وقت كوندوز اولورسه او حالده كونش طوغمش اولمق لازمكلير)
(٣) (هر نه وقت كوندوز اولورسه روى ارضك منور اولمسى لازمكلير) مثاللرنده اولديغى كبى بونلردن برنجيسنده مقدم تالى‌يه علت اوليور. ايكنجيسنده تالى مقدمه علت اليور. اوچنجيسنده‌ده هم مقدم وهم تالى (كونش طوغمق علتنك معلوللرى بولنيورلر). بيان اولنان، مثاللر لزوميه‌نك موجبه‌سى اولوب (دكل) ادات سلبيله بونلرده واقع وجوب اتصال سلب اولنورسه؛ لزوميه‌نك سالبه‌سنه متعلق مثاللر ميدانه چيقار.

علاقهٔ تضايفه مثال

(كمال افندى جمال افنديك پدرى اولورسه بوحالده جمال افندى دخى كمال افنديك اوغلى اولمق لازمكلير) قضيه‌سيدر. بوقضيه دخى موجبه اولوب متضمن اولديغى وجوب اتصال (دكل) اداتيله سلب اولنورسه سالبه‌يه؛ تحول ايتمش اولور.

واكر مقدم ايله تالى بيننده بر علاقهٔ معلومه اولمديغى حالده وياخود علاقه اولوبده معتبر اولمديغى حالده مقدم ايله تالى بيننده وقوع اتصال ايله ويا (وقوع اتصالك) سلبيله حكم اولنورسه اومتصله‌يه دخى متصلهٔ اتفاقيه تسميه اولنور.

(هر نه زمان اياصوفيه‌يه كيدرسه‌م سزه اوراده تصادف

ایدییورم) و (هر نه وقت کزمکه کیدەیم دیه نیت ایتدم ایسه بر مانع ظهور ایتدی) قضیهٔ موجبەلری کبی بونلر دخی (دکل) اداتیله سلب اولنورلرسه سالبەیه تحویل اولنورلر .

شرطیهٔ منفصله

۲۳ — شرطیهٔ منفصله دخی — ایکی قسمدر بری عنادیه دیکری اتفاقیەدر . چونکه علیت کبی بر علاقهٔ معلومەدن ایچون تالینك مقدمدن وجوب انفصالیله یاخود (وجوب انفصالك سلبیله) حکم اولنورسه اومنفصله ؛ عنادیه اولور . بوراده دخی علیت اوچ صورتله اولور برنجیسی مقدم تالینك نقیضنه علت اولمق ایکنجیسی تالینك نقیضی مقدمه علت اولمق اوچنجیسیده مقدم ایله تالینك ایکیسی دیکری بر علته معلول اولمق صورتلرندن عبارتدر .

(یاکونش طوغمش بولنور ویابویله اولمیوبده کیجه بولنور.) و (یا کوندوز بولنور ویا کونش غروب ایتمش بولنور)

و (یاعالم ضیادار در، ویاخود کیجه موجوددر) قضیهٔ شرطیەلری کبی بونلردن برنجیسنده مقدم ؛ تالینك نقیضنه علت ایکنجیسنده تالینك نقیضی مقدمه علت . اوچنجیسنده ایسه ایکیسی بر علتك معلوللریدرلر . اشبو بیان اولنان قضیەلره ادات سلب اولان (دکل) لفظنی ضم ایدرسەك منفصلهٔ عنادیه‌لرك سالبەلری اولورلر .

واکر مقدم ایله تالی بیننده بر علاقهٔ معلومه بولنمدیغی ویاخود بولنوبده معتبر اولمدیغی حالده اکر مجرد تصادفی اوله‌رق مقدم ایله تالی بیننده وقوع انفصال ایله ویاخود وقوع انفصالك سلبیله حکم اولنورسه اویله اولان منفصله‌یه دخی منفصلهٔ اتفاقیه تسمیه اولنور .

(یا انسان موجود اولور ویا عنقا موجود اولور) و (یا اتش صیجاق اولور ویا قار صغوق اولور دکلدر) قضیه‌لری کبی

مطلق منفصله‌نك اقسامی

منفصله اوچ قسمدر . حقیقیه مانعه‌الجمع ومانعةالخلودر .

٣٤ — قضیهٔ حقیقیه : مقدم ایله تالی بیننده صدقا وکذبا منافات ایله حکم اولنان قضیه‌در . که مانعة الجمع ایله مانعة الخلوك مجموعیدر . یعنی قضیهٔ حقیقیه‌ده مقدم ایله تالینك ایکیسی بردن صادق اوله‌مدقلری کبی ایکیسنك کاذب اولمق احتمالی دخی اوله‌ماز . مثلا (برعدد یا تك اولور ویا چفت اولور) قضیه‌سی ؛ منفصلهٔ حقیقیه‌در . چونکه عدد واحدك هم تك وهم چفت اولمسی صادق اولمدیغی کبی ایکیسنك بردن کاذب اولمق احتمالی دخی یوقدر .

قضیهٔ مانعةالجمع : مقدم ایله تالی بیننده یالکز صدقاً منافات ایله حکم اولنان قضیه‌در . یعنی مقدم ایله تالینك بریرده جمعی ممنوع

ایسه‌ده ایکیسنك شیء واحددن طرح ومنعی جائز اولور . مثلا (شوخارجده کورینان شیئی یاحجردر ویا شجردر .) قضیه‌سی : منفصلهٔ مانعة الجمع‌در . چونکه شیء واحدك حجر ایله‌شجر اولمسی ممنوع ایسه‌ده شیء واحددن حجر ایله شجرك ایکیسنی بردن طرح ومنع ایتمك جائز اولور . زیرا کورینان شیئك حجر ایله‌شجرك غیری بالفرض انسان ویا دیکر برجسم اولمق احتمالی واردر .

قضیهٔ مانعة الخلو : مقدم ایله تالی بیننده یالکز کذباً منافات ایله حکم اولنان قضیه‌در . یعنی مقدم ایله تالینك شیء واحدده اجتماعی جائز ایسه‌ده شیء واحددن ایکیسنك طرحی جائز اوله‌میوب ممنوع اولور . مثلا (شوخارجده کورینان شیء یالاحجردر و یالاشجردر) قضیه‌سی؛ برمنفصلهٔ مانعة الخلودر . چونکه شیء واحدده لاحجر ایله لا شجرك جمعی جائزدر . زیرا شیء مشارالیهك دیکر برشیء بالفرض انسان اولمق احتمالی واردر . چونکه انسان هم لاحجر ، وهم لاشجردر . انجق شیء واحددن لاحجر ایله لاشجرك طرحی جائز اوله‌ماز . چونکه شیء واحددن بونلری طرح ایتمك دیمك بالاده‌کی قضیه‌یی شوخارجده کورینان شیء یاناقص (لاحجر) در ویا ناقص (لاشجردر) هیئتنه ارجاع ایتمك دیمکدر . حالبوکه بومثالك مقدمیله تالیسنده واقع (لا)لر نافص دیمك اولدیغندن قضیه‌ده ناقص ناقصه مسلط اولیور . ناقصك ناقصه حاصل ضربی

ایسه زائد و تعبیر آخرله نفیك نفی اثبات چیقه جغندن
بعدالحل مثال مذکور « شو خارجده کوریلان شیء هم حجردر
وهم شجردر » هیئتنه راجع اولور بو ایسه باطلدر . کذالك
« محمد افندی یا دکزده بولنور ویا غرق اولماز » قضیه سیده بر
قضیهٔ مانعة الخلو اولدیغی برجه سابق اثبات اولنه بیلیر .

قضیهٔ منفصله نك اقسام ثلثه سنه دائر ایراد اولنان امثله
موجبه اولوب (دکل) ادات سلبیله سالبه لکه تحویل اولنورلر .

تنبیه — بیان اولنان اقسام ثلثه قضیهٔ منفصله یه منحصر
اولمیوب حملیهٔ مرددة المحمول ایله تقسیماتده دخی جاری اولور .
برده منفصله لر بالاده بیان اولندیغی وجه ایله ایکیشر جزئدن
ترکب ایتدکاری کبی ایکیدن زیاده جزئدن دخی ترکب
ایده بیلیرلر . (بر عدد یازائد و یا ناقص و یا مساوی اولور)
قضیه سی کبی فی الحقیقه بر عدد شو ($\frac{١}{٢}$ ، $\frac{١}{٣}$ ، $\frac{١}{٤}$ ، $\frac{١}{٥}$ ، $\frac{١}{٦}$ ، $\frac{١}{٧}$ ، $\frac{١}{٨}$ ، $\frac{١}{٩}$ ، $\frac{١}{١٠}$)
جمع اولنه بیله جك کورتسعه سنه نسبتله زائد ویا ناقص و یاخود
مساوی اولمقدن خالی اوله ماز . مثلا ٤ عددی جمع اولنه ـ
بیله جك کسورینه نسبتله زائددر . زیرا عدد مذکورده بیان
اولنان کسور تسعه دن نصف ایله ربع موجوددر بونلرك
مجموعی ایسه اوچ اولدیغی جهتله ٤ عددی اشبو کسرلره
نسبتله زائددر .

١٢ عددی ایسه ناقصدر چونکه بو عددده ؛ نصف ، ثلث
ربع و سدس کسرلری موجوددر حالبوکه بوکسرلرك مجموعی

اون بشه بالغ اولدیغندن ١٢ عددی اشبو کسرلره نسبتله ناقصدر ٦ عددینه کلنجه بوده بر عدد مساویدر . چونکه بوعدده نصف ، ثلث وسدس کسرلری بولنوب مجموعی ایسه عدد مذکوره مساوی اولدیغندن عدد مذکورك بیان اولنان کسرلره نسبتله برعدد مساوی اولدیغی ثابت اولور .

لاحقه

٢٥ — قضیهٔ حملیه‌لرك محصوراتی اولدیغی کبی قضایای شرطیه‌نك دخی محصوراتی واردر . انجق حملیه‌لرك محصوراتی افراد اعتباریله اولوب شرطیه‌لرك محصوراتی ایسه ازمان واوضاع ممکنة الاجتماع اعتباریله‌در . شویله‌که قضیهٔ شرطیه‌ده حکم ؛ اکر جمیع ازمانه شامل اولورسه اوقضیهٔ شرطیه ؛ کلیه اولور (هر نه‌وقت ویا هرنه‌زمان . . . . ایسه بویله‌در ویااولور ویا اوله‌جقدر) و(البته ،ویا دائما ویا بهمه حال یا فلان بویله‌در ویا فلان بویله‌در) قضیه‌لری کبی

واکر شرطیه‌ده حکم؛ ازمانك بعضیسنه منحصراولورسه او قضیهٔ شرطیه‌ده ؛ جزئیه اولور . (بعضا، . . . ایسه بویله‌در) قضیه‌سی کبی اشبو بیان اولنان محصوراتدن بشقه اکر قضیه شرطیه‌ده حکم ؛ معین بر زمان اوزره اولورسه اوقضیهٔ شرطیه‌ده ؛ شخصیه اولور . (شمس انقلاب صیفی نقطه‌سنه کلدیکی زمان؛ عرضمزده اطول ایام اولور) قضیه‌سی کبی

و اكر زمان بو صورتلرله تحديد اولنماز ايسه او قضيهٔ شرطيه‌ده مهمله اولور (بن كلديكم زمان سزى اوراده بوله‌يم) قضيه‌سى كبى .

تعريفات ايله قضيه بيننده‌كه فرق بياننده‌در

تعريفات هر نه قدر قضيه صورتنده ايسه‌لرده حكمى حاى اولمدقلرى جهتله بونلر حقيقةً قضيه اولميوب بلكه تصورات قبيلندن اولورلر . چونكه بر تعريف معرفدن بشقه برشىء دكلدر بلكه انك عينيدر . بينلرنده‌كى فرق ايسه معرف دائما مجمل اولوب تعريف ايسه انك تفصيليدر . قضيه‌يه‌كلنجه : قضيه‌نك معناسى موضوعك محمولده اندراجى و محمولك موضوعه شمولى ايله حكم ايتمكدن عبارتدر . مثلا (انسان دنيلان شىء؛ حيوان ناطق‌دن عبارتدر) ديه‌جكمز يرده (حيوان ناطق انساندن عبارتدر) ديه بيليرز لكن (انسان حيواندر) دينله‌جك يرده تبديل مكان ايله (حيوان؛ انساندر) ديه‌جك اولسه‌ق معنا صحيح اولماز .

تفصيلات سابقه‌دن اكلاشلديغنه كوره تعريفلرده معرف ايله تعريفك موقعلرينى تبديل ايتديكمز صورتده معنا صحيح اولورسه‌ده قضيه‌ده تبديل طرفين ايله معنا فاسد اولور .

تصور اعتباريله فرقلرى — معرف هر نه قدر من وجه معلوم ايسه‌ده من‌وجه مجهول اولديغى جهتله اكا تعريف ايله علم تفصيلى حاصل اولور . قضيه‌ده ايسه موضوع ايله محمول

مساواة معلوم اولوب انجق بینلرنده‌کی نسبتك وقوع یاخود لاوقوعیله حکم اولنور .

﴿شاکردان طرفندن بیانمسی مطلوب اولان اسئله﴾

۱۲
تعریف ایله معرفك تعریفلری و بر ر مثال ایله ایضاحلری
تعریفك اقسامنك مفصلا بیانی
تعریفك قسملرینك تعریفلری

۱۳
تعریفك دیکر قسملرینك تعریفی
تعریفك شرائطی
دورك قسملرینك بیانی

۱٤
تقسیم نه دیمکدر ؟ وقاچ قسمدر ؟ اوقسملر یکدیکرندن نه وجه ایله تفریق اولنورلر ؟
شرائط تقسیمك مفصلا بیانی

۱۵
قضیه‌نك تعریفیله اجزاء قضیه‌نك بیانی
طرفلری اعتباریله قضیه‌نك تقسیمی
نسبت اعتباریله قضیه‌نك تقسیمی

۱٦) رابطه‌نك تعریفیله قسملرینك مفصلا بیانی
قضیهٔ شرطیه‌نك قسملرینك تعریفلری و بر مثال ایله ایضاحی
قضیهٔ منفصله‌لرك شرطیه صورتنه ارجاعی

۱۷) قضیه‌نك موضوع اعتباریله واقع اقسام اربعه‌سنك بیانی

۱۸) محصورات اربعه‌نك تعریفلریله نه وقت صادق اولدقلرینك بیانی

۱۹) رفع ایجاب کلی ایله سالبهٔ کلیه بیننده کی فرقك بیانی
ذات موضوع ایله عنوان موضوعك و عقد وضع ایله
عقد حملك بیانی)

۲۰) قضیهٔ حقیقه و قضیهٔ ذهنیه و قضیهٔ خارجیه‌نك بیانی

۲۱) قضیهٔ محصله ایله معدوله بیننده واقع فرقك بیانی

۲۲) معدولة المحمول ایله سالبهٔ بسیطه بیننده‌کی فرقك بیانی

۲۳) قضیهٔ متصله ایله قضیهٔ منفصله‌نك قسملرینك بیانی

۲٤) منفصله‌نك اقسامنك بیانی

۲۵) قضیهٔ شرطیه‌نك محصوراتنك بیانی
تعریفات ایله قضیه‌لر بیننده‌کی فرقك بیانی

تناقض بحثی

۲۶ — ایکی قضیه‌نك موضوع ومحمولاری ینه عینی اوزره قالوبده کمّاً یاخود کیفاً برندن فرقلی اولمسنه اختلاف قضایا دینور. بوده اوچ نوع اوله‌بیلیر یالکز کمّاً ویا یالکز کیفاً یاخود هم کمّاً وهم کیفاً اولور. ایکی قضیه‌نك کیفاً مطابق اولوب کمّاً مختلف اولملرینه (تقابل) تعبیر اولنوب اوصورتده اولان ایکی قضیه‌یه قضیتین متقابلتین دینور. مثلا — { هر انسان حیواندر } { بعض انسان حیواندر } کبی بو قضیه‌لرك ایکیسیده موجبه اولوب لکن بری کلیه دیکری جزئیه‌در.

ایکی قضیه بیننده یالکز کیفاً اختلاف بولنمسنه (تباین) و او قضیه‌لره قضیتین متباینتین دینور. بونلرده یا کلیه و یا جزئیه اولورلر. { هر انسان حیواندر } { هیچ بر انسان حیوان دکلدر } و { بعض انسان حیواندر } { بعض انسان حیوان دکلدر } قضیه‌لر کبی وایکی قضیه‌نك کمّاً وکیفاً مختلف اولملرینه (تناقض) دینوب اوایکی قضیه‌یه دخی قضیتین متناقضتین تعبیر اولنور. { هر انسان حیواندر } و { بعض انسان حیوان دکلدر } قضیه‌لری کبی

لغتا تناقض؛ ایکی شیئك بربرینه نقیض اولمسی دیمکدر. بر شیئك نقیضی ایسه اوشیئك رفعندن عبارتدر. مع مافیه اصل نقیضك لازم مساویسنه دخی مجازا نقیض دنیلور.

بالفرض (عالم) لڭ نقیضی (لاعالم) ایسه‌ده بونك لازم مساویسی اولان جاهله‌ده مجازا عالمك نقیضی دنیلور .

کذالك (زید انساندر) قضیه‌سنك حقیقة نقیضی (زید انسان دکلدر) قضیه‌سی ایسه‌ده بونك لازم مساویسی اولان (زید ناطق دکلدر) قضیه‌سنه دخی مجازا (زید انساندر) قضیه‌سنك نقیضی دنیلور .

تناقضك تعریفی

تناقض : ایکی قضیه‌نك بری صادق ودیکری کاذب اولمقلغنی مستلزم اوله‌جق صورتده بربرندن ایجاب وسلب جهتیله مختلف اولملریدر . {(علی افندی کاتبدر) (علی افندی کاتب دکلدر)} قضیه‌لری کبی .

ایکی قضیه بیننده تناقض بولنمق ایچون اوقضیه‌لرك محکوم علیه ذکری و محکوم به ایله بونلرك شو { زمان ، مکان ، شرط ، اضافه ، جزء کل ، قوة فعل } قیود ملحوظه‌سنده متحد اولملری لازمدر . اشبو تعداد اولنان سکز موضعده ایکی قضیه متحد ومتفق اولمازلر ایسه انلرك بیننده تناقض بولنه‌ماز . مثلا (محمد افندی کاتبدر) (احمد افندی کاتب دکلدر) قضیه‌لرینك محکوم علیهلری بر اولمدیغندن بونلرك بیننده تناقض بولنمدیغی کبی { (بسیم افندی کاتبدر) (بسیم افندی طبیب دکلدر) } قضیه‌لرینك محکوم بهلری متحد اولمدیغندن بونلرك بیننده دخی

تناقض یوقدر . کذا { (بسیم افندی صائمدر) (بسیم افندی صائم دکلدر) } قضیه‌لرندن برنجیسیله (بسیم افندی کوندوز صائمدر) و (ایکنجیسیله (بسیم افندی کیجه صائم دکلدر) } معنالری مراد اولنورسه اختلاف زمان حسبیله بینلرنده تناقض اولمدیغی کبی { (محمد افندی جالسدر) (محمد افندی جالس دکلدر) } قضیه‌لری دخی { (محمد افندی اونده جالسدر) (محمد افندی سوقاقده جالس دکلدر) } دیه تفسیر اولنورلرسه اختلاف مکان جهتیله متناقض دکلدرلر . بونلر کبی (۱) { (احمد افندی کاتبدر) (احمد افندی کاتب دکلدر) } (۲) { (قپلان بیاضدر) (قپلان بیاض دکلدر) } (۳) { (احمد افندی کزر) (احمد افندی کزمز) (٤) (احمد افندی برادر در) (احمد افندی برادر دکلدر) قضیه‌لرندن (۱) نجیله (احمد افندی بالقوه کاتبدر) (بالفعل کاتب دکلدر) (۲) نجیله (قپلانك بعض یرلری بیاضدر) (قپلانك بعض یرلری بیاض دکلدر) (۳) (احمد افندی محمد افندینك برادریدر) (احمد افندی قدری افندینك برادری دکلدر) معنالری مراد اولنورسه بو قضیه‌لر بیننده دخی تناقض یوقدر .

تنبیه — الت ، علت ، مفعول به ، ممیز وبونلرك غیری یرلرده ایکی قضیه‌نك مختلف اولمسی کذالك تناقضك تحققنه مانع ایسه‌ده بونلر بیان اولنان (اتحاد شرط) قیدنده داخلدرلر . چونکه شرط ایله مراد حکمده معتبر اولان قیددر . اوقید

ایستر وصف اولسون ایستر الت ومحل ویا بونلرك غیری اولسون

٢٧ — قضیهٔ شخصیه‌لر بیننده تناقض بولنمق ایچون بالاده بیان اولنان مواضعده اتحادلری کافیدر. بناء علیه موجبهٔ مخصوصه‌نك نقیضی سالبهٔ مخصوصه‌در. انجق محصوراتدن ایکی قضیه بیننده تناقض بولنمق ایچون مواضع سابقه‌ده اتحاددن بشقه کمیت جهتیله مختلف اولملریده شرطدر. یعنی کلیه‌لر؛ جزئیه وجزئیه‌لر؛ کلیه اوله‌رق متناقض اولورلر. زیرا موضوع محمولدن اعم اولان یرلرده کلیه‌لر کاذب وجزئیه‌لر صادق اولورلر. (هر حیوان انساندر) (هیچ بر حیوان انسان دکلدر) و (حیوانلرك بعضیسی انساندر) (حیوانلرك بعضیسی انسان دکلدر) قضیه‌لری کبی.

بناء علیه موجبهٔ کلیه‌نك نقیضی سالبهٔ جزئیه بالعکس سالبهٔ جزئیه‌نك نقیضی موجبهٔ کلیه اولدیغی کبی کذالك سالبهٔ کلیه‌نك نقیضی موجبهٔ جزئیه وبالعکس موجبهٔ جزئیه‌نك نقیضی سالبهٔ کلیه اولور.

مثلا (هر طاش جسم ثقیلدر) موجبهٔ کلیه‌سنك نقیضی (طاشلرك بعضیسی جسم ثقیل دکلدر) سالبهٔ جزئیه‌سیدر.

کذالك (هیچ بر مثلث مربع دکلدر) سالبهٔ کلیه‌سنك نقیضی (مثلثلرك بعضیسی مربعدر) موجبهٔ جزئیه‌سیدر.

وکذالك (مثلثلرك بعضیسی قائم الزاویه دکلدر) سالبهٔ

جزئیه‌سنك نقیضی (هر مثلث؛ قائم الزاویه‌در) موجبهٔ کلیه‌سی اولدیغی کبی (مثلثلرك بعضیسی قائم الزاویه‌در) موجبهٔ جزئیه‌سنك نقیضی (هنیچ بر مثلث قائم الزاویه دکلدر) سالبهٔ کلیه‌سیدر.

تنبیه — قضیه مهمله‌لر؛ جزئیه‌لرده داخل اولدقلری جهتله موجبهٔ مهمله‌لرینك نقیضی سالبهٔ کلیه. بالعکس سالبهٔ کلیه‌نك نقیضی موجبه مهمله اولدیغی کبی سالبهٔ مهمله‌نك نقیضی موجبهٔ کلیه، وبالعکس موجبهٔ کلیه‌نك نقیضی سالبهٔ مهمله‌در.

تناقض؛ بر وجه بالا قضیهٔ حملیه‌لرده اولدیغی کبی قضیهٔ شرطیه‌لرده دخی اولور. مثلا (هر نه زمان درس کوزل بیلنیرسه امتحانده سربست جواب ویریلیر) قضیه‌سنك نقیضی (بعضا درس کوزل بیلنیرسه امتحانده سربست جواب ویریله بیلیردکلدر) قضیه‌سیدر و(هیچ بر وقت درسخانه قرانلق اولورسه درس چالشمق ممکن دکلدر (قضیه‌سنك نقیضی) بعض وقت درسخانه قرانلق اولورسه درس چالشمق ممکن اولور) قضیه‌سیدر.

فائده — عین ماده‌دن ایکی مفهوم مفرد بیننده وجود وعدم جهتیله واقع اختلافه دخی تناقض دنیلور. شویله که اول مفردلرك ایکیسی شیء واحد اوزرینه صادق اولمدقلری کبی ایکیسی بردن موجود اولان شیدن مرتفع دخی اوله‌مازلر. مثلا عالم ایله لاعالم بر شخص اوزرینه بردن صادق اولمدقلری

کبی اندن مرتفع دخی اوله‌مازلر . چونکه هر قنغی شخص اولورسه اولسون (یاعالم) ویا (لاعالم) در انجق شخص معدومدن بونلرك ایکیسیده مرتفع اولور . زیرا معدوم اولان شخص نه عالمدر ، نه‌ده لاعالمدر

عکس بحثی

۲۸ — عکس : بر قضیه‌نك موضوعیله محمولنك تقدیم وتأخیر اولنمسنه اطلاق اولنوب اندن حاصل اولان قضیه‌یه قضیهٔ منعکسه و او ایکی قضیه‌یه قضیتین منعکستین دینور {(انسان کاتب‌در) (کاتب انساندر)} و {(انسان ات دکلدر) (ات انسان دکلدر)} قضیه‌لری کبی

عکس ایکیدر . بری مستوی دیکری نقیضدر .

عکس مستوی : برقضیه‌نك ایجاب وسلبی وصدق وکذبنی حالی اوزره براقه‌رق موضوعنی محمول ومحمولنی موضوع قیلمقدر. یعنی هر قنغی ماده‌دن اولورسه اولسون اصل قضیه صادق ایسه عکس قضیه‌ده صادق ، واصل قضیه کاذب ایسه عکس قضیه‌ده کاذب ، وکذالك اصل قضیه موجبه ایسه عکس قضیه‌ده موجبه واصل قضیه سالبه ایسه عکس قضیه‌ده سالبه اولملیدر .

محصوراتك عکسلری

موجبهٔ کلیه‌لر ؛ هر ماده‌دن موجبهٔ کلیه اوله‌رق منعکس اوله‌مازلر ، بلکه محمول موضوعدن وتالی مقدمدن اعم اولمیان

ماده‌لرده بویولده انعکاسلر صادق اولوب اعم اولان ماده‌لرده صادق اوله‌ماز .

مثلا (هر مثلث شکلدر) قضیهٔ حملیه‌سنك محمولی موضوعندن و هر نه زمان شمس طوغارسه اوطه ضیادار اولور قضیهٔ شرطیه‌سنك دخی تالیسی مقدمندن اعم اولدیغی جهتله برنجیسنك (هر شکل مثلثدر) و ایکنجیسنك (هر نه زمان اوطه ضیادار اولورسه شمس طوغمش اولور) صورتنده عکسلری جائز اوله‌ماز . چونکه هر شکل مثلث اولمدیغی کبی هر وقت اوطه شمس واسطه‌سیله ضیادار اولمیوب بلکه بعضاً دیکر وسائط ایله‌ده ضیادار اوله‌بیلیر .

کذالك موجبهٔ کلیه‌لر ؛ هر ماده‌دن موجبهٔ جزئیه‌لره منعکس اولورلر ، مثلا (هر مثلث شکلدر) موجبهٔ کلیه‌سنك عکس مستویسی (شکللرك بعضیسی مثلثدر) موجبه جزئیه‌سیدر .

کذالك موجبهٔ جزئیه‌لر ؛ کندیلری کبی موجبه جزئیه اوله‌رق منعکس اولورلر . بالفرض (شکللرك بعضیسی مثلثدر) موجبهٔ جزئیه‌سنك عکس مستویسی (مثلثلرك بعضیسی شکلدر) موجبهٔ جزئیه‌سیدر .

تنبیه — موجبه جزئیه‌لر ؛ ینه موجبهٔ جزئیه‌یه منعکس اولورلر ؛ دیمك قضیه منعکسه‌سنك مفهوم مخالفی نظر اعتبار وملاحظه‌یه ؛ الماموق شرطیله در . مثلا { شکللرك بعضیسی مثلثدر) قضیه‌سنك عکس اولان (مثلثلرك بعضیسی شکلدر)

قضیه‌سنه صحیح نظریله باقامز . ﴿ هر مثلث شکل اولنجه بعض مثلثك دخی شکل اولمسی لازمکلدیکندندر.

سالبهٔ کلیه‌لر : سالبهٔ کلیه اوله‌رق منعکس اولورلر.

مثلا ﴿ هیچ برمثلث مربع دکلدر ﴾ سالبهٔ کلیه‌سی کندی کبی ﴿ هیچ برمربع مثلث دکلدر ﴾ سالبهٔ کلیه‌سنه منعکس اولوب ایکیسی‌ده صحیح در.

سالبهٔ جزئیه‌لره کلنجه : بونلرك لزوم طریقیله عکسی یوقدر. چونکه بونلرك بعض یرلرده کندیلری کبی سالبهٔ جزئیه‌لره انعکاسلری صحیح ایسه‌ده بعض یرلرده یعنی محمولری موضوعلر-ندن اخص اولان یرلرده صحیح دکلدر.

﴿ مثلا بعض قلم بیاض دکلدر ﴾ سالبهٔ جزئیه‌سی صادق اولدیغی کبی عکسی اولان ﴿ بعض بیاض قلم دکلدر ﴾ سالبهٔ جزئیه‌سی دخی صادق ایسه‌ده ﴿ بعض شکل مثلث دکلدر ﴾ سالبهٔ جزئیه‌سی صادق ایکن بونك عکسی اولان ﴿ بعض مثلث شکل دکلدر ﴾ سالبهٔ جزئیه‌سی صادق دکلدر . زیرا اصل قضیه‌ده محمول اولان (مثلث) موضوع اولان (شکل) دن معنی جهتیله اخصدر. ایشته مادامکه قضیهٔ سالبهٔ جزئیه‌لرك عکسلری بعض مواضعده صادق اولوب بعض مواضعده‌ده تخلف ایدیور . ومادامکه اهل منطقك نظر اعتبارلری مستثناسز قواعد کلیه واحکام عمومیه‌یه منعطفدر بو جهتله سالبهٔ جزئیه‌لرك عکسی یوقدر دیه حکم ایدییورلر .

عكس نقيض

٢٩ — عكس نقيض: بر قضیه‌نك ایجاب و سلبی و صدق وكذبی حالی اوزره براقه‌رق موضوعنك نقیضنی محمول؛ ومحمولنك نقیضنی موضوع قیلمقدر. مثلا {هر انسان حیواندر} قضیه‌سنك عكس نقیضی؛ {هر لاحیوان لا انساندر} قضیه‌سی اولوب بوده {حیوان اولمیان انسان دكلدر} قضیه‌سی معناسنه‌در. عكس مستویده سالبه‌لرك حكمی نه ایسه عكس نقیضده موجبه‌لرك حكمی عینیله اودر. وبالعكس انده موجبه‌لرك حكمی نه ایسه عكس نقیض‌ده سالبه‌لرك حكمی ینه اودر.

بناء علی ذالك سالبهٔ كلیه‌لرله سالبهٔ جزئیه‌لرك عكس نقیضلری سالبهٔ جزئیه‌لردر وموجبه كلیه‌لرك عكس نقیضلری كندیلری كبی موجبهٔ كلیه‌لردر.

موجبهٔ جزئیه‌لره كلنجه؛ انلرك بطریق اللزوم عكس نقیضلری یوقدر. زیرا بالفرض {بعض حیوان لا انساندر} موجبهٔ جزئیه‌سی صادق ایكن بونك عكس نقیضی اولان {بعض انسان لا حیواندر} قضیه‌سی كاذبدر. چونكه {هر انسان حیواندر}.

تنبیه — عكس مستوی كبی عكس نقیض دخی حملیه‌لرده جاری اولدیغی كبی شرطیه‌نك متصلهٔ لزومیه قسمنده دخی جاریدر.

مثلا (هر نه زمان کونش طوغارسه کوندز موجود اولور) متصلهٔ لزومیه‌سنك عکس نقیضی شو (هر زمان کوندوز موجود اولمازسه کونش طوغمش اولماز) متصلهٔ لزومیه‌سیدر.

قضیهٔ منفصله‌لرك بعض اجزاسنك بعض اخرنده امتیازلری اولمدیغندن بونلرك عکسلرینه اعتبار یوقدر.

متصلهٔ اتفاقیه‌لره کلنجه : انلرنده مقدم وتالیلری بیننده لزوم واستلزام مربوطیتی بولنمدیغندن عکسلرنده هیچ بر فائده یوقدر.

قیاس بحثی

٣٠ — اولا شوراسی معلوم اولملیدرکه بر قضیه یا طوغریدن طوغری‌یه بدیهی اولور که بوکا بداهت ذاتیه یاخود بذاته بینه دیرلر. مثلا (ایکی کمیت اخر بر کمیته مساوی اولسه‌لر ؛ اوکمیتلر یکدیکرینه مساوی اولورلر.) قضیه‌سی کبی ویا اخر بر قضیه‌نك توسطنه محتاج اولور که بداهتك بوصورتنه بداهت بالواسطه یاخود بداهت غیر بینه تعبیر ایدرلر مثلا درت ایله‌ایکی مجموعی‌التی‌یه مساویدر) قضیه‌سی کبی وبر قضیه‌ده بداهت‌ذاتیه بولنورسه اکا «بدیهی بالذات» یاخود «بذاته بینه» دینلوب بداهت بالواسطه ایله بدیهی اولان قضیه‌یه دخی «بدیهی بالواسطه» یاخود « بغیره بینه» دینور.

ایشته انسان بیله‌مدیکی بر قضیه‌یی بیلمك مراد ایلدیکی

تقدیرده کرك بذاته وکرك بغیره بیّنه ومعلوم اولان قضیه‌لری ترتیب وتنظیم ایدرك بردلیل یاپار ۰ واول دلیل واسطه‌سیله مجهول اولوبده بیلنمسی مطلوب اولان قضیه‌یی بیلیر. مثلا مدت عمرنده کیك کورمیان برادم طاغك برنده اوزاقـدن کیـکی کورسه کوریلان شیئك طاش ویااغاج ویاخود حیوان اولدیغنی بیله‌من ایسه‌ده برمدت صکره کندی اراده‌سیله یوریمکه باشلایجه اولزمان کیکك حیوان اولدیغنی اکلار. بو حالده کیکك حیوان اولدیغنی ادراکه سببده چونکه او ادم کندی کندینه بروجه‌تی ذهنا برقیاس ترتیب ایتمش اولمسیدر. شوکوردیکم جسم کندی کندینه حرکته‌باشلادی، کندی کندینه وارادهسیله حرکت‌ایدن جسملرایسه حیواندر اویله‌ایسه شوکوردیکم جسمده حیواندر. ایشته‌شوقیاس واسطه‌سیله قارشودن کوریلان جسمك حیوانیتنه حکم اولنـور . کـذلك ۲۵ قـیه پرنجه‌قاچ غروش ویرلمك لازمکلدیکنی بیله‌مدیکك حالده بومجهوله توصل ایچون مناسبتلی برطاقم معلومات تحریسـنه قیام ایدرسك بونك ایچون پرنجك مثلا (۱) ویا (٥) و یاخود هرقنغی مقدار قیه‌سنه قاچ غروش ویرلدیکنی تحری ایدرك بالفرض ٥ قیه‌سنه ۱۰ غروش ویرلدیکنی بیلدیکك حالده ایشته شو معلوماتی قواعد حسـابیه‌دن نسبت قاعده‌سی اوزرینه ترتیب و تنظیم ایدرك بونك اعانه‌سیله یکرمی بش قیه پرنجه ویریله‌جك اقچه‌نك مقدارینی بولورسك ترتیب نسبت شو (٥ : ۱۰ : : ۲٥ : س) وجهله اولوب بشك

اونه نسبتی یکرمی بشك (س) ٥ نسبتی کبیدر . دیه‌رك قرائت اولنور . مجهول طرفـده اولدیغندن وسطینی ضرب طرف معلومه تقسیم ایدلدکده س = $\frac{٢٥ \times ١٠}{٥}$ بوده = ٥٠ اولور .

کذلك ایکی خط مستقیم یکدیکرینی شو (ا م ح ب م د) وجه ایله قطع ایلسه‌لر حاصل اولان (م؛مَ) و (ر ؛رَ) زاویتان متقابلتانی یکدیکرینه مساویدر . ایشته شو سهیل دعوی نظری‌یی حل و اثبات ایچون بروجه‌آتی معلومات هندسیه‌نك ترتیب وتنظیمنه مجبور اولورز . شویله‌که اولا بر خط مستقیم خط مستقیم آخر اوزنده واقع اولسه ایکی طرفنده حاصل اولان زاویه‌لرك مجموعی ایکی قائمه‌یه مساوی اولور . ثانیا مساوی مجموعلردن مقدار ویاقسم مشترك طرح اولنسه باقیلر دخی یکدیکرینه مساوی اولورلر اشبو ایکی فقره بزم ایچون معلوم اولوبده اصول هندسیه اوزره ترتیب ایتدیکمز صورتده انلر واسطه‌سیله مطلوبمز اولان دعوی حل اولنور .

صورت ترتیب

امَ ح + ح رَ ب = ح رَ ب + ب م د اولوب اشبو مساوی مجموعلردن مشترك اولان (ح رَ ب) طرح اولنسه باقیلر اولان (امَ ح وب م د) زاویه‌لریکه زاویتان متقابلتان درلر یکدیکرینه (یعنی امَ ح = ب م د) مساوی اولورلر . شکلده واقع دیکر مقابل زاویه‌لرك اثباتی دخی بووجهله‌در . ایشته

مجهول اولوبده بیلنمسی مطلوب اولان قضیه‌یی بیلمك ایچون کندیسیله مناسبتی اولوبده بزم ایچون معلوم اولان قضیه‌لری ترتیب وتنظیم ایدرك بر دلیل یاپارز واودلیل اعانه‌سیله هنوز مجهول و غیر مصدقمز اولان قضیه‌لری کسب و استخراج ایده‌بیلیرز . وبووجهله علوم ومعارف ترقی ایدوب کیدر دیمك اولورکه اکر قیاس اولمسه‌یدی یعنی ذهن تصوراتی بر برینه تطبیق ایدرك بینلرنده اولان مطابقتی ادراکدن عاجز اولسه ایدی علوم وفنونك هیچ بریسی وجوده کلمزدی . بعض تصورات بیننده بولنان مطابقتك طوغریدن طوغری‌یه اکلاشلمسندن تعریفات حاصل اولوب تعریفاتدن دخی بر طاقم علوم متعارفه یاپیله‌رق بونلرك اعانه‌سیله قیاسلر ترتیب اولنور . بوسایه‌ده تصورات سائره بیننده بولنان مطابقتلره تحصیل وقوف ایدلمش اولور .

خلاصهٔ کلام : قیاسده ایکی فائده واردر . بری امور معلومه‌یی مناسب وجهله ترتیب وتنظیم ایتمك دیکریده بشقه صورتله استحصالنه چاره اولمیان معارف ومعلوماتی استحصال ایتمکدر .

اشبو خلاصه (بینلرنده مشترك بر تصور موجود اولان ایکی قضیه‌دن دیکر برقضیه‌یی استخراج ایتمك بالخاصه قیاسه متعلق محسناتدن اولدیغنی) بزه کوستررر .

٣١ دلیل : ایکی‌ویادها زیاده‌قضیه‌لردن مرکب برفقره‌درکه

انك تصديقی بر دیکر قضیه‌نك تصدیقنی مستلزم اولور . دلیلك مستلزم اولدیغی قضیه‌یه دعوی ، مدّعی مطلوب ونتیجه‌دینلور . ودلیلك صحتی کندیلرینه متوقف اولان قضیه‌لره دخی یعنی دلیلك جزئلری اولان قضیه‌لره مقدمه تسمیه اولنور .

فائده

نتیجه : کیفاً وکماً وعلماً مقدمه‌لرك الچاغنه تابعدر . شویله‌که کمیت اعتباریله مقدمه‌لردن بری کلیه دیکری جزئیه اولسه نتیجه جزئیه چیقار .

کیفیت جهتیله مقدمه‌لردن بری موجبه دیکری سالبه‌اولورسه نتیجه‌سالبه چیقار . کذالك علماً مقدمه‌لردن بری یقینی دیکری ظنی‌افاده ایدرسه نتیجه ظنی افاده ایدر بوجهتله مقدمه‌لرك الك اشرفی موجبه‌کلیه ایکنجی درجه‌ده سالبهٔ کلیه واوچنجی درجه‌ده موجبهٔ جزئیه اولوب الك الچاغیده سالبهٔ جزئیه‌در .

دلیل اوچ قسمدر : چونکه دلیل یاکلی ومطرد اوله‌رق بالذات نتیجه‌یی مستلزم اولور ویابالذات نتیجه‌یی مستلزم‌اولمیوب بلکه بر مقدمهٔ اجنبیه واسطه‌سیله مستلزم اولور ویاخود هرنقدر بالذات مستلزم ایسه‌ده کلیت واکثریت وجهله‌اولمیوب بلکه بعض وجزؤیت صورتیله مستلزم اولور . قسم اول قیاسدرکه بوفندن مقصد اصلی انجق او اولدیغندن زیرده آنك احوالندن مفصلا بحث اولنه‌جقدر .

قسم ثانی قیاس مساوات دلیللری قسم ثالثده استقراء ناقص وتمثیل کبی اماره دلیللریدر قیاس مساوات شول ایکی قضیه‌دن مرکب بر دلیلدرکه برنجی قضیه‌نك محمولنك متعلقی ایکنجی قضیه‌ده موضوع اولوب برمقدمهٔ اجنبیه واسطه‌سیله نتیجه‌یی مستلزم اولور مثلا (د) (ب) یه مساویدر (ب) ده (ح) یه مساویدر قیاس کبی بوندن (د) ك (ح) ه مساوی اولمسی لازمکلور اشبو قیاسده برنجی قضیه‌نك موضوعی (د) محمولی مساوی لفظیدر (ب) لفظیده اومحمولك متعلقی یعنی مفهول الیهیدر اشته برنجی قضیه‌ده محمولك متعلقی اولان (ب) نك کندیسی ایکنجی قضیه‌ده موضوع تصادف ایتمشدر بناءً علیه بو قیاس بر قیاس مساواتدر و بو قیاس بالذات ﴿(د) (ح) ه مساویدر﴾ قضیه‌سنی مستلزم اولمیوب بلکه برمقدمهٔ اجنبیه واسطه‌سیله‌در اومقدمهٔ اجنبیه‌ده ایکی وایکیدن زیاده شیلر بر شئ دیکره مساوی اولسه‌لر اول شیلر یکدیکرینه مساوی اولورلر قضیه‌سیدرکه جبرقاعده‌سنجه‌شو ﴿(د = ب و ب = ح) اولدیغندن د = ح اولور.﴾ وجه ایله تحریر اولنور و (ل) (م) ك ملزومیدر (م) ده (ح) ك ملزومیدر قیاسندن اوله ایسه (ل) (ح) ك ملزومی اولمق لازمکلیر . انجق بولزوم طوغریدن طوغری‌یه وبالذات قیاسدن نشأت ایتمیوب بلکه مقدمهٔ اجنبیه واسطه‌سیله‌درکه اوده (شیلر بر شیئك ملزومی اولسه‌لر اول شیلر یکدیکرینك ملزومی اولورلر) قضیه‌سیدر واکر بومقدمهٔ اجنبیه فاسد اولسه بو صورتده

نتیجه‌ده فاسد اولوب صادق اولماز مثلا [(د) (ب) ه مباینـدر؛ (ب)ده (ل)ه مباینـدر؛] قیاسندن (د)ك (ل)ه مباینتی لازمكلمز چونكه بوقیاسده واقع مقدمهٔ اجنبیه شو : (شیلر برشیئه مباین اولسه‌لر) اول شیلر بكدیكرینه مباین اولورلر) قضیه‌سی اولوب بو ایسه فاسد اولدیغندن بوندن ظهور ایدن نتیجه‌ده‌خی بالطبع فاسد اولور. كذالك ایكی دردك نصفیدر. درت ده سكزك نصفیدر قیاسنك مقدمهٔ اجنبیه‌سی اولان بر شیئك نصفنك نصفی اول شیئك نصفیدر . قضیه‌سی فاسد اولدیغندن بیان اولنان قیاس مساواتدن چیقه‌جق نتیجه‌ده فاسد اولوركه اوده (ایكی سكزك نصفیدر) قضیه‌سیدر . دلیلك قسم ثالثی اولان اماره دلیلی : بر دلیلدركه كندیسندن نتیجه‌نك حصولنه ظن حاصل اولور. سماده قاره بلوطلرك رؤیتی سببیله یاغمورك یاغمسنه حاصل اولان ظن كبی‌كه بو ظن بعضاً نفس الامره توافق ایدر سه‌ده بعضاً‌ده توافق ایتمز . استقراء ناقص ایله تمثیل؛ دلیلك بو قسمندن معدوددرلر.

٣٢ — استقراء ناقص : اكثر جزؤئیاتی تحری و تتبع واسطه‌سیله حكم كلی اوزره كندیسیله استدلال اولنان بر دلیلدر مثلا حیوان جنسی تحتنده واقع انواعك افراد خارجه‌سنی بالفرض انواع حیوانیه‌دن اولان انسان، آت . قیون وهكذا دیكرلرینك افراد خارجه‌لرینی تتبع ایتدیكمزده كوررزكه تمساح مستثنا اولدیغی حالده بو حیواناتك كافه‌سی آلت چكه‌لرینی حركت ایتدیرییورلر بوجهتله تمساحدن غیری هرحیوان آلت چكه‌سنی حركت

ایتدیرر . دیه‌رك حکم کلی اوزره استدلال ایدییورز .
بو حکمه سبب ایسه حیوان جنسی تحتنده نقدر بزم
کوردیکمز افراد وار ایسه تمساحدن غیری کافه‌سی آلت
چکه‌لرینی تحریك ایتملریدر معمافیه بزم کورمدیکمز بر طاقم
حیوان دها موجود اولمق احتمالی اولدیغی کبی او حیواناتك
تمساح کبی اوست چکه‌لرینی تحریك ایتملری عقلاً محال
اولمدیغندن تمساحی استثنا ایده‌رك کافهٔ حیوانات اوزره بروجه
بلا واقع حکممز یقینی افاده ایده‌میوب بلکه ظنی مفید اولور .
کذالك آلتون . کموش . باقر . پلاتین . ایله سائر معدنلرك
حجملری جزئی کلی حرارت واسطه‌سیله انبساط وبرودت
واسطه‌سیله انقباض ایتدکاری بالتجربه ثابت اولدیغندن (هر
معدن حرارت واسطه‌سیله انبساط وبرودت واسطه‌سیله
انقباض ایدر) دیه کلیت وجهیله حکم ایدییورز . حالبوکه
حکمت طبیعیه‌نك کوسترمش اولدیغی بو قانون عمومی تحتنده
داخل الیمان اجسامك کائناتده بولنمش اولمسی محال دکلدر

تمثیل : جزئیاتدن بری حقنده حکم اولنان برشی ایله انکله
برجهتده مشترك اولا دیکر بر جزئی اوزرینه حکم ایلمکدر .
تمثیل اوچ صورتله اولور برنجیسی مشابهت ایکنجیسی مخالفت
اوچنجیسیده اولویتله اولور برنجیسنه مثال — شراب سکرندن
طولایی شرعاً حرام قلنمشدر (بو جهتله عراق دخی مسکر
اولمقلقده شراب کبی اولدیغندن اودخی حرامدر (یعنی مسکر

اولمقده شرابه‌مشابهتی اولان کافهٔ اجسام هوائیه ومایعه وصلبیه حرامدر دیه‌رك حکم اولنور .

ایکنجی‌یه مثـال (بخیللر اللهك دشمنیدر . بوجهتله آنك عکسنه اوله‌رق سخیلر اللهك سودیکی قوللردندر . اوچنجی‌یه مثال (احمد افندی هرنه‌صورتله اولورسه اولسون ترفیع صنف ایتمکه راضیدر بوصورتده چاوش اوله‌رق ترفیع صنف ایتمکه بطریق الاولی راضیدر .

قیاسك تعریف وتقسیمی

۳۳ — قیـاس : ایکی ویا دها زیاده قضیه‌لردن مرکب بر دلیلدرکه‌هر نه زمان اوقضیه‌لر تصدیق اولنورلرسه انلردن دیکر بر قضیه‌نك تصدیقی لازمکلیر . مثلا (هر جسم محدثدر) دعواسنی اثبات ایچون بروجه آتی ترتیب قیاس اولنور زیرا (هر جسم مرکبدر . هر مرکبده محدثدر) اشته بو معترضه درونی بر قیاسدر . و ارالری نقطه ایله تفریق اولنان قضیه‌لرده برر مقدمه‌در . بو مقدمـه‌لرده مشترك اولان مرکب لفظی ترك اولندقده (هر جسم محدثدر) قضیـه‌سی لازمکلیرکه مطلوبمزده آندن عبارت ایدی انجق شوراسی شایان دقتدرکه دیکر بر قضیه لازمکلمك ایچون قیاسك مقدمه‌لری طوغری اولمق لازمکلمز بلکه مقدمه‌لر فاسد اولسـه دخی آنلردن ینـه دیکر بر قضیه لازمکلیر . لذالك متکلم دعواسنی اثبات

ایچون ترتیب اقیسه‌یه تشبث ایتدیکی زمان اتیان ایده‌جکی مقدمه‌لره زیاده دقت ایتمك لازمدر.

مقدمه‌لردن ولو بریسی فاسد اولسه مخاطب او دلیلی قبول ایتاملیدر.

بوقسه مقدمه‌لره دقت ایتمیوبده فاسد مقدمه‌لردن بالطبع فاسد ظهور ایده‌جك نتیجه‌یه اعتراض ایتمك مغایر ادبدر. وزیرده بیان اولنه‌جغی وجهله بو یولده مقدمات فاسده ایله اثبات دعوایه قیام ایدن کمسه‌یه (مغلطه‌جی) وترتیب اولنان قیاسه دخی (مغلطه) دلیلی تعبیر اولنور.

قیاس ایکی قسمدر. بری اقترانی. دیکری استثنائیدر. قیاس اقترانی نتیجه‌سنك عینی ویاخود نقیضی مقدمه‌لرینك برنده بالفعل مذکور اولمیان قیاسدر بالاده بیان اولنان مثالده مطلوب اولان (هر جسم محدثدر) وکرك آنك نقیضی اولان (بعض جسم محدث دکلدر) قضیه‌لری نه برنجی ونه‌ده ایکنجی مقدمه‌سنده هیئت مجموعه‌سیله مذکور اولمدیغندن مثال مذکور قیاسك؛ اقترانی قسمندندر.

قیاس استثنائی: نتیجه‌سنك عینی ویا نقیضی مقدمه‌لرینك برنده بالفعل یعنی (هیئت مجموعه‌سیله وتعبیر آخرله هم مادةً وهم صورةً) مذکور اولان قیاسدر. کندیسنده نتیجه‌نك عینی مذکور اولان قیاسه. قیاس مستقیم. وکندیسنده نتیجه‌نك نقیضی مذکور اولان قیاسه قیاس غیر مستقیم دینور.

مثلا (شو خارجده کورینان شی جسم ایسه متحیزدر لکن اوشئ جسمدر) قیاسی برقیاس استثنائی مستقیمدر. زیراقیاسك نتیجه‌سی اولهایسه (او شی جسمدر) قضیه‌سی اولوب بوایسه بعبارة قیاسده مذکوردر. و(شوخارجده کورینان شئ جسم ایسه متحیزدر. لکن او شیء متحیز دکلدر) قیاسی: بر قیاس استثنائی غیر مستقیمدر: زیرا بوقیاسك نتیجه‌سی اوله ایسه {اوشی جسم دکلدر} قضیه‌سی اولوب قیاسده ایسه بونك نقیضی بالفعل مذکوردر.

قیاس استثنائینك بیلنمه‌سی سهیل اولمق ایچون ادات استثنا اولان. لکن. اما. فقط. حالبوکه. انجق. لفظلرینه دقت ایتمك کافیدر

٣٤ — قیاس استثنائی ایکی مقدمه‌دن ترکب ایدر که آنلردن بری شرطیه دیکری استثنائیه‌در مقدمهٔ استثنائیه اکثریا ادات استثنا ایله استعمال اولنور سه‌ده مباحث کتبده بعضا حذف اولنور. اشبو مقدمهٔ استثنائیه‌یه. قیاس مستقیملرده مقدمهٔ واضعه: وغیر مستقیملرده. مقدمه رافعه: تسمیه اولنور.

مقدمهٔ استثنائیه بعضا حملیه وبعضاً شرطیه اوله‌بیله‌جکندن برقیاس استثنائی یاحملیه ایله بر شرطیه‌دن ویا ایکی شرطیه‌دن ترکب ایدر.

قياس استثنائینك نتیجه ویرمسنك شرطی

مقدمهٔ شرطیه‌سنك؛ موجبهٔ كلیه اولمسیله برابر (متصله ایسه لزومیه ومنفصله‌ایسه عنادیه) اولمسی شرطدر .

تنبیه — قیاس استثنائینك مقدمهٔ شرطیه‌سی بر قضیهٔ شخصیه‌دن عبارت ایسه اودخی حكما كلیه دیمكدر نتكیم بو سنهٔ مباركه‌ده سعدان برجی فلان یلدیزله عین زمانده طلوع ایدرسه سلطان المسلمین حضرتلری غالب اولور . لكن بو سنه عینی زمانده طلوع ایتدی اویله ایسه سلطان المسلمین حضرتلری ان شاالله غالب اوله‌جقدر قیاس استثنائیسنده واقع مقدمهٔ شرطیه كبی .

قیاس استثنائیده واقع قضیهٔ شرطیه؛ متصله اولورسه مقدمك عینی استثنا؛ تالینك عینی، وتالینك نقیضی استثنا؛ مقدمك نقیضی نتیجه ویرر .

نتكیم (هرنه‌زمان كونش طوغسه اوطه ضیادار اولور) قضیهٔ شرطیه‌سنه (لكن كونش طوغمشدر) مقدمهٔ واضعه‌سنی ضم ایدرسه‌ك بر قیاس استثنائی مستقیم حاصل اولوب (اویله ایسه اوطه ضیادار‌دردر) قضیه‌سنی نتیجه ویرر ومذكور قضیهٔ شرطیه‌یه (لكن اوطه ضیادار دكلدر) مقدمهٔ رافعه‌سنی ضم ایدرسه‌ك بر قیاس استثنائی غیرمستقیم حاصل اولوب (اویله ایسه كونش طوغمامشدر) قضیه‌سنی نتیجه ویرر. قیاس استثنائیده

واقع مقدمهٔ شرطیه متصله اولدیغی صورتده اشبو ایکی شقدن غیری دیگر برصورتده نتیجه آلمق ممکن اوله‌مز بالفرض قیاس مذکورده مقدمك نقیضنی استثنا ایتسه‌ك تالینك نقیضنی نتیجه ویرمیه‌جکی کبی تالینك عینی استثنا ایتسه‌ك کذالك مقدمك عینی نتیجه ویره‌مز . مثلا کچن قیاس استثنائیده واقع قضیهٔ شرطیه‌یه تالینك عینی اولان (لکن اوطه ضیاداردر) مقدمهٔ استثنائیه‌سی ضم ایدیلسه (اویله‌ایسه کونش طوغمشدر)قضیه‌سنی نتیجه‌ویره‌مز. یعنی بوصورتده ویره‌جکی نتیجه‌صورت عمومیه‌ده صحیح اوله‌ماز . چونکه اوطه‌نك ضیادار اولمسی یالکز کونشه منحصر اولمیوب بلکه غاز ویا موم واسطه‌سیله‌ده ضیادار اوله‌بیلور کذالك مذکور قضیهٔ شرطیه‌یه مقدمك نقیضی‌اولان (لکن کونش طوغمامشدر) مقدمهٔ استثنائیه‌سی ضم ایدیلسه (اویله ایسه اوطه ضیادار دکلدر) قضیه‌سنی نتیجه ویره‌مز. دلیل سابقله بودخی اثبات اولنور .

واکر قیاس استثنائیده واقع قضیهٔ شرطیه منفصله‌اولورسه یاحقیقیه ویامانعةً الجمع ویامانعة الخلو اولور حقیقیه اولورسه احدجزئینك عینی استثنا، آخرك نقیضنی: کذالك احدجزئینك نقیضنی‌استثنا، آخرك عینی نتیجه ویرر یعنی اوقیاس استثنائیده درت درلو نتیجه النیر برنجیسی مقدمك عینی‌استثنا، تالینك نقیضنی، ایکنجیسی تالینك عینی‌استثنا، مقدمك نقیضنی، اوچنجیسی مقدمك نقیضنی استثنا، تالینك عینی، دردنجیسی تالینك نقیضنی

استثناء مقدمك عيني نتيجه ويرر مثلا (شو عدد؛ يا تكدر ويا چفتدر) قضيهٔ شرطيه‌سنه (لكن تكدر) مقدمهٔ استثنائيه‌سی ضم اولنورسه (اويله ايسه شو عدد چفت دكلدر) لكن (چفتدر) مقدمه‌سی ضم اولنورسه (اويله ايسه تك دكلدر). لكن (تك دكلدر) مقدمه‌سی ضم اولنورسه (اويله ايسه چفتدر) (لكن چفت دكلدر) مقدمه‌سی ضم ايديلورسه (اويله ايسه تكدر) ديه‌رك نتيجه ويرر واكر مانعة‌الجمع اولورسه يالكز ايكی جزؤدن برينك عيني استثناء آخرك نقيضی نتيجه ويرر بشقه صورتله نتيجه ويرمز.

مثلا (شو شی ياحجردر وياشجردر) قضيهٔ شرطيه‌سنه مقدمك عيني اولان (لكن حجردر) مقدمهٔ استثنائيه‌سی ضم ايديلورسه تالينك نقيضی اولان (اويله ايسه اوشی شجر دكلدر) قضيه‌سنی نتيجه ويرر وتالينك عيني اولان (لكن شجردر) مقدمهٔ استثنائيه‌سی ضم اولنورسه مقدمك نقيضی اولان (اوشی حجر دكلدر) قضيه‌سنی منتج اولور.

واكر مانعة‌الخلو اولورسه بوصورتده يالكز ايكی جزئندن برينك نقيضی استثنا ديكرينك عيني نتيجه ويرر مثلا (شو خارجده كورينان شی يالاحجردر ويالاشجردر) قضيهٔ شرطيه‌سنه مقدمك نقيضی اولان (لكن شوشی حجردر) مقدمهٔ استثنائيه‌سی ضم اولنورسه تالينك عيني اولان (اويله ايسه شو شی لاشجردر) قضيه‌سنی نتيجه ويرر.

کذالك تالینك نقیضی اولان (لکن شوشی شجردر) مقدمهٔ استثنائیه‌سی ضم ایدلدکده مقدمك عینی اولان (اویله ایسه شوشی لاحجردر) قضیه‌سنی منتج اولور .

قیاس اقترانینك اشکال اربعه‌سی بحثی

۳۵ نتیجه‌نك موضوعنه حد اصغر، محمولنه حد اکبر. وقیاسك ایکی مقدمه‌سنده تکرر ایدن حده: حد اوسط وحد اصغرك بولندیغی مقدمه‌یه صغری وحد اکبرك بولندیغی مقدمه‌یه کبری وبو ایکی مقدمه‌نك ترکبندن حاصل اولان هیئتك مجموعنه شکل تسمیه اولنور مثلا (هر انسان اجزادن مرکبدر) و (هر مرکب فانیدر) بوصورتده (هرانسان فانیدر) قیاسنده (انسان) حد اصغر و (فانی) حد اکبر و (مرکب) حد اوسط اولوب {هر انسان مرکبدر} مقدمه‌سی حداصغری محتوی بولندیغندن صغری : (هرمرکب فانیدر) مقدمه‌سیده حد اکبری محتوی بولندیغندن : کبری : وصغری ایله کبرانك ترکبندن حاصل اولان هیئتك مجموعیده (شکل) در .

فن منطقده مستعمل الان اشکال قیاس دردتدر

چونکه اشکالك تبدلی حداوسطك تبدلیله‌در حالبوکه حداوسط: یاصغراده محمول کبراده موضوع اولورکه بو: شکل اولدر ویاحد اوسط: صغراده وکبراده محمول اولورکه بوده شکل ثانیدر ویاحدا وسط: صغراده وکبراده موضوع اولور.

بوده شکل ثالثدر. ویاخود حداوسط. صغراده موضوع و کبراده محمول اولورکه بوده شکل رابعدر. بالاده ذکر اولنان مثالده حداوسط صغراده محمول و کبراده موضوع بولندیغندن قیاسی مذکور شکل اولدندر.

و (هرانسان حیواندر) و (هیچ برطاش حیوان دکلدر) دیدیکمزده بومثال شکل ثانیدن برقیاس اولوب (هیچ برانسان طاش دکلدر) قضیه‌سنی نتیجه ویرر و (هرانسان حیواندر) و (هر انسان ناطقدر) دیدیکمزده‌ده شکل ثالثدن بر قیاس اولوب (بعض حیوان ناطقدر) قضیه‌سنی نتیجه ویرر.

و (هرانسان حیواندر) و (هرناطق انساندر) دینلدکده شکل رابعدن برقیاس اولوب (بعض حیوان ناطقدر) دیه نتیجه ویرر.

فائده

اشکال اربعه‌دن نتیجهٔ صحیحه اخذ ایتمك ایچون کندیلرنده واقع مقدماتك کیفیت وکمیت جهتله برطاقم شرائطی حائز اولملری لازمدر.

شکل اولك نتیجه ویرمسنك شرطلری

٣٦ — شکل اولك نتیجه ویرمسنك شرطلری ایکیدر. کیفیت جهتیله صغراسی موجبه. وکمیت اعتباریله کبراسی کلیه اولمقدر. بو ایکی شرطی حائز اولمزسه شکل اولدن نتیجهٔ صحیحه استنباط اولنه‌ماز.

شكل اولك ضروب منتجه‌سی درتدر

ضرب اول — هم صغری وهم كبراسی موجبهٔ كلیه اولمقدركه موجبهٔ كلیه اوله‌رق نتیجه ویرر .

(هر جسم مركبدر) و (هر مركب حادثدر) قیاسی شكل اولك ضرب اولندن بر قیاس اولوب (هر جسم حادثدر) قضیه سنی نتیجه ویرر .

ضرب ثانی — صغراسی موجبهٔ كلیه : كبراسی سالبهٔ كلیه اولمقدركه سالبهٔ كلیه اوله‌رق نتیجه ویرر .

(هر جسم مركبدر) و (هیچ بر مركب قدیم دكلدر) قیاسی كبی‌كه (هیچ بر جسم قدیم دكلدر) قضیه‌سنی نتیجه ویرر .

ضرب ثالث — صغراسی موجبهٔ جزئیه : كبراسی موجبهٔ كلیه اولمقدركه موجبهٔ جزئیه اوله‌رق نتیجه ویرر .

(اجسامك بعضیلری مركبدر) و (هر مركب حادثدر) قیاسی كبی‌كه (اجسامك بعضیلری حادثدر) قضیه‌سنی نتیجه‌ویرر

ضرب رابع — صغراسی موجبهٔ جزئیه كبراسی سالبهٔ كلیه اولمقدركه سالبهٔ جزئیه اوله‌رق نتیجه ویرر

(جسملرك بعضیسی مركبدر) و (هیچ بر مركب قدیم دكلدر) قیاسی كبی كه (جسملرك بعضیسی قدیم دكلدر) قضیه‌سنی نتیجه ویرر.

تنبیه — بو نتیجه‌نك صحتی، مفهوم مخالفندن صرف نظرله‌در

شکل ثانینك نتیجه ویرمسنك شرطی ایکیدر.

بری مقدمه‌لرینك کیفیت جهتیله مختلف اولملری یعنی بری موجبه ایسه دیکری سالبه و بالعکس اولملی دیکری کبراسی کلیهٔ اولملیدر بو شرطلره بناءً شکل ثانینك ضروب منتجه‌سی درت اولمق لازمکلیر.

ضرب اوّل — صغراسی موجبهٔ کلیه کبراسی سالبهٔ کلیه اولمقدرکه سالبهٔ کلیه اوله‌رق نتیجه‌ویرر.

[{هر (ح؛ د) در} و {هیچ بر (ب؛ د) دکلدر}] قیاسی کبی که {هیچ بر (ح،ب) دکلدر} قضیه‌سنی نتیجه ویرر.

ضرب ثانی — صغراسی سالبهٔ کلیه کبراسی موجبهٔ کلیه اولمقدرکه ینه‌سالبهٔ کلیه اوله‌رق نتیجه ویرر.

[{هیچ بر (ط؛د) دکلدر} و {هر (ح؛ د) در}] قیاسی کبی‌که {هیچ بر (ط؛ح) دکلدر} قضیه‌سنی نتیجه‌ویرر.

ضرب ثالث — صغراسی موجبهٔ جزئیه کبراسی سالبهٔ کلیه اولمقدرکه سالبهٔ جزئیه اوله‌رق نتیجه ویرر.

[{بعض (ح؛د) در و {هیچ بر (ب؛د) دکلدر}] قیاسی کبی که {بعض (ح؛ب) دکلدر} قضیه‌سنی نتیجه‌ویرر.

ضرب رابع — صغراسی سالبهٔ جزئیه کبراسی موجبهٔ کلیه اولمقدرکه سالبهٔ جزئیه اوله‌رق نتیجه‌ویرر.

[{بعض (ح؛ب) دکلدر} و {هر (د؛ب) در}] قیاسی کبی‌که {بعض (ح؛ د) دکلدر} قضیه‌سنی نتیجه ویرر.

شكل ثالثك نتيجه ويرمسنك شرطى

٣٧ — كيفيت جهتيله صغراسنك موجبه و كميت جهتيله ايكى مقدمه‌سندن برينك كليه اولمسيدر . اشبو شرطلره كوره شكل ثالثك ضروب منتجه‌سنك التى اولمسى لازمكلور.

ضرب اوّل — هم صغراسى و هم كبراسى موجبهٔ كليه اولمقدركه صورت مطرده‌ده موجبهٔ جزئيه اوله‌رق نتيجه‌ويرر
{هر انسان حيواندر} و {هر انسان ناطقدر} قضيه‌سى كبى‌كه {بعض حيوان ناطقدر} قضيه‌سنى نتيجه ويرر

ضرب ثانى — صغراسى موجبهٔ كليه كبراسى سالبهٔ كليه اولمقدركه صورت دائمه‌ده سالبه جزئيه اوله‌رق نتيجه ويرر
[{هر (ح : ب) در} و {هيچ بر (ح : د) دكلدر}] قياسى كبى كه {بعض (ب : د) دكلدر} ديه نتيجه ويرر.

ضرب ثالث — صغراسى موجبهٔ جزئيه كبراسى موجبهٔ كليه اولمقدركه موجبهٔ جزئيه اوله‌رق نتيجه ويرر.
[{بعض (ب : ح) در} و {هر (ب : د) در}] قياسى كبى‌كه {بعض (ح : د) در} قضيه‌سنى نتيجه ويرر.

ضرب رابع — صغراسى موجبهٔ جزئيه كبراسى سالبهٔ كليه اولمقدركه كذالك دائمى صورتده سالبهٔ جزئيه اوله‌رق نتيجه ويرر .
[{بعض (ب : ح) در} و{هيچ بر (ب : د) دكلدر}] قياسى كبى كه {بعض (ح : د) دكلدر} قضيه‌سنى نتيجه ويرر .

ضرب خامس — صغراسی موجبهٔ کلیه کبراسی موجبهٔ جزئیه اولمقدرکه موجبهٔ جزئیه اوله‌رق نتیجه ویرر .

[{هر (ب؛ ح) در} و{بعض (ب؛ د) در}] قیاس کبی که {بعض (ح؛ د)} در قضیه‌سنی نتیجه‌ویرر .

ضرب سادس — صغراسی موجبهٔ کلیه کبراسی سالبهٔ جزئیه اولمقدرکه سالبهٔ جزئیه اوله‌رق نتیجه ویرر .

[{هر (ب؛ ح) در} و {بعض (ب؛ د) دکلدر}] قیاس کبی که {بعض (ح؛ د) دکلدر} قضیه‌سنی ویرر .

شکل رابعك نتیجه ویرمسنك شرطی

یا صغراسنك کلیه‌اولمسیله برابر مقدمه‌لرینك ایکیسی موجبه، ویا مقدمه‌لرندن برینك کلیه‌اولمسیله برابر مذکور مقدمه‌لرینك ایجاب و سلب جهتیله مختلف‌اولمسی‌در. بوشرط مقتضاسنجه‌شکل مذکورك ضروب منتجه‌سی سکز اولمق لازم کلور .

ضرب اول — هم صغراسی هم کبراسی موجبهٔ کلیه اولمقدر که موجبهٔ جزئیه اوله‌رق نتیجه ویرر .

ضرب ثانی — ایکی مقدمه‌سنك موجبه اولمسیله برابر کبراسی جزئیه اولمقدرکه موجبهٔ جزئیه اوله‌رق نتیجه ویرر .

ضرب ثالث — ایکی مقدمه‌سنك کلیه اولمسیله‌برابر صغراسی سالبه اولمقدرکه سالبهٔ کلیه اوله‌رق نتیجه ویرر .

ضرب رابع — ایکی مقدمه‌سنك کلیه اولمسیله برابر صغراسی موجبه اولمقدرکه سالبهٔ جزئیه اوله‌رق نتیجه ویرر .

ضرب خامس — صغراسی موجبهٔ جزئیه کبراسی سالبهٔ کلیه اولمقدرکه سالبهٔ جزئیه اولەرق نتیجه ویرر .

ضرب سادس — صغراسی سالبهٔ جزئیه کبراسی موجبهٔ کلیه اولمقدرکه سالبهٔ جزئیه اولەرق نتیجه ویرر .

ضرب سابع — صغراسی موجبهٔ کلیه کبراسی سالبهٔ جزئیه اولمقدرکه سالبهٔ جزئیه اولەرق نتیجه ویرر .

ضرب ثامن — صغراسی سالبهٔ کلیه وکبراسی موجبهٔ جزئیه اولمقدرکه سالبهٔ جزئیه اولەرق نتیجه ویرر .

اشکال اربعەنك نتائجنك خلاصەسی

شکل اول — محصورات اربعەدن هربرینی نتیجه ویرر.

شکل ثانی — محصوراتدن یالکز سالبەلری نتیجه ویرر.

شکل ثالث — یالکز جزئیەلری نتیجه ویرر.

شکل رابع — جزئیەلرله برده سالبهٔ کلیەیی نتیجه ویرر.

اشرف محصورات اولان موجبهٔ کلیەیی نتیجه ویرن ونظم طبیعی اوزره کلان انجق شکل اولدر بو جهتله کندیسی معیارالعلوم دیه توسیم ایدلمشدر . (شکل اول نظم طبیعی اوزره کلمشدر) دنیلمسی شونك ایچوندرکه ترتیب قیاسدن مقصد مجهوله توصلدر بوده ابتدا مطلوبك موضوعنی بولوب بعده محمولنه انتقال ایله حصول بولور لکن طوغریدن طوغری‌یه موضوع مطلوبدن محمولنه انتقال اولنه‌میه‌جغی جهتله اراده برواسطەنك وجودینه احتیاج مس ایدر .

او واسطه‌ده حد اوسطدر اشته اولامرده مطلوبك موضوعنی احضار ایدوب اندن حد اوسطه . اندنده محمول مطلوبه انتقال و بعده مشترك اولان حد اوسطی ترك ایتملی اوحالده دیكرلرندن بر قضیه حصوله كلیركه اوده مطلوبمز اولان قضیه‌در .

اشته شو منوال اوزره انتقال وترتیب؛ نظم طبیعیدر .

اشكال اربعه بیننده سهل الانتاج انجق شكل اول اولوب دیكرلری یا شكل اوله رد وارجاع ایله ویا دیكر بعض دلیللر واسطه‌سیله نتیجه ویره بیله‌جكلرندن بزم ایچون یالكز شكل اولك ضروب منتجه‌سنه دقت وآكا اعتنا ایتمك كافیدر .

تنبیه

۳۸ بالاده بیان اولندیغی وجهله موضوع ومحمول اولمقده حد اوسطك كندیسی تبدل ایدرسه، اوقیاسه قیاس متعارف دینوركه امثلهٔ سابقه‌نك كافه‌سی بو قبیلدن ایدیلر؛ واكر حد اوسط مقدمه‌لرك هر ایكیسنده بالذات موضوع ومحمول اولمیوبده برنده موضوع ویا محمولك متعلقاتندن اولور ایسه اویله اولان قیاسه‌ده «قیاس غیرمتعارف» تسمیه اولنور وبونده دخی شروط لازمه‌سنی محافظه ایدرك اشكال اربعه تماملیه تطبیق اولنور وبالذات نتیجه‌یی مستلزم اولور مثلا (إنجو محصون صدفدر) و (هر صدف حیوان بحریدر) صورتنده بر قیاس ترتیب ایدرسه‌ك حداوسط اولان (صدف) لفظی دخی طی اولندقده (انجو محصول

حیوان بحریدر) نتیجه‌سی لازمکلیر حالبوکه بو حد اوسط صغراده بالذات محمول اولمیوب بلکه محمول اولان (محصول) لفظلك مضاف الیهیدر کبراده ایسه طوغریدن طوغری یه موضوع واقع اولدیغندن قیاس مذکور شکل اولدن کلمش بر قیاس غیر متعارفدر کذالك (احسان بك کاظم بکك اوغلیدر کاظم بك ایسه ارباب فضلدن برذاتدر) قیاسی ینه شکل اولدن بر قیاس غیرمتعارفدر .

و (شو چوجق ، ارککك کوله‌سیدر . وهیچ برقادین ارکك دکلدر) قیاسی شکل ثانیدن بر قیاس غیر متعارف اولوب (شو چوجق قادین کوله‌سی دکلدر)دیه نتیجه ویرر . کذالك (انسانلرك احمقی قومارباز‌در) و (هرانسان حیواندر) قیاسی شکل ثالثدن برقیاس غیرمتعارف اولوب (بعض حیوانانك احمقی قوماربازدر) دیه نتیجه ویرر وکذالك (امتك علماسی شایان حرمتدر هرملت ایسه امتدر) قیاسی شکل رابعدن بر قیاس غیر متعارف اولوب (بعض امتك علماسی شایان حرمتدر) دیه نتیجه ویرر .

تنبیه — قیاس غیر متعارفده صغرا ایله کبرانك محموللری متحد اولورسه کندیسندن ایکی درلو نتیجه آلنیر . بری نتیجه‌ده محموللرك ایکیسی‌ده اتیان ایتمك دیکری نتیجه‌دن محموللرك برینی اسقاط ایتمکدر . برنجی صورتده آلنان نتیجه‌یی قیاس غیر متعارف بالذات مستلزم اولور . ایکنجی صورتده النان

نتیجه‌یی ایسه قیاس غیر متعارف بالذات مستلزم اولمیوب بلکه بوصورتده آلنان نتیجه مقدمهٔ اجنبیه صادق اولان مواضعده صادق، وکاذب اولان مواضعده کاذب اولور . بناءً علیه اشبو ایکنجی صورتده آلنان نتیجه‌یه نظراً او قیاسه «قیاس مساوات» تسمیه اولنور مثلا (واحد ایکینك نصفیدر . ایکیده دردك نصفیدر) قیاسی برقیاس غیر متعارف اولوب بو قیاس (واحد دردك نصفنك نصفیدر) نتیجه‌سنی بالذات مستلزم اولور . واکر بو قیاسدن (واحد دردك نصفیدر) نتیجه‌سی آلنورسه بوحالده قیاس مذکور بر قیاس مساوات اولوب بوندن النان نتیجه‌نك صدقی مقدمهٔ اجنبیه‌نك صدقنه متوقفدر . بوراده مقدمهٔ اجنبیه (بر شیئك نصفنك نصفی اول شیئك نصفیدر) قضیه‌سی اولوب بو ایسه کاذب اولدیغندن آلنان نتیجه‌نك دخی بالطبع کاذب اولمسی لازم کلور. انجق (درت ایله سکزك مجموعی التی ایله التی مجموعنه مساویدر التی ایله التی‌نك مجموعیده اون ایکی‌یه مساویدر) قیاسندن (درت ایله سکزك مجموعی اون ایکینك مساویسنه مساویدر) نتیجه‌سی آلنورسه قیاس مذکور بو نتیجه‌یی بالذات مستلزم اولدیغندن بو برقیاس غیر متعارفدر

واکر قیاس مذکوردن محمولاردن بری اسقاط اولنه‌رق (درت ایله سکزك مجموعی اون ایکی‌یه مساویدر) نتیجه‌سی آلنورسه بوحالده قیاس مذکور بر قیاس مساوات اولوب بوصورتده النان نتیجه‌نك صدقی مقدمهٔ اجنبیه‌نك صدقنه متوقفدر. بوراده

مقدمهٔ اجنبیه اولان شو (برشیئك مساویسنك مساویسی اول شیئك مساویسیدر .)قضیه‌سی صادق اولدیغندن مذکور قیاس مساواتدن آلنان نتیجه‌ده صادقدر کذلك تمثیلك دخی قیاسك تعریفندن خارج اولمسی نتیجه سنده ادات تشبیهك آلنمامسی اعتباریله‌در . بناءعلیه (عرق خمر کبیدر . خمرده حرامدر) دلیلندن (عراق حرام کبیدر) نتیجه‌سی النیرسه دلیل مذکور برقیاسی غیر متعارف اولوب النان نتیجه‌یی بالذات مستلزم اولور واکر مذکور دلیلدن (عراق حرامدر) نتیجه‌سی النیرسه بو حالده دلیل مذکورقیاس غیر متعارف اولمیوب بلکه بردلیل تمثیلی اولمش اولور

شاکردان طرفندن بیلنمسی لازمکلان اسئله

۲٦ اختلاف قضایا قاچ صورتله اولور : وتناقض نیه‌دیرلر وایکی قضیه بیننده تناقض بولنمق ایچون قاچ یرده متحد اولملری لازمدر؟

۲۸ عکسك تعریف ومحصوراتك عکسلرینك بیانی.

۲۹ عکس نقیضك تعریفیله محصوراتك عکس نقیضلرینك بیانی

۳۰ قیاسك فائده‌لرینك بیانی.

۳۱ دلیل دعوا ویا نتیجه مقدمه ندر.

۳۱ دلیلك اقسامنك بیانی.

۳۲ استقراء ناقص و تمثیل دلیللرینك بیانی

۳۳ قیاسك تعریفیله قسملرینك بیان وتعریفلری

۳٤ قیاس استثنائینك نتیجه ویرمسنك شرطی ندر؟ وقیاس استثنائیده واقع قضیهٔ شرطیه متصله اولورسه اوقیاس نه‌یی نتیجه ویرر

۳٤ قیاس استثنائیده واقع قضیه شرطیه منفصله اولورسه او قیاس نه‌یی نتیجه ویرر

۳۵ حداصغر، حد اکبری. صغری. کبری وشکل نیه‌دیرلر

۳۵ اشکال منطقیه‌نك درت اولدیغنك اثباتی.

۳٦ شکل اولك نتیجه ویرمسنك شرطیله ضروب منتجه‌سنك بیانی.

۳۸ قیاس غیر متعارفدن قاچ درلو نتیجه النیر؟

٣٩ قیاس اقترانی ایکی قسمدر. بری اقترانیٔ حملی دیکری اقترانیٔ شرطیدر.

یالکز حملیه‌لردن ترکب ایدن قیاسه اقترانیٔ حملی، ویالکز حملیه‌لردن ترکب ایتمیوبده حملیه‌لرله شرطیه‌لردن ویا یالکز شرطیه‌لردن ترکب‌ایدن قیاسه‌ده اقترانیٔ شرطی تسمیه اولنور.

تنبیه — قیاسه متعلق بورایه‌قدر بیان‌اولنان امثله‌نك کافه‌سی اقترانیٔ حملی قسمندن‌ایدیلر.

اقترانیٔ شرطی بحثی

اقترانیٔ شرطی بش قسمدر. برنجیسی ایکی شرطیهٔ متصله‌دن ترکب ایدندر (کونش طوغمش ایسه کوندوز اولمشدر) و (کوندوز اولمش ایسه اورته‌لق آیدینلنمشدر) کبی که (کونش طوغمش ایسه اورته‌لق آیدینلنمشدر) دیه نتیجه ویرر. ایکنجیسی ایکی شرطیهٔ منفصله‌دن ترکب ایدندر. بوقسمك نتیجه ویرمسنده اوچ شرط واردر (١) مقدمه‌لرینك ایکیسی دخی موجبه اولملی (٢) آنلردن بری کلیه اولملی (٣) مقدمه‌لرینك ایکیسی دخی یاحقیقیه ویا مانعةالخلو اولملی {(هر عدد یاتك ویا جفتدر) و (هر جفت یا جفتلك جفتیدر ویا تکلك جفتیدر)} کبی که (هر عدد یاتك ویا جفتلك ویاخود تکلك جفتیدر) دیه نتیجه ویرر. قسم ثالث — بر متصله ایله بر منفصله‌دن ترکب ایدندر. {(شو شی انسان‌ایسه حیواندر) و (هر حیوان یا

بیاض ویا سیاهدر)} کبی که (شو شی انسان ایسه یا بیاض ویا سیاهدر) دیه نتیجه‌ویدر.

قسم رابع — بر حملیه ایله بر متصله‌دن ترکب ایدندر. { شو شی انسان ایسه حیواندر } و { هر حیوان جسمدر } کبی که (شو شی انسان ایسه جسمدر) دیه نتیجه ویرر .

قسم خامس — بر حملیه ایله بر منفصله‌دن ترکب ایدندر {(هر عدد یا چفت ویا تکدر) و (هر چفت متساوینه منقسمدر) } قیاس کبی که (هر عدد یا تك ویا متساوینه منقسمدر) دیه نتیجه ویرر

تنبیه

اقترانیٔ حملی‌لرده اولدیغی کبی اقترانیٔ شرطیلرده دخی اشکال اربعه منعقد اوله‌بیلیرسه‌ده شکل أولك غیری دیکر اوچ شکلدن نتیجه استخراجی صعوبتلی اولدیغندن هر قسمك شکل اولنه دائر برر مثال ایرادیله اکتفا اولنمشدر .

٤٠ (قیاس بسیطك صحت وفسادینی کوسترن قواعدکلیه)

برقیاس بسیطك صورتجه صحیح و یا فاسد اولدیغنی بیلمك ایچون بروجه آتی سکز قاعده‌نك ضبطی لازمدر.

برنجی قاعده — هرقیاس بسیطده‌ایکی‌دن‌زیاده‌حدبولنه‌مز

ایکنجی قاعده — حد اصغر ایله حد اکبرك نتیجه‌ده اولان شموللری صغر ایله کبراده واقع شموللرندن زیاده

اولەماز مثلا (نفس ناطقه جسم دکلدر، هر جسم ایسه جوهردر) صورتنده بر قیاس ترتیب ایدرسه‌ك بو قیاسدن (نفس ناطقه جوهر دکلدر) نتیجه‌سی استحصال اولنور حالبوکه حداکبر اولان: جوهر: محمولی نتیجه‌ده سالبه کبراده موجبه اولوب محمول ایسه موجبه‌لرده جزئیت و سالبه‌لرده کلیت افاده ایتدیکندن بوراده واقع حداکبرك نتیجه‌ده اولان شمولی قیاسده واقع شمولندن زیاده‌در

بناءعلیه بر موجب قاعده بو قیاسك فاسد اولدیغنه حکم اولنوب آندن چیقان نتیجه‌ده فاسد اولور. فی‌الحقیقه استحصال اولنان (نفس ناطقه جوهر دکلدر) نتیجه‌سی فاسددر. زیرا نفس ناطقه جوهردر

اوچنجی قاعده — حداوسط نتیجه‌ده داخل اولەماز

دردنجی قاعده — حداوسط ایکی دفعه جزئیت افاده ایده‌مز

مثلا (مثلث شکلدر. مربعده شکلدر) صورتنده ترتیب اولنان قیاسده حداوسط ایکی کره جزئیت افاده ایتدیکندن قیاس مذکور فاسد اولمغله بوندن چیقان شو (مثلث مربعدر) نتیجه‌سی بالطبع فاسد اولور.

بشنجی قاعده — ایکی سالبه‌دن بر نتیجه چیقماز.

مثلا (هیچ بر (ح؛ د) دکلدر) و (هیچ بر (د؛ ب) دکلدر) صورتنده ترتیب اولنان قیاسدن (ح؛ ب) در نتیجه‌سی استحصال

اولنه‌مز. چونکه نتیجه استحصال ایتمك ایچون صغرا ایله کبرا بیننده ارتباط بولنمق لازمدر حالبوکه ایکی سالبه بیننده هیچ بر ارتباط یوقدر بالفرض ایکی کمیت آخر بر کمیته مساوی اولمه‌لر بوندن اول کمیتلرك نه بر برینه مساوی و نه ده غیر مساوی اولملرینه حکم اولنور.

التنجی قاعده — ایکی جزئیه‌دن بر نتیجه استحصال اولنه‌مز

یدنجی قاعده — موجبه اولان ایکی مقدمه‌دن سالبه اوله‌رق نتیجه اخذ اولنه‌ماز.

مثلا (فضیلت بزی مسعود ایدر. هر شی که بزی مسعود ایدر سویلور) صورتنده ترتیب اولنان قیاسدن (فضیلت سویلمز) نتیجه‌سی آلنسه بو نتیجه‌نك مقدمه‌لرله هیچ بر مناسبتی یوقدر حالبوکه نتیجه‌نك مقدمه‌لره مناسبتی بولنمق قیاسك اساسندندر

سکزنجی قاعده — (نتیجه مقدمه‌لرك آلچاغنه تابعدر) یعنی مقدمه‌لردن بری جزئیه ایسه نتیجه جزئیه. و مقدمه‌لردن بری سالبه ایسه نتیجه‌ده سالبه اوله‌رق چیقار.

قیاس مقسم بحثی

٤١ بالاده بیان اولندیغی وجه ایله اقترانی شرطینك بشنجی‌سی حملیه ایله شرطیه‌دن ترکب ایدن قیاس ایدیکه بو دخی ایکی قسمه آریلیر.

قسم اول — بر قضیهٔ حملیه‌یی نتیجه ویرندرکه بوکا قیاس مقسم (استقراء تام ـ دلیل استقرائی) نامی ویریلور. قیاس مقسمده قضیهٔ حملیه‌لرك عددی اجزای منفصله‌نك عددینه مساوی و او حملیه‌لرك محمولری متحد اولمق لازمدر.

بوندن بشقه اوراده واقع شرطیهٔ منفصله موجبهٔ کلیه اولمغله برابر حقیقیه ویامانعة الخلوده اولمق شرطدر مثلا عالم یاجوهردن ویا عرضدن عبارتدر جوهر ایسه حادثدر عرض دخی حادثدر) صورتنده ترتیب اولنان قیاس بر قیاس مقسم اولوب عالم حادثدر دیه نتیجه ویرر.

کذالك (موالید یا معدن اولور یانبات اولور و یا حیوان اولور، معدن ایسه جسمدر نباتده جسمدر حیوانده جسمدر اویله ایسه موالید جسمدر مثالی بر قیاس مقسمدر.

و کذا (کلمه یا اسم اولور یافعل اولور یاحرف اولور فعل ایسه معنایه موضوع لفظدر اسمده معنایه موضوع لفظدر حرف دخی معنایه موضوع لفظدر) اویله ایسه کلمه معنایه موضوع لفظدر مثالی بر قیاس مقسمدر.

مثال دیگر — بر تاریخده دشمن قارشوسنده بولنان بر اردویی دشمن آکسزین باصمش اولدیغندن نوبت بکلمکه مأمور اولان قره‌غوللرك دیوان حرب حضورنده محاکمه‌لری اجرا اولندقده قره‌غوللره خطاباً (اگر نوبتکزی بکلیور ایدیسه‌کز نیچون دشمنك کلدیکنی اردویه خبر ویرمدیکز. یوق نوبتکزی

بكلميور ایدیسه‌کز نیچون نظامك مغایری بر حرکتده
بولندیکز ایکی صورتده دخی مستحق اعدامسکز) دیه‌رك
اعداملرینه حکم اولنمشدر. اشبو محاکمه بر قیاس مقسم اولوب
صورت ترتیبی بر وجه آتیدر (قره غوللره خطاباً دیوان‌حربك
قراری) سز ؛ مستحق اعدامسکز، زیرا یا سز موقعکزده
بولنوبده دشمنك حرکتنی اردویه خبر ویرمدیکز ویا
موقعکزده بولنمیوبده نظامه مغایر حرکتده بولندیکز. دشمنك
حرکتنی اردویه خبر ویرمیان قره‌غوللر ایسه شایان اعدامدر
موقعنده بولنوبده مغایر نظام حرکتده بولنان قره‌غوللر دخی
شایان اعدامدر اویله‌ایسه سزده مستحق اعدامسکز.

مثال آخر — وقتیله ظهور ایدن حکمای سوفسطائیه‌نك
بر قسمی؛دنیاده انسان ایچون هیچ برمعلومات صحیحه استحصالی
ممکن اولمیوب حقائق اشیایه علم بزم ایچون متحقق دکلدر
دیه‌رك ادعاده بولنورلردیکه بونلره (لاادریون) دیرلر. بونلره
خطاباً(شو دیدیککزی یاصحیحاً بیلیرسکز ویابیلمیورسکز. صحیحاً
بیلنان برشیئه بیلنمز اعتقادنده بولنمق باطلدر، وصحیحاً بیلنمیان
بر شیئه دخی بیلینیر اعتقادنده بولنمق‌ینه باطلدر) اویله‌ایسه هر
ایکی صورتده دخی سزك اعتقادیکز باطلدر .

قیاس مقسم — اثبات مدعی والزام خصم خصوصنده
اقسام قیاسك اکر مهم و مؤثرلرندندر. بیان اولنان شرطلره
رعایت اولنمغله برابر کندیسنده واقع مقدمه‌لر لایقیله نظر

تدقیقدن کچیریلوب خارجده هیچ بر احتمال براقلمدیغنی تقدیرده خصم قیچاجق یر بوله‌ماز. نردیه دونسه کندیسیچون قورتیلش اولماز.

منفصله ایله حملیه‌دن ترکب ایدن قیاس اقترانینك قسم ثانیسی؛ شرطیهٔ منفصله‌یی نتیجه ویرندرکه بوده ایکی صورتله اولور. برنجیسی حملیه‌لرك عددی اجزای منفصله‌نك عددینه مساوی اولوبده‌ذکر اولنان حملیه‌لرك محمولاری مختلف اولمغله اولور. ایکنجیسی حملیه‌لرك عددی اجزای منفصله‌دن اقل اولمغله اولور. اشبو ایکنجی صورتله ترتیب اولنان قیاسه «قیاس غیر مقسم» دینلور.

مثلا کلمه؛ یا زمانه مقارن بر معنای مستقله دلالت ایدندر ویا زمانسز بر معنای مستقله دلالت ایدندر ویاخود غیر مستقل بر معنایه دلالت ایدندر. برنجیسی فعلدر ایکنجیسی اسمدر اوچنجیسیده حرفدر. اویله ایسه کلمه یافعل یا اسم یاحرفدر.

کذالك کلمه یا زمانه مقارن برمعنای مستقله دلالت ایدندر ویا زمانسز برمعنای مستقله دلالت ایدندر ویاخود غیرمستقل بر معنایه دلالت ایدندر. برنجیسی ایسه فعلدر ایکنجیسیده اسمدر. اویله ایسه کلمه یا فعل یا اسم ویا غیر مستقل بر معنایه دلالت ایدندر.

٤٢ قیاسی مطوی المقدمه بحثی

بر قیاس بسیطك تام وکامل اولمسی ایکی مقدمه سنك مذکور اولمسنه متوقفدر. انجق بعض مواضعده مقدمه‌لرك بریسی پك بدیهی و آشکار اولور بوصورتده اویله اولان مقدمه‌نك ذکرنده هیچ برفائده اولمدقدن بشقه عادتا دکلیان ومطالعه ایدیانه اوصانج ویرر

بوحالده او مقدمه؛ حذف اولنورکه بومثللو ایکی مقدمه‌سندن بری محذوف اولان قیاسه؛ «قیاس مطوی المقدمه» نامی ویریلور. وحذف اولنان مقدمه؛ صغری ایسه او قیاسه «مطوی الصغری» ومحذوف اولان مقدمه کبری ایسه «مطوی الکبری» دینور.

(فضیلت بزی مسعود ایدر اویله ایسه فضیلت سویلیر.) قیاسی: مطوی الکبری برقیاسدر. بوراده محذوف اولان کبرا؛ (هرشی که بزی مسعود ایدر سویلور) قضیه‌سیدر

کذالك بر شخص معلومك اولادینه شفقتی اولدیغنی اثبات خصوصنده مستدلك کتیردیکی (هر پدرك اولادینه شفقتی واردر) قیاسی ؛ مطوی الصغری بر قیاسدر. بوراده محذوف اولان؛ (بوذات پدردر) قضیه‌سیدر. مطوی المقدمه اولان قیاسلر؛ دائما کوستریلان طرز اوزره یازلماز بشقه صورتلرده‌ده کوستریله بیلور. بالفرض برنجی مثال (فضیلت بزی مسعود ایدرده انك ایچون، بوسیبدن طولانی، بو حکمته مبنی یاخود فضیلت بزی مسعود ایتدیکندن ویا مسعود ایتدیکی جهتله

سویلیر) . صورتلرنده کوستردیکی کبی ایکنجی مثال دخی بو مثللو صورعدیده ایله کوستریله‌بیلور. بوندن بشقه بعض کره قیاس مطوی المقدمه‌ده کندیسنده مذکور اولان مقدمه ایله نتیجه‌سی برلشدیریله‌رك برقضیه صورتنده کوستریلیر .

مثلا (هلاکی محتمل اولان ثروته کووه‌نوبده جاهل قالمامليدر) قیاسی بو قبیلدن اولوب اصل قیاس هیئتنه تحویلی شو وجهله‌در: اکر ثروتنك هلاکی محتمل ایسه آکا کووه‌نوبده جاهل قالمق غیر جائزدر .

لکن ثروتك هلاکی محتملدر. اویله‌ایسه اکا کووه‌نوبده جاهل قالمق غیر جائزدر.

آنفاً بیان اولندیغی وجهله قیاسك بدیهی اولان مقدمه‌سندن بعضاً صرف نظر اولندیغی کبی بعضاً ده بونك عکسنه اوله‌رق مقدمه‌لرك ایکیسی ذکر اولندقدن بشقه آنلرك بری ویا ایکیسی پك ظاهر اولمیوبده طوغریدن طوغری‌یه قبول اولنه‌جق قضیه‌لردن دکل ایسه آنلری تسلیم وقبول ایتدیرمك ایچون دها بعض مقدمه‌لرك سرد و اتیاننه مجبوریت حاصل اولورکه بومثللو قیاسه «قیاس مدلل» تعبیر اولنور .

ادلهٔ هندسیه‌نك قسم اعظمی بو قبیلدندر.

٤٣ لواحق قیاس بحثی

لواحق قیاس درت قسمدر . قسم اوّل قیاس مرکب .

قسم ثانی ترکیب قیاس، قسم ثالث تحلیل قیاس، قسم رابعده نتیجهٔ صادقه ویرن قیاس کاذب در.

قیاس مرکب — مطلق قیاس ایکی مقدمه‌دن ترکب ایدرسه آکا « قیاس بسیط » تسمیه اولنور. کرك اقترانیدن و کرك استثنائیدن قیاس بسیطه دائر بك چوق امثله سبقت ایتدیکندن تکرارندن صرف نظر اولنمشدر. واکر ایکیدن زیاده مقدمه‌دن ترکب ایدرسه اکاده « قیاس مرکب » تسمیه اولنور.

قیاس مرکب؛ یاصرف اقترانی ویاصرف استثنائی ویاخود اقترانی واستثنائی مقدمه‌لردن ترکب ایدر. هرنه صورتله ترکب ایدرسه ایتسون کندیسی ایکی قسمه منقسمدر. بری موصول النتایج دیکری مفصول النتایج در. برقیاس بسیطك نتیجه‌سی کوسترلدکدنصکره دیکر بر قیاس بسیط استحصال ایتمك ایچون مذکور نتیجه مقدمهٔ اخرایه ضم اولنورسه بو صورتله ترتیب اولنان قیاسه «موصول النتایج» دینلور. مثلا انسانك متحیز اولدیغنی اثبات ایچون زیرا (انسان ناطقدر) (هر ناطق ایسه حیواندر) اویله ایسه (انسان حیواندر). بونتیجه الندقدنصکره دیکر بر قیاس بسیط استحصال ایتمك ایچون بونی مقدمهٔ اخرایه ضم ایدوب دیرزکه (هرانسان حیواندر) و (هر حیوان جسمدر) اویله ایسه (هرانسان جسمدر). اشبو نتیجه‌یه دخی (هر جسم متحیزدر) قضیه‌سی ضم ایدلدکده اویله ایسه (هر انسان متحیزدر) قضیه‌سی استنتاج اولنور. اشته انسانك متحیز

اولديغنى اثبات ايچون ترتيب اولنان بوقياس؛ قياسك موصول‌النتايج قسمندندر .

تنبيه

ترتيب اولنان قياس بسيطلرك عددى محدود اولميوب اصل مطلوب هر هانكى مقدمات ايله اثبات اولنه‌جق ايسه قياس بسيطلر اورايه قدر يورتديريلور .

واكر مذكور نتيجه بسائطك بعضيسندن فصل اولنورسه يعنى نتيجه مستقلاً كوسترلمزسه اويله اولان قياسه دخى «مفصول النتايج» دينلور. مثلا انسانك متحيز اولديغنى اثبات ايچون زيرا (انسان ناطقدر. ناطق ايسه حيواندر. وهر حيوان ايسه جسمدر. وهر جسم ايسه متحيزدر. اويله ايسه انسان متحيزدر.) صورتنده ترتيب اولنان قياس؛ قياس مركبك مفصول النتايج قسمندندر.

كذالك مثلث قائم الزاويه مثلثدر. هر مثلث ايسه شكلدر وهر شكلك ايسه عددزاوياسى عدد اضلاعنه مساويدر. اويله ايسه مثلث قائم‌الزاويه‌نك عدد زواياسى عدد اضلاعنه مساويدر. مثالى ينه بو قبيلدندر .

٤٤ قياس خلفى — بعض كره بر دعوايى اثبات ايچون طوغريدن طوغرى‌يه واسطه اوله‌جق قضيه‌لر باتيزالد نخاطره كلمز وياخود دعوايى اثبات ايده‌جك قضيه‌لر فوق‌العاده صعوبتلى وكوچ اولور بو حالده مذكور دعوايى سهولتله اثبات ايچون اصل دعوانك نقيضنى صحيح فرض ايدرك اونك اوزرينه بر

قیاس ترتیب اولنورکه بو صورته هندسه اصطلاحنجه — خلف ایله اثبات صورتی دیرلر .

قیاس خلف : براقترانیء شرطی ایله براستثنائی غیرمستقیمدن ترکب ایدن برقیاس مرکبدرکه مطلوبك نقیضنی ابطال ایله مطلوبی اثبات ایدر. مثلا (انسانلر عمللرینه کوره جزا کورجکلردر.) (عمللری خیرایسه جزالریده خیر، وعمللری شرایسه جزالریده شر اوله جقدر)}. مسئله‌سنی خلف ایله اثبات ایتمك مراد ایدرسه‌ك دیرز که فرض ایده‌لمکه جناب حق ایو عمللیلره مجازات ایدوب کوتو عمللیلره مکافات احسان بیورسون بو حالده حاشا که جناب حقك فعلی؛ قانون عدالت اولان (هر کسك درجهٔ استحقاق ولیاقتی نه ایسه اکا کوره معامله ایتمك لازمدر) قضیهٔ معتنابهاسنه مخالف دوشر. لکن جناب حق حضرتلری عادل مطلقدر اویله ایسه جناب حقك ایو عمللیلره مجازات ایدوب کوتو عمللیلره مکافات بیورمسی عدالت الهیه‌سنه منافی اولدیغندن خلافدر. بناءعلیه انسانلرك عمللری خیر ایسه جزالری خیر اولوب عمللری شر ایسه جزالرینك دخی شر اولمسی قضیه‌سی ثابت اولور .

مثال دیکر — بر شی کندی کندینی یوقدن وار ایده‌مز. مسئله‌سنك حلی مطلوب اولسه دیرزکه اکر بو قضیه صادق دکل ایسه بونك نقیضی اولان (بر شی کندی کندینی یوقدن وار ایده‌بیلور) قضیه‌سنك صادق اولمسی لازم کلیر اکر بو قضیه صادق ایسه بو حالده کندی کندینی یوقدن وار ایدن شی اولدن موجود اولمق لازم کلور .

زیرا کندیسنك وجودی یوق ایکن هیچ بر شیئك اجراسنه مقتدراوله‌میه‌جغی آشکاردر. اویله‌ایسه (مطلوبمز اولان مسئله صادق اولمسه بر شی یوق ایکن وار اولمسی لازم کلیر.) دیه نتیجه ویرر. وبو نتیجه‌یی شرطیه صورتنده کوستروبده تالیسنی استثنا ایدرسه‌ك یعنی (مطلوبمز اولان مسئله صادق اولمسه بر شی یوق ایکن وار اولمسی لازم کلیر) بوایسه خلفدر یعنی باطلدر دیه‌رك قیاس استثنائی صورتنه تحویل ایدر ایسه‌ك اویله ایسه مطلوبمز اولان مسئله صادقدر. دیه نتیجه ویرر.

٤٥ — ترکیب قیاس — بر دعوایی اثبات ایچون دلیل ارایوب بولمق اصولی دیمکدر. دلیل تحریسنده قاعده شودرکه اثباتی مطلوب اولان دعوانك موضوع ومحمولنی ضبط ایدرز آنلرك هر برلرینه مثبت ویا منفی صورتیله موضوع و محمول دوشه‌جك بر طاقم کلمه‌لر بولورز. بعده دعوامزك موضوعیله محمولنك؛ بولنان موضوعات ومحمولات ایله واقع اوله‌جق نسبتلرینه دقت ایدرز. اکر مطلوبك موضوعنه محمول اوله‌جق کلمه؛ مطلوبك محمولنه موضوع اوله‌بیلیرسه بوحالده دعوامزی اثبات ایچون تحری اولنان قیاس؛ شکل اولدن اولور. واکر مطلوبك موضوعنه محمول اوله‌جق کلمه؛ مطلوبك محمولنه‌ده محمول اولورسه تحری اولنان قیاس شکل ثانیدن اولور. واکر مطلوبك موضوعنه موضوع اوله‌جق کلمه؛ مطلوبك محمولنه‌ده موضوع اولورسه او قیاس شکل ثالثدن. الحاصل مطلوبك موضوعنه موضوع اوله‌جق

كلمه؛ مطلوبك محمولنه محمول اولورسه اوقياسـده شكل رابعدن اولور . مثلا التون معدندر دعوامزى اثبـات ايچون دليل بولمق مراد ايدرسهك بيان اولنان قاعده موجبنجه اولا (التون) موضوعنه كرك مثبت كرك منفى صـورتيله موضوع و محمول دوشهجك برچوق كلمهلر بولورز. ابتدا برطاقم محمولر بولهلم (التون) آغردر پاصلانماز صو دكلدر معتبردر كموش دكلدر بر طاقمده موضوعلر بولهلم.

ليرا آلتوندر. قرمنچ آلتوندر. دولار التوندر. باقرالتون دكلدر . طاش التون دكلدر. كبى ثانياً (معدن) محمولنهده بو يولده بر طاقم موضوع و محمولر بولهلم. (هر معدن جسمدر، آغردر، فائدهليدر، صنايعده قوللانيلور) و (هركموش معدندر، باقر معدندر، آغاج معدن دكلدر، نباتات معدن دكلدر، كبى بوندن صكره دعوامزك كرك موضـوع وكرك محمولنك اشـبو بولنان موضوعات ومحمولات ايله واقع نسبتلرينه دقت ايدهلم مثلا (التون جسمدر معدنده جسمدر) اشبو قياسك مقدمهلرى بيننده واقع نسبت ايجابيهلر صحيح اولديغنـدن دليل ايله (التون معدندر) دعوامز ثابت اولور .

تحليل — تحليل تركيبك ضديدر. معلومدركه فن كتابلرينك اكثريسنده برچوق اقيسهٔ منتجه بولنور. انجق بونلر منطقده كورديكمز اشكال اربعهنك هيئت وصورتنده دكلدرلر، مع مافيه ادله وبراهينـدن بحث ايدن فن؛ انجق فن منطق اولديغنـدن

کتب سائره‌ده کوستریلان ادله؛ مطلقا اشکال منطقیه‌نك برینه راجع اوله‌جقدر . بو جهتله هانکیسندن اولدیغنی بیلمك ایچون مذکور دلیلی تحلیل ایتمك لازم کلیر. شویله‌که او قیاسك هر قنغی بر مقدمه‌سنی الیرز اکر مقدمهٔ مأخوذه‌نك قیاسك نتیجه‌سنك هر ایکی طرفیله مشارکتی وارایسه اوقیاس؛ استثنائیدر . و اکر نتیجه‌نك یالکز بر طرفیله مشارکتی وار ایسه او قیاسده اقترانیدر. بو صورتده جزؤ مشترك نتیجه‌ده محکوم‌علیه دوشرسه‌اومقدمه؛ صغرادر، و اکر محکوم‌به دوشرسه او مقدمه‌ده کبرادر . بوحالده نتیجه‌نك جزء غیر مشترکنی مقدمهٔ مأخوذه‌نك جزء اخرینه ضم ایدرز. بوجهتله نتیجه‌نك هرایکی طرفنه ضم ایدیلان جزؤ؛ حدا وسطدن عبارت چیقار. ایشته بو اصول ایله قیاس مذکور؛ اشکال منطقیه‌نك هانکی نوعندن اولدیغی تحقق ایدر . و اکر قیاس؛ مرکب ایسه بو عملیات حصول مطلوبه دکین اجرا ایدیلور .

قیاس کاذب — لواحق قیاسك دردنجی قسمی اولان قیاس کاذب مقدمات کاذبه‌دن ترکب ایدوبده کندیسندن نتیجهٔ صادقه احذ اولنان قیاسدر. که بروجه آتی برمثال ایله ظاهر اولور .

مثلا (هر فرس جماددر وهر جماد حیواندر) قیاسی؛ کاذب مقدمه‌لردن مرکب اولدیغی حالده کندیسندن (هر فرس حیواندر) نتیجهٔ صادقه‌سی استخراج اولنور .

٤٦ — باب ثالث مواد اقیسه وادله بیانندهدر.

اولا شوراسی معلوم اولسونکه نسبت خبریهنك ایکی جهتی اولوب بری وقوع دیکری لا وقوعدر. بوده برشیٔ حقنده (بویلهدر ویا بویله دکلدر) دیمکدن عبارتدر. بو جهتلرك هیچ برینی عقل ترجیح ایتمکسزین ایکیسی دخی عندالعقل متساوین اولورلرسه اشبو ایکی جهته تعلق ایدن علمه. «شك» تسمیه اولنور. واکر عندالعقل ایکی جهتدن بری ترجیح اولنورسه راجح جهته تعلق ایدن علمه «تصدیق واعتقاد» تسمیه اولنور. واکر بو اعتقاد؛ طرف آخر کلیاً منقطع اولهجق وجهله جازم ومشککك تشکیکیله زائل اولمیهجق بر درجهده ثابت اولدیغی کبی واقع ونفس الامرده مطابق بولنورسه او اعتقاده «یقین» تسمیه اولنور. واکر جازم وثابت اولوبده نفس الامره مطابق اولماز ایسه او اعتقاده دخی «جهل مرکب» دنیلور. واکر جازم اولوبده ثابت اولمازایسه یعنی مشککك تشکیکیله زائل اولورایسه اواعتقاده دخی «تقلید» تسمیه اولنور واکر اعتقاد؛ جازم وثابت اولمامغله برابر جهت معتقد فیهك مخالف جهتیده مرجوح اولهرق عندالعقل تجویز اولنورسه اواعتقادده «ظن» تسمیه اولنور. ومظنونك نقیضنه؛ تعلق ایدن علمهده «وهم» دنیلور واعتقاد جازمك نقیضنه تعلق ایدن علمهدخی «تخییل» تسمیه اولنور. مثلا جناب حقك وحدانیتنی اعتقاد و تصدیق ایدیورز، بو اعتقادمز جازم و ثابت اولمغله برابر نفس الامرده مطابق

اولدیغندن بو؛ بر علم یقینیدر. کذالك خرستیانلر حضرت عیسی علیه السلام حقنده الهك اوغلیدر دیه اعتقاد ایدییورلر و بو اعتقادلریده جازم ایسه‌ده نفس الامره مطابق اولمدیغندن انلرك بو اعتقادلرینه «جهل مرکب» دنیلور. کذالك (دنیانك فانی اولدیغی) عن دلیل اثباته مقتدر اولمیانلرك دنیانك فانی اولدیغنه دائر اولان اعتقادلری تقلیدر.

تنبیه — احکام قرآنیه‌یی عن دلیل اثباته مقتدر اولمیان (مؤمنین) ك ایمان و اعتقادلری تقلیدر. مع مافیه مقلدك ایمانی عندالله وعند الشرع مقبول ومعتبردر. مثال: مظلم بولوطلرك جو سمایی احاطه ایتدکاری زمان یغمورك یاغمسنه راجح اوله‌رق حاصل اولان اعتقاد؛ ظن، ومظنونك نقیضنه تعلق ایدن علم دخی «وهم» در. کذالك وفات ایدن برادمك یوم حشره قدر بر دها قالقمه‌یه‌جغنه دائر اولان اعتقادمز جازم ایکن بونك عکسنه یعنی بلکه قالقار دیه‌رك احتماله تعلق ایدن علمه دخی «خیال» دنیلور.

٤٧ علی الاطلاق قضیه‌لر یقینیه، تقلدیه؛ ظنیه، جهلیهٔ مرکبه ناملریله درت قسمه منقسمدر.

قضیه یقینیه‌لرده بدیهیه و نظریه نامیله ایکی‌یه منقسمدر.

قضیهٔ بدیهیه: ترتیب مقدماته محتاج اولمقسزین عقلاك تسلیم و قبول ایتدیکی بر قضیه‌در.

قضایای بدیهیه التی قسمدر. برنجیسی اولیات، ایکنجیسی، مشاهدات، اوچنجیسی فطریات، دردنجیسی متواترات، بشنجیسی مجربات، التنجیسی حدسیاتدر.

اولیات: شول قضیه‌لردرکه مجرد موضوع و محموللری بیننده واقع نسبت تصور اولندیغی آنده عقل کندولرینی بر صورت جازمه وثابته‌ده تصدیق ایدر. (کل کندی) جزئندن اعظمدر) (مثلث مربع دکلدر) (اجتماع نقیض ممتنعدر) (ارتفاع نقیضین ممکن دکلدر) قضیه‌لری کبی .

مشاهدات — شول قضیه‌لردرکه حواس ظاهره ویا باطنه واسطه‌سیله عقل کندیلرینی بر صورت جازمه و ثابته‌ده تصدیق ایدر. اکر بو قضیه‌لر، حواس ظاهره واسطه‌سیله تصدیق اولنورلرسه کندیلرینه (حسیات) دینور. (کونش ضیادادر) (آتش یاقیجیدر) (شکر طاتلیدر) (دکز صویی آجیدر) قضیه‌لری کبی و اکر حواس باطنه‌واسطه‌سیله تصدیق اولنورلرسه آنلره‌ده (وجدانیات) دینلور. (قارنم آجقدی) (صوصادم) (اویقوم کلدی) (حدتلندم) قضیه‌لری کبی .

تنبیه — حواس ظاهره مقدمه کتابده مفصلاً بیان اولندیغندن اورایه مراجعت اولنه . حواس باطنه یه کلنجه انلرده شو (حس مشترك، خیال، قوهٔ متصرفه، قوهٔ واهمه، قوهٔ حافظه) بش قوتدن عبارتدر. وجدانیات انجق کندی وجداننده حاصل اولان کمسه‌لر ایچون قضایای یقینیه‌دن اولورلر. دیکرلر ایچون اوله‌مزلر .

فطریات: شول قضیه‌لردرکه موضوعلر یله محموللرینك تصورلرندن لازمکلان بر قیاس خفی واسطه‌سیله عقل

كنديلرينی تصديق ايدر. (درت عددی چفتدر) قضيه‌سی كبی بو قضيه‌نك تصديقی ايچون خارجـدن دليل تحريسـنه حاجت مس ايتميوب بلكه بو قضيه‌نك موضوعيله محمولنك تصورلرندن برقياس خفی لازم كليركه اوده متساوينه انقسام كيفيتيدر.

يعنی (درت عددی چفتدر) چونكه (متساوينه منقسمدر) متسـاوينه منقسم اولان هرعدد ايسـه چفتدر اويله ايسـه (درت عددی چفتدر) ديه نتيجه ويرر . قضـايای فطريه‌نك موضوع ومحمولای بالذات قيـاس خفی يی مستلزم اولديغندن آنلره (قضايا قياتها معها) دخی دنيلور .

متواترات : شول قضيه‌لردركه كذب اوزرينـه اتفاقلری عقلا محال اولان كمسه‌لرك خبرلری اوزرينه عقل كنديلرينی تصديق ايدر. مثلا (بغداد نامنـده برشهر واردر) بوقضيه‌يی عقلك تصديق ايتمسنه سبب ؛ زيرا (بوقضيه صادق اولمسيدی كذب اوزرينه اتفاقلری عقـلا صحيح اولميان بوقدر ذوات بغدادك وجودينی تصديق ايتمزلردی حالبوكه تصديق ايتديلر) يوللو ذهناً برقياس خفی‌نك حصوليدر .

كذالك (فخر كائنات عليه افضل التحيات افندمز حضرتلری ادعاء نبوت بيـورديلر واثبات مدعی ضمننده معجزات كوستر ديلر) قضيه‌سنی تصديق ايتمامز تواتره مستنددر. تواترك حواس ظـاهره ايله محسوس اولمسی شرطدر. لذالك قضية عقليه‌لرده تواتر بولنماز .

مجربات : شول قضیه‌لردرکه تکرر مشاهده ایله تجربه ایدلدکلرینه مبنی عقل کندیلرینی تصدیق ایدر .

مثلا (راوند مسهلدر) قضیه‌سنی تصدیق ایتمامز لازمدر . زیرا (اگر رواند مسهل اولمسیدی مکرراً اجرا اولنان تجربه‌لرك هربری عین نتیجه‌یی ویرمزدی حالبوکه ویریور) دیه‌رك ذهناً برقیاس خفینك حصولیدر . مجربات تجربه ایتمیانلره نظراً یقینیاتك متواترات قسمندندرلر .

حدسیات — شول قضیه‌لردرکه (مبادیدن مطالعه دفعةً انتقال ایتمك ملکه‌سندن عبارت اولان) حدس قوتیله حاصل اولان برقیاس خفی واسطه‌سیله عقل کندیلرینی تصدیق ایدر .

مثلا (قمرك ضیاسی کونشدندر) دیه‌رك تصدیق اولنیور . بو تصدیقه سبب ذهنده دفعة حاصل اولان قیاس خفیدر شویله‌که برایك مختلف ایامنده شمسه نسبتله قمرك وضعیتی دکشدکجه تشکلات نوریه‌سی دخی تزاید وتناقص ایدییور اگر قمر حد ذاتنده نورلی اولسه‌یدی شمسه نسبتله وضعیتك تبدلی سببیله نورینك عدم تبدلی لازمکلیردی حالبوکه تبدل (ایدییور) اشته بوقیاس خفیدن قمرك حدذاتنده نورلی اولمیوب شمسدن اقتباس نور ایتدیکی ثابت اولور .

« قضیهٔ نظریه » ادله و براهین واسطه‌سیله عقلك تصدیق ایتدیکی قضیه‌در مثلا (برمثلثك اوچ زاویه‌سی مجموعی ایکی قائمه‌یه مساویدر) قضیه‌سنی عقلك تصدیق ایتمسی محتاج دلیل اولدیغندن بوقضیه‌یه نظریه‌در دیه حکم ایدرز .

« قضیهٔ تقلیدیه » شول قضیه‌درکه مجرد آخردن استماع ایله عقل کندیسنی تصدیق ایدر. مصنوعات ایله وجود صانعی اثباته مقتدر اولمیان و بر طاغ تپه‌سنده فرض اولنان بر آدمك تواتر درجه‌سنه وارمیان بر قاچ آدمدن استماع ایله واجب تعالی حضرتلرینك وجودینی تصدیق ایتمه‌سی کبی .

« قضیهٔ ظنیه » شول قضیه‌درکه نقیضنك احتمالنی تجویز ایله برابر قرائن واماراتدن استدلال ایله عقل کندیسنی تصدیق ایدر . قره بلوطلری کورمکله عقلك یغمور یغاجغنه کذالك کیجه وقتی سوقاقلرده فنارسز طولاشان بر آدمك خرسزلغنه حکم ایتمه‌سی کبی . قضایای ظنیه‌نك کافه‌سی نظریدر .

« قضیهٔ جهلیه » شول قضیه‌درکه واقعه غیر مطابق اولدیغی حالده وهمه قاریشان عقل کندیسنی تصدیق ایدر .

تنبیه — قضایای یقینیه‌نك کافه‌سی صادق اولدیغی کبی قضایای جهلیه‌نکده جمله‌سی کاذبدر . انجق قضایای تقلیدیه‌لرله قضایای ظنیه‌لرك بعضیلری صادق و بعضیلری کاذبدرلر .

اجزاء ادله بحثی

٤٩ قضیه‌لر : ادله‌نك کندیلرندن ترکبی اعتباریله یدی قسمه منقسمه‌درلر .

قسم اول بدیهیه اولسون نظریه اولسون قضیهٔ یقینیه‌لردرکه مثاللریله برابر مفصلا بیان اولندیلر .

قسم ثانی قضیهٔ مشهوره‌لردر. برقضیه؛ یابتون انسانلر بیننده مشهور اولورده هرکس آنی اعتراف وتصدیق ایدر. (عدالت کوزلدر. ظلم چیرکیندر) کبی یاخود برویابرقاچ قوم وطائفه‌ارا سنده مشهور اولورده آنلر اوقضیه‌یی اعتراف و تصدیق ایدرلر. مثلا (کوپك اتی یمز) قضیه‌سی بتون عثمانلیلر عندنده مشهوردر .

انسانلرك عمومی ویا بعض قسملری اراسنده برطاقم قضیه‌لرك سبب شهرتی؛ یا اوقضیه‌لرك مصلحت عامه‌یه جهت تعلقلری بولنمسیدر لجن مثاللر کبی ویا نوع بشرك وجدانلرنده مرکوز اولان حمیت ورقت اثریدر (کشف عورت مذمومدر.) (فقرایه باقمق یك کوزلدر) قضیه‌لری کبی و یاخود بر قضیه‌نك سبب شهرتی انسانلرك شرایع، آداب وعاداتی اقتضاسیدر. امور شرعیه وسائر اصول جاریه کبی بعضاً شهرت بردرجه‌یه کلیرکه قضیهٔ مشهوره‌نك اولیاتدن اولان برقضیه ایله بینلرینی تفریق ایتمك پك کوچ اولور. انجق بینلرینی شووجهله تفریق ایده‌بیلیرزکه کندمزی عقلمزه مغایر اولان کافهٔ اموردن خالی فرض ایدرز.

بوحالده مجرد عقلمزك اعانه‌سیله برقضیه‌یی تصدیق ایده‌بیلیر ایسه‌ك اوقضیه اولیه اولور. واکر بوصورتله تصدیق ایده‌مز ایسه‌ك اوقضیه دخی برقضیهٔ مشهوره اولمش اولور. بونکله برابر قضایای اولیه دائما صادق اولوب قضایای مشهوره‌نك ایسه بعضیلری صادق وبعضیلری کاذبدر. نتکم اهل حقك (اتی یئیلان حیواناتی بسمله ایله کسمك جائزدر) قوللریله طائفه مجوسك (حیواناتی

کسمك چیرکیندر) قوللری قضایای مشهورەدن ایکن بونلرك برنجیسی صادق وایکنجیسی کاذبدر. هرقومك کندی عادات و آدابنەکورە وارباب صنایعدن هربرصنفك کندیلرینە مخصوص مشهوراتی واردر .

قسم ثالث — قضیهٔ مسلمەلردر یعنی مستدل ایلە خصم ویاخود اهل علم ومعرفت اراسندە مسلم اولان قضیەلردر. بالفرض فقهادن برفقیه حنفی ایلە برفقیه شافعی مباحثه ایدرکن هربری مسائل اصول فقه ایلە استدلال ایدەبیلیر کذالك حضرت عیسی علیه‌السلامك باباسز اولدیغنی انکار ایدن بر یهودی‌یه قارشی برمسلمك حضرت آدم علیه‌السلامك آناسز و باباسز خلق اولندیغیلە استدلالی، ومعراج نبوی‌یی منکر بر خرستیانە قارشو مقام استدلالدە برمسلمك عروج عیسی علیه‌السلامی سند اتخاذ ایتمسی بوقبیلدندر .

قسم رابع — قضیهٔ مقبولەلردرکە کندیلرینە حسن توجه واعتقاد اولنان کمسەلردن استماع اولنوب قبول اولنان قضیەلردر. عنداللّه وعندالناس مقبول ومعتبر اولان ذوات کرامدن اخذ واستماع اولنان قضیەلر کبی .

قسم خامس — قضیهٔ مظنونەلردر.

قسم سادس — قضیهٔ مخیلەلردرکە کاذب اولدقلری معلوم اولدیغی حالدە نفس؛ کندیلرندن منبسط ویا متنفر اولدیغی

بر طاقم قضیه‌لردر. (می ؛ آتش سیاله‌در. مینا؛ قدحله لاله‌در. یاغنجهٔ پرژاله‌در. آچمش نسم صبحدم) و (چوق تشنه‌دل قاپیلدی قوری التفاتنه، دهرك نمایشی‌ایسه عین سرابدر) قضیه‌لری کبی

قسم سابع — قضیهٔ وهمیه‌لردرکه امور غیرمحسوسه‌ده وهمك کندیلرینی تصدیق ایتدیکی بر طاقم قضایای کاذبه‌دن عبارتدر. نتکم مشاهده ایتمکده اولدقلری اجسامه قیاس و نسبت ایده‌رك بعضلرینك جناب حقه مکان وجهت اسناد ایتملری کبی اشبو قضایای وهمیه قضایای جهلیه قبیلندندر.

صناعات خمس بحثی

٥٠ — ادله؛ ماده اعتباریله بش قسمه منقسمدرکه بو اقسام خمسه‌یه «صناعات خمس» تسمیه اولنور.

بشدن برنجیسی برهان ایکنجیسی جدل اوچنجیسی خطابه دردنجیسی شعر بشنجیسیده مغالطه‌در.

برهان: مقدمات یقینیه‌دن ترکب ایدن قیاسدر.

{ عالم متغیردر. هر متغیر ایسه حادثدر } قیاسی کبی که (او یله ایسه عالم حادثدر) دیه نتیجه ویرر. برهاندن مقصد مطلوب اولان برشی حقنده علم یقینی استحصال ایتمکدر.

جدل — مقدمات مشهوره ویا مقدمات مسلمه‌دن ترکب ایدن قیاسدر.

{ شو معامله ظلمدر. هر ظلم ایسه شایان تقبیحدر } قیاسی

کبی که (اویله ایسه شو معامله شایان تقبیحدر) دیه نتیجه ویرر
جدلدن غرض یا خصمی الزام ویا برهان دلیلنی ادراکدن
عاجز اولان بر شخصی اقناع ایتمکدر. اگر کندیسندن غرض
عاجز اولان شخصی اقناع ایسه او حالده بو دلیله: دلیل اقناعی
تسمیه اولنور

خطابه -- مقدمات مقبوله ویا مقدمات مظنونه‌دن ترکب
ایدن قیاسدر. مثلا زید سارقدر. زیرا گیجه وقتی فنارسز
طولاشیر هر شخص که گیجه وقتی فنارسز طولاشیر سارقدر
اویله ایسه زید سارقدر قیاسی کبی، تنبیه — دلائل نقلیه وامارە
دلیللری قیاس بحسب الماده‌نك خطابه قسمنه داخلدرلر.

خطابه‌دن غرض نوع بشری منافع صحیحه یولنه تشویق
وترغیب وحقلرنده مضر اوله‌جق حالاتدن تنفیر وتبعید ایتمکدر.
شعر — مخیلاتدن ترکب ایدن قیاسدر. بوندن غرض نفسی
بر شیئه تشویق وترغیب ویا آندن تنفیر ایچون متأثر قیلمقدر.
موسیقی شناسلق وگوزل سس: شعرك تأثیراتنی تضعیف ایدر.
حکمایه نظراً «نفس» تدبیر وتصرف جهتیله بدنه متعلق بر جوهردر.
وقدمای فلسفه‌دن (جالینوس) ه نظراً «نفس» عناصر بدنیه‌نك
یکدیگریله امتزاجندن عبارتدر.

مغالطه: حقه ویا مقدمات مشهوره‌یه شبیه مقدمات کاذبه‌دن
ویا مقدمات وهمیهٔ کاذبه‌دن ترکب ایدن قیاسدر.

مثلا دیواره تعلیق اولنان صورت فرسه اشارت ایده‌رك

(شو؛ آتدر. هر آت ایسه کیشنر) صورتنده ترتیب اولنان قیاسدن دیواره تعلیق اولنان صورت فرسك کیشنه‌مسی استنتاج اولنور. اکر مغالطه بومثللو حقه شبیه مقدماتدن ترکب ایتمش ایسه آکا «سفسطه» دینور. کذالك (زید انساندر انسان ایسه نوعدر) اویله ایسه زید نوعدر کبی بونده‌کی فساد ایسه شکل اولدن کلان بر قیاسك کبراسی کلیه اولمق شرط ایکن بوراده کلیه مقامنده طبیعیه‌نك استعمال اولنمسیدر. و مقدمات وهمیه‌دن ترکب ایدرسه آکاده «مشاغبه» تسمیه اولنور.

خلاصهٔ کلام کرك مادة و کرك صورة و کرکسه هر ایکی جهتجه فاسد: اولان دلیله؛ سفسطه، و استعمال ایدنه «سوفسطائی» دنیور. بومقوله سفسطه جیلرك غرضی زعملرنجه تحصیل علم ایسه‌ده سفسطه‌دن غرض حقیقی بو اولمیوب بلکه بیلوبده آندن اجتناب و احتراز ایتمکدر. تنبیه ــ مستدل فاسد اولدیغنی بیله‌رك ترتیب ایتدیکی قیاسه «مغالطه» تسمیه اولنور. بوندن غرض ایسه خصمی تغلیط واسکاتدر.

لاحقه

علوم تصدیقیه‌نك اك قوتلیسی جازم وثابت اولان صکره یالکز ثابت اولان اك ضعیفیده غیر جازم وثابت اولاندر.

تم الکتاب

بعون الله الملك الوهاب

(شاكردان طرفندن بيلنمسى مطلوب اولان اسئله)

٣٩ اقترانئ حملى و اقترنئ شرطينك تعرفلريله اقترانئ شرطى اقسامنك مثاللريله برابر بيانى .

٤٠ قياس بسطك صحت و فسادينى كوسترن قواعد كليه نك بيانى .

٤١ قياس مقسمك تعريفى و بر مثال ايله ايضاحى .

٤٢ قياس مطوى المقدمه نك بيانى ايله برر مثال ايله ايضاحى .

٤٣ لواحق قياسدن قياس مركبك موصول و مفصول النتايج قسملرينك بيانى و برر مثال ايله ايضاحى .

٤٤ قياس خلفينك تعريف و بر مثال ايله ايضاحى

٤٥ تركيب وتحليل قياسك نه دن عبارت اولدقلرينك بيانى .

٤٦ شك . اعتقاد . يقين . جهل مركب . تقليد . ظن . وهم . تخييل بونلر نه ديمك اولديغنك بيانى .

٤٧ قضيۀ بديهيه نك تعريفله اقسامنك تعريفلرى وهر برلرينك برر مثال ايله ايضاحى .

٤٨ قضيۀ نظريه تقليديه ظنيه جهيله مركبه نك بيانى

٤٩ اجزاء ادله اولان قضيه لرك اقسام سبعه سنك بيانى

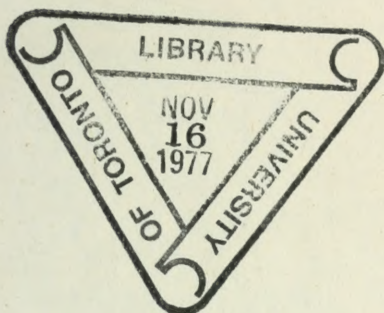
٥٠ بحسب الماده اقسام قياسك بيانى .

(قره‌بت) مطبعه و کتبخانه‌سنده اوچ سنه ظرفنده طبعی ختام بولان کتابلر

مکاتب ابتدائیه و رشدیه قسمی

پاره	غروش	
۲۰	۲	تدریسات فنیه (رسملی) ۱ نجی قسم
۲۰	۱	فرانسزجه آلفابه »
	۵	مختصر اسلام تاریخی
۲۰	۲	مختصر عثمانلی تاریخی
۲۰	۲	قرائت کتابی رسملی ۱ نجی سنه
۲۰	۲	قرائت کتابی » ۲ نجی سنه
۲۰	۲	مختصر عثمانلی صرفی (یکی ترتیبده)
۲۰	۲	لاریوو فلوری غرامری پره‌پاراتوار
	۳	» » » پره‌میر آنه
۲۰	۱	مفید قواعد فارسی
	۱۲	نظری و عملی ملخص هندسه (شکللی)
	۲	قرائت فنیه رسملی ۱ نجیسی هیئت
	۲	قرائت فنیه » ۲ نجیسی نباتات
	۲	قرائت فنیه » ۳ نجیسی حیوانات
	۲	قرائت فنیه » ٤ نجیسی حکمت
	۲	قرائت فنیه » ۵ نجیسی ماکنه وکیمیا
	۵	او قیرنی »
	۷	یکی جغرافیا
۲۰	۲	علاوه‌لی مخزن قواعد
	۵	اصول تدریس
۲۰		عوامل (یکی ترتیب)
۲۰		رساله‌ٔ اربعه (یکی ترتیب)
	۵	منطق

پاره	غروش	
	۷	لکتور (فرانسزجه قرائت ک
	۱	کوچك عثمانلی صرفی (یکی ت
	۲	قواعد عثمانیه (ترتیب جدید
۲۰	۲	مجموعهٔ افعال غیر قیاسیه
	٤	نمونهٔ قواعد
۲۰	۳	عملی هندسه ورسم خطی (ش
۲۰	۳	دروس شتی (رسملی)
۲۰		مختصر عثمانلی نحوی
	۲	مختصر حفظ الصحه
	۱	کوچك عثمانلی تاریخی
۳۰		زبدهٔ تاریخ عثمانی
۲۰	۲	مختصر جغرافیا
	۱	چوجقلره یادکار
۱۵		حساب ذهنی
	۳	اژیه‌ن (رسملی)
	۵	تربیهٔ اطفال
۳۰		مختصر عثمانلی جغرافیاسی
	۱	اسماء ترکیه (یکی ترتیب)
	۳	کوچك حفظ الصحه
	۳	چوجقلر ایچون کوچك کیمیا
۲۰	۲	فارسی لسانی
۲۰		الفبای عثمانی
	٤	دیکیش وال ایشلری (رسملی)
	۵	قیزلره قرائت کتابی »
۱۵		رسالهٔ املا
	۱۰	یکی مجموعهٔ مکالمه

3 1761 06863858 4